

Móricz Zsigmond

Kivilágos kiverradtig

A nagy, dupla tetejű földszintes ház úgy feküdt a rengeteg udvar sarkában, mint egy nagy bolhászzkodó komondor.

Fényes tél volt, a tágas mezőket, a szalmakazlakat s a kútgémet is hó borította, de a nap csillogva fénylett a kora délutánon, mint valami tiszta fény, amelynek semmi melege nincs, egyetlen hópihe meg nem olvadt, csak szikrázott puhán, mint a pehely.

A ház tornácán mintha bolhák mozognának, egy-egy ember jő-megy, ki s be a vadszőlő kopasz vesszői közt. Egy főbolha, nagy hasú, kemény, barna öregúr, nagy pipával áll a lépcső tetején, s lassan pislogva nézdeli az udvart. Az utcáról pedig két kis fekete hangya közeledik, a jegyző s a legátus, lassan a bokáig érő hóban, vidáman diskurálva; ugyan miről tudnak a hangyák és bolhák beszélgetni?

A két hangya befordul a kapun, s lassan, apró lábaikon másznak beljebb, apró fehér állatkák futnak elő, pici harapósok, a nyakukban kolonc van, ami a lábacskaikat veri, s a fogukat élesen vicsorgatják, ami a két kis feketét szemmel láthatóan izgatja, s komikus mozdulatokkal igyekeznek udvarolni az állatkáknak, akik hozzájuk képest elég veszedelmesek.

Hanem megmozdul odafent a lépcsőn a főbolha a pipa mellett, s erre a kutyák elcsendesednek, s nagy karikával futnak az udvar hátulja felé, megzavarva a fekete varjakat, akik leszállottak a lóalmákra...

- Szervusztok, kedvesem - kiált a főbolha a pipa mellett, a verandán, s vastag mancsát eléjük rázza.

- Szervusz, apa - kiált a falusi jegyző, aki feleségül vette ennek a főbolhának a legidősebb leányát, a Francit, aki voltaképp nem is az ő lánya, csak a feleségéé, aki neki második felesége lévén, első házasságából hozott leánya, a Franci, kicsit mindig idegen volt a házban, s így a vő is, a falu jegyzője, nem tekintette valóságos vőnek, inkább barátnak s cimborának.

- Kádár Pista legátus!... - mutatta be a jegyző a vékonypénzü szerény kis bolhát, aki pironkodva s törlészkedve tette bele vékony kezét a főbolha praclijába.

- Szervusz, öcskös, hát te is drusza vagy: no, legalább ketten fogjuk ma egymást támogatni - nevetett a főbolha, a Nyíry grófok jószágigazgatója -, no, kell is egy kis segítség, mert itt ma kivilágos kivirradtig megy a hajtás... Jön a gróf is.

- A gróf? - kiáltott a jegyző. - A fiatal gróf? - tette hozzá elgondolkodva.

- Persze, no.

- De hisz akkor három Pista lesz! - mondta a jegyző, s felkacagott.

- Az ám - szólt a főbolha, s nevetett, mert a fiatal grófnak, aki József volt, mint atyja, Tiszta Kálmán jobb keze, és nagyatyja, a híres kormányzó, itt adták a Pista nevet, becéző és szerelmes tréfából. - Hárman leszünk itt ma Istványok!... hogy is híjnak, fiam?

- Kádár István - szólt a kisbolha.

- Kádár Istvány, hova való vagy?

- Az édesapám Kádár Sámuel, hódcsopaki esperes.

- Kádár Samu?!... - kiáltott a főbolha - amék kisbotos volt Debrecenyben, mert én vótam a nagybotos! - evvel megölelte a kisbolhát, hogy annak csak úgy ropogott a csontja. - Ma 1898. Éppen harmincnyolc esztendeje, hogy együtt szuplikáltunk a Dunántúl az apáddal. Most várom a szánat, hogy elébe küldjem a grófnak!

- Biztosan eljön? - kérdezte a jegyző.

Az öreg egyet horkantott, s szó nélkül otthagyta őket a tornácon, maga lement a hóba, az udvarra, s az alsó lépcsőről elkezdett kurjongatni. - Mi lesz mán ott hátul?... Mihók! Mihók!

Egy keszegoldalú bolha vartyogni kezdett, egy hólapátoló mindenestül.

- Igenis, tekintetes uram, mán fog Mihók! Most itatott, hát mán fog!...

A főbolha kegyetlen méltósággal hallotta a szót, s pipáját tömködve ott maradt helyben, többet vissza se nézett a falusi jegyző felé.

Ez nem sokat búsult rajta, hanem beljebb ment a legátussal, a szobában már fel volt fordulva minden, az asztalt most terítették a lányok, s egy helyes kis fekete szemű bolhácska perdült elő, s csókra adta az arcocskáját.

- Szervusz, sógorka, hát Franci?

- Őtözik, mán gyün, de ezeknek annyi bajuk van a gyerekekkel - mondta nevetve a jegyző, s széles, lapos arcán széttörülte a barna bajuszát -, Kádár István legátus - mutatta be a suta kis szerény bolhát, aki a házikisasszony láttára se látott, se hallott, vérrel futott tele a feje, szinte szikrát szórt a szeme, no, de ennivaló kis bolhácska is volt a házigazda utolsó és legszebb leánykája, az Annus, ahogy az apja híja: Panna lányom!

- Jó estét - mondta Panna, oly édes hangon. Volt a hangjában valami különös, különös mellézköngye, ami mindjárt szívbizserélővé tette a szavát, ha annyit mondott is, hogy „sárgarigó”.

- Mi van Imrével? Itt lesz-e Imre? - suttogta a jegyző, s a bolhácska elhúzta szép kis duzzadt szájacskáját. - Hát Pista gróf? - kérdezte a jegyző, mire a lány olyat perdült a sarkán, hogy egy pillanat alatt a másik szobában volt, s onnan mutatott fület.

Most egy lassú öregecske bolhanéni jött be, a mama, fekete csipkés ruhában, beteg arccal, fehérén és viaszszínűen, s fekete szeme élesen vizsgálta a lányát, a vejét s a legátust.

- Kezeit csókolom, „édes” - mondta a jegyző, s valósággal kezét is csókolt -, hát itt lesz a fiatal gróf?

- Igen - mondta a néni oly természetesen, mintha ennek a kérdésnek a megpendítése is illetlen volna, hát hisz csak természetes, hogy a fiatal gróf tartja szerencséjének, ha az öreg jószágigazgatóéknál jelen lehet egy István estéjén.

A jegyző egy kicsit le is hűlt, mintha zuhanyt kapott volna, s behúzta a nyakát.

- Frici is jön mindjárt, csak elébb a gyerekekkel van dolga, míg elrendezi őket, tetszik tudni, hogy milyen babros... Jó bor lesz a vacsorához, Annus?

- Kóstolja meg - kiáltott a nagy szoba másik feléből a bolhácska-bolhalányka üdén -, annyit megethet.

- Meg is teszem - s már öntött is két boros pohárba.

- Én, köszönöm, nem iszom - mondta a legátus szerényen.

- Az ördög - mondta a jegyző -, még ilyen legátust az öregapám se evett!

A legátus ezt a jóakaró tréfát illő szerénységgel vette tudomásul.

- Sokan lesznek? - kérdezte a jegyző.

- Nem - mondta bolhanéni fölényesen s hűvösen -, csak két család, Rácz Dánielék és Szalay Péterék.

- Nem is kell sok, mert aztán ezek a grófok hamar megunják - mondta a jegyző.

- No, azért leszünk húszan, huszonöten - szólt a néni.

A jegyző elgondolkozott:

- Hát ez azért nagyon szép, hogy Pista gróf eljön: ez nagy elégtétel.

- Hisz az természetes - mondta a néni -, az emberek sokat beszélnek, de arra nem kell adni.

- Nagy elégtétel! - ismételte a jegyző - nem mondhatom ki, hogy mennyire örülök neki, hát még Frici! Nahát azzal verebet lehet fogatni, ha megtudja, hogy Pista gróf itt lesz: csak még Pogány Imre legyen rendben, akkor aztán a mamának gyönyörűen be van fejezve a munkája... De, de!... tessék csak ezt rám hagyni: mama egész életét megkoronázta ezzel a mai estével; - s a másik pohár bort is kiitta - ez aztán gyönyörű! Remek! Ez döfi. Itt lesz Pista gróf és hozzá egy leánykérés is! Dr. Pogány Imre! Egy hatszázholdas mintagazdaság! Ehhez lehet gratulálni!

A mama ezt az illetlen paraszt bolhaköhögést egyáltalán nem szívelte, beteg volt a nyílt szavaktól.

- Nem kell így beszélni fiam! Micsoda dolog ez: nem látok benne semmit! Nem először jön hozzám egy gróf vacsorára, s az a házasság, arról is még sokat kell beszélni...

- Nahát igen, édes, van egy kis szépséghiba. De az én szememben semmit sem jelent, hogy zsidó...

- Milyen illemtelen ember vagy te.

- Nincs faji különbség. Csak karakter van. És ezek még jobb férjek: hogy meg fogja az becsülni Annust, mama!

A néni majd elájult.

Egy idegen fiú előtt így leplezni a dolgot.

De az idegen kis bolha legátus nem értett ebből egy szót sem, csak az iruló-piruló menyasszonyt nézte.

Dobogó szívvel.

Ebben a percben kint lárma volt, idegen hangok, a néni elsápadt, valamit hallott, s ész nélkül lengett ki a tornácra.

Kint nem láttak az első percben semmi különöset. Az úri szán most ért az istállók felől a tornác elé nagy csengés-bongással, s az öregúr nyersen kiáltott a kocsisra:

- Jártasd meg a lovakat az udvarban, aztán fogj ki újra.

Ez nagyon csodálatos volt, mert ennek a szánnak kellett volna kimenni az állomásra a fiatal gróf elé.

- Szent isten - kiáltott a néni -, mi történt?

Csak akkor látta, hogy ott áll az öregúr mellett Faragó ispán, ez a fekete szellem, aki már annyi bajt csinált. Lám a bricskával érkezett az állomásról; ez hozott valami rossz hírt. Most is ez van benne, jaj, de gyűlölte a sunyi pofáját.

Az öregúr azonban nem beszélt, csak nézett ki az udvarra, s az arca kék volt a vértódulástól.

Faragó ispán alázatosan ment a nagyasszony elébe, s illedelmesen köszönt:

- Kezit csókolom.

A néni az urához ment:

- Jöjjön be, kedvesem.

Az öregúr nem mozdult, csak nézett mereven előre.

- Jaj, istenem, orvost - kiáltott a néni -, orvost, mert megüti a guta.

Erre az öregúr végre megmozdult.

- Ne óbégass már: el vagyok csapva.

Egy pillanatig hallgattak, mintha a villám csapott volna le.

Hogyan? Most a boldog István-este óráiban... Mikor a grófot várják... Elcsapva lenni... Tíz éve fenyegető rém: még eddig sikerült kiparírozni... De éppen most és ma, és ily szörnyű váratlan...

A néni a hírhezóra nézett, Faragó ispánra, s csak az Isten őrizte, hogy meg nem átkozta. Faragó ispán hozta a hírt mindig, a rossz hírt, s mint egy szörnyű paraszt-Hiób¹, meredt előtte.

- Ez mondja?... hogy az én istenem!... - de nem folytatta. Inkább erőt vett magán, s mézesen folytatta: - No, gyertek be, édes lelkem, jöjjön be, kedves angyalom, majd megforgatjuk a dolgot.

Nagy időbe került, míg sikerült az öregurat megmozdítani, béna testtel cammogott be lassan.

Leült a helyére a nagy asztal mellett a pántos, vasalt karszékbe, s egyszerre, mint nagybeteg körül, sürgött forgott körülötte mindenki; egyik párnát tett a székre, másik a háta mellé, a jegyző a csibukját tömögette, s a felesége le s fel futkározott, kezét tördelte s folyton azt mondta:

- Jaj istenem, istenem, csak a guta meg ne üsse apátokat.

¹ a bibliai Jób nevéből

Végre odáig csillapodtak, hogy Faragó ispánra is sor került.

Ez ott ült a kályha mellett, s rakta a tüzet, nagy darab görcsös tölgyfabunkókat dugdosott a kályhába, s az vörösre izzott, az oldala szinte kiolvadt már.

Hogy hozzáfordultak, nehézkesen, de szívesen visszafordult, s bánatosan, mint a kárvallott cigány, mintha őt érte volna a csapás, elkezdte:

- Ahogy a tekintetes jószágigazgató úr megparancsolta, bevitem a süldőmalacot a méltóságos gróf úrnak, meg a lisztet, meg a disznóölést, nagy bosszúság is ért, mert ezek a bitangok, kérem alássan, ellopatták a zsákokat. Mert, kérem, én Ceglédre vasúton mentem be, mert lemaradtam a szekérről, hát ezek a szentlőrinci úton kérem, nem vigyáztak, pedig megparancsoltam, hogy Suta Balog hátul üljön, de előre ült a kocsishoz a bakon, a meg nem mert neki szólani, hogy ereggy hátra, mer megharagszik, hogy komája... Hát szóval, mikor Szentlőrincről Kispeszt felé ment a szekér, setét éccaka vót, osztán valami csirkefogó gazemberek a hátulsó zsákot levágták. Azt hitték, valami van benne, pedig csak üres zsákok vótak benne, hát ilyen bosszúság ért kérem alássan.

Szóvalan hallgatták, belemerülve, mintha vízben, fürdőben úsznának, végighallgatták az unalmas beszédet, amire senki sem volt kíváncsi; de arra jó volt, hogy eltolta egy kicsit a megrendítő dolgok hallását, amitől úgy féltek mindnyájan. Nem is merték sürgetni az ispánt, aki maga is azért beszélt előbb idegen bajokról, hogy erőt gyűjtsön.

- Hát az öreg kegyelmes úr nem volt odahaza, a politika miatt; beszámoló beszédet tart Halason, onnan meg már nem jött vissza Budapestre, hanem mingyárt utazott Fonalasra, ott tölti az ünnepeket, de mondták, hogy nagyon jó egészségbe van most, nem kínozza annyit a rohama.

Nem szólt senki, hallgattak, talán oda se figyeltek, csüggedten ültek; az öregúr, mint egy bús bölény, a pipa már kialudt a szájában, s lefittyent a szája széle. A néni sovány karjait a fekete ternóruhában maga elé eresztette, s hasonlított alexandriai Szent Katalinhoz, akit máglyán égettek meg, a Panna lányom nagyra nyílt szemmel dőlt az asztalra s két könyökre támaszkodva, nyitott szájával várta a félelmetes híreket, a jegyző óvatosan húzódott meg a sarokban, hogy valamiképp bele ne avatkozzon a családi dolgokba, s a legátus olyan volt, mint egy egér, lesett fürgén, s nagyon boldog volt, hogy őt innen most ki nem küldik, végignézhethet egy falusi tragédiát.

- A kis gróf otthon vót - folytatta az ispán, s nagyot szippantott az orrával, az arccsontjai szögletesek lettek, a szeme beljebb csúszott, mindent elkövetett, hogy meg ne lássék rajta a káröröm, hogy ezek a puffadt jószágigazgatóék most kitörték a nyakukat -, bár ne lett vón otthon. Megmondtam neki a tekintetes jószágigazgató úr üzenetjét, a leveleket is átadtam, meg az ajándékokat. Azt mondta a méltóságos úr, hogy nagyon köszöni, de kár volt küldeni, nem helyesli ezt a magyar szokást. Nem jöhet el az István estéjére, mert neki az Országos Kaszinóban a Széchenyi-serleggel tósztot kell mondani akkor este, de Annuska kisasszonynak sok boldogságot kíván Pogány Imrével...

Annuska kisasszony hirtelen fölegyenesedett, s megérezte a fiatal, esetlen mozdulatú, nagy csontú gróf éles, szúrós perzselő szemét: e pillanatban megérezte, hogy nem szerelmes belé, de szégyelli magát naivsága miatt. Persze, jó lett volna egy kis flört: csak drága volt... Elnézett, kinézett az ablakon, amelyen nemigen látott semmit, mert teljesen be volt fagyva. S egyszerre megnőtt, és a szeme sötét lett, kurta, kicsit fitos orra támadó, egész arca haragos és bodor fürtei, mint riadt madarak a sima homloka fölött.

- A Széchenyi-serleggel nem az Országos Kaszinóban tartják a beszédet - mondta a néni szakértelemmel.

- Nagyon helyes - kiáltott a jegyző, - Pista-beszéd az egész. Hiszen nem is karácsony este tartják. Valamikor farsang közepén... Eh, mindig mondtam, hogy...

- Sokat beszélt? - szólt a néni gőgösen.

- Nem beszélt sokat, inkább nagyon is kurtán beszélt - mondta Faragó ispán -, jövőre már jönnek a gőzekék, osztán föl fogják szántani a Bakalját...

- Szánthatja azt a szikes földet - szólt a jegyző az ispán helyett.

De az ispán nem zavartatta magát.

- Halastavat akar csinálni kétezer holdon, a Tiszából akarja a vizet leeresztetni a tóba, hanem a tekintetes jószágigazgató úrnak már gondoskodott állásról. Szegedre fog menni a tekintetes jószágigazgató úr a Szeged Alföldi Takarékhhoz, esztendei fizetése meglesz, azután rendes állása...

- Mit beszél itt összevissza ez az ember? - kiáltotta a néni mintha álomból ébredne. - Meg van ez örülve. Maga halálmadár!... Mindig maga volt a mi Júdásunk!

Az ispán felállott.

- Nagyságos asszony, én nem tehetek róla!

- Pusztuljon a szemem elől, majd én megmutatom magának, hogy van még a jószágigazgató úrnak annyi hatalma, hogy egy ilyennek kitörje a nyakát.

Az ispán valamit akart mondani, de nem lett szó, csak dadogott, s fogta a kalapját.

Többet senki sem szólt hozzá, ő se szólott, egyszer csak megindult, s kiment a szobából.

Mikor az ajtót kinyitotta, a tornácról becsapott a szél, s havat hozott be, egész az asztalig repült.

Mintha befűtta volna a múltat, a jókedvet, a boldogságot, ami olyan állandónak látszik, pedig csak egy álom az egész.

Csönd volt a szobában, mindenki hallgatott.

Akkor bejött Malvinka, egy púpos, sánta vénlány, a néni húga, aki az egész háztartást vezette, s azt mondta:

- Tessék átmenni a másik szobába, mert itt zavarnak a terítésben.

Mintha parancs lett volna, egyszerre mindenki megmozdult s engedelmesen felállott.

Malvinka boldogan mondta:

- Ma nem bánom, akárhányan jönnek, harminc vendégtől se ijedek meg, nagyszerűen megcsinálta ez a Soltész a sparhertet. Úgy sül ott minden, hogy gyönyörűség.

A néni sóhajtván ment át az urak után az út felőli szobába, s könnycsepp volt a szemében:

- Majd sül jövőre Szegeden... jó lesz, ha tököt tudunk sütni.

Beszélni sem tudtak, lankadtan, búsan kornyadoztak, hideg volt: bár az úton megfagynának a vendégek!...

- Fűtsetek jobban - mondta az anya, s kendőt vett a vállára. - Van fa elég.

Hirtelen előrevetette árnyékát a jövő: még eddig soha, soha nem gondolt arra a lehetőségre, hogy spórolni a tüzelővel. Istenem, az uradalom erdejében annyi a fa, vonatokat raktak meg vele: ha az öreg ilyen bolond becsületes nem lett volna, most erdeje lehetne... Itt van fa s van léhűtő munkás, aki csak lóg az udvar környékén, van aki levágja a fát... De mi lesz jövőre...

- Már megint kialudt a pipája - mondta a jegyző, s egy kis tréfahangot akart becsenni a komor hangulatba, de senki sem reagált rá.

Egyszer csak kinn sikoltozás, asszonyi hang: „Jaj, az úrfi, az úrfi! Segítség! Őlik az úrfit!” Mindnyájan megdermedve hallják, s ugranak fel, futnak ki. Hát az udvaron jönnek a népek összefelé, s mind a kezét tördeli.

- „Jaj, tekintetes asszony, őlik az úrfit!”

Az anya, elkésve, nagyot sikolt, s fut ki a hóba, csak úgy kendővel.

- Megállj, megállj! Hozzátok vissza anyátokat! - megy utána az öregúr, akinek ez az új szerencsétlenség visszaadta az erejét.

Már akkor a cselédasszony magánkívül fut elé, s beszéli: „Ahogy Mihók befogott, kezit csókolom, tekintetes jószágigazgató úr, az úrfi bement Mihóknéhoz, kezit csókolom, tekintetes jószágigazgató úr, de hogy Mihók nem ment ki a vasútra, bekötötte a lovakat, de még be se kötötte, tekintetes jószágigazgató úr, hanem szaladt haza a vasvillával, osztán ott kapta az úrfit, tekintetes uram, már jön is az úrfi...”

A marhaistálló felől szédelegve, bandukolva, csúnyán ellátott véres fejjel jött az úrfi, a huszonkét esztendő suhanc, csizmában, kiskabátban, hajadonfővel s a vért törülgette magáról...

Általános megdermedés, csakhogy legalább él.

Az úrfi köpte a vért, havat, sarat, ami az egész arcát telealudta, úgy látszik, a féltékeny kocsis belevert a képit a hóba, sárba, de csakhogy agyon nem verte...

Folyton morgott az úrfi, káromkodott, olyan volt, mintha részeg is volna. Persze, ő volt a pincében a borfejtésnél, sokat kóstolgatott, s az a legrosszabb.

- Péterkém gyermekem - s elájult az anya, és olyan lett, mint egy halott, egész sárga s viaszszínű, a szíve nem bírta az ilyen izgalmakat, úgy vitték be karon, a lánya s a veje, most már nem is azon a haszontalanon búsultak, hanem őrajta. Lefektették, ruháit felgombolták, szívét dörzsölték, s ecetes víz szagával volt tele egy perc alatt a szoba.

Az öregúr szót sem szólt a Péterke dolgára, sem a felesége ájuldozására; a bölcs a hosszú élet alatt sok mindent megpróbált: aki volt fiatal valaha, tudja, ilyen az élet, van, hogy az ember kap, de úgy is van, hogy az ember ad...

Végre megböfönt vastag bölény hangján:

- Az a gazember akkor meg se jártatta a lovakat!

Erre aztán dühbe is jött:

- Botos, ereggy, mond meg annak a gazembernek, hogy a lovakat rögtön hozza ki, s jártassa meg! Majd megtanítlak én benneteket, azt a bús keserves...

A botos öreg, rossz, csámpás lábain futott a cselédházak felé, hogy a parancsot végrehajtsa, az öregúr azonban ott maradt a tornácon, hiába hívták: „jöjjön be, édesapám, megfázik!”... „Bár megfágnék itt” - morgott magában.

A fiút kimosták s rendbe szedték, s a felesége is magához jött: ő is elunva a hideg estét, a kutyaugatást, a kocsis is járatni kezdte a lovakat, akkor bement. Az asszony már ott ült a nagy fotelben, a kis szobában, mert hiszen a terítés folyik: jóisten, mingyárt jönnek a vendégek.

- Haj, haj! - sóhajtott nagyot, vastagot az öregúr, s odaállott háttal a kályha elé, süttette a hátát, míg csak nem pirult.

- Ennyi csapás, ennyi csapás egy napon - siránkozott az anya, s sűrűn hullottak a könnyei. Mindenki szorongó érzéssel hallgatott, mindenki attól rettegett, hogy jönnek a vendégek, s így találják őket.

Péterke meglepő hamar be mert jönni, s úgy tett, mintha semmi sem történt volna, s nem is hozta szóba senki egy szóval sem a dolgot. Jól tudták, hogy egész nyáron hogy kuncsorgott a szép Mihókné után, s annak olyan dühös férje van, mint egy véreb, egy percre se lehetett hozzá közeledni. Meg fel is mondott az úrfi miatt, s újesztendőre elmegy az udvarból a gróf Cservienszky-tanyára, ott is parádéskocsis lesz; persze jó elcsalni egy ilyen megbízható, betanult cselédet...

- Mind a gróf miatt, mind a gróf úrfi miatt ver az isten - mondta ki a mama, s ez valamennyiök előtt megvilágosította a dolgot. Hát persze, ha Pista - azaz Józsi gróf megjön, akkor a szán kiment volna elibe az állomásra, s Péterke se jár póru!

- Az átkozott kutya - mondta az anya -, jaj de kutya minden férfi; kutya, kutya...

Újra hallgattak: erről nem volt tanácsos még beszélni. A nyáron itt volt a Józsi gróf, s hogy csapta a szelet Panna után... egyszer az almáskertben meg is lesték, az elcsapott vincellér felesége kikiabálta, de nem mertek ellene becsületsértési pört indítani, hogy csókolóztak, de aztán valami történt köztük, mert a gróf elutazott, s most itt a felmondás.

Péterke azonban felfigyelt. Sűgva mondta a jegyző felé:

- Micsinált a gróf? Micsinált? - s hangja rekedt volt, fulladt.

Senki sem felelt neki: ma nem volt méltó rá, hogy választ kapjon. Aki ilyen bajt hoz a szenvedő családra! Az ilyen rossz fiú!

Mégis az anya a leggyengébb, ő emberelte meg, hogy szegény gyerekek a szíve meg ne fájuljon a mellőzésért, hogy nem bizalmasok vele, pedig hát mit tehet róla, ha a vére ilyen... apja vére...

- Kilökte apádat... Újesztendőre hurcolkodni kell... Mint egy utolsó, rossz kondásnak!

Fel is sikoltott, s két sovány kezét a magasba emelte, az Isten felé, a jó Istent hívta bizonyosságra.

Péterke még jobban elsápadt, ő az anyja fia volt, fakó, keléses arcú, hirtelen haragú, s elszánt, az apja elé állott, s hetykén, szilajon a maga nagy tüzében:

- Kedves apám!... én provokáltatom...

A Péterke fantasztikus és groteszk ajánlatára mindannyian felbámultak. Apja-anyja mogorván legyintettek, a jegyző elmosolyodott:

- Inkább egy másik affért intézhetnél el: eredj s beszélj rá Fricit, hogy jöjjön el.

- Hát mi történt Fricivel? - kérdezte az anya.

A jegyző hallgatott, kedvetlenül dörzsölte meg a bajusza tövét.

- Tudja az ördög, már megint rájött a happáré.

- De miért?

A jegyzőnek nem volt kedve nyilatkozni. Újabb sürgetésre aztán elfordította a fejét, valahova felfelé nézett a plafonra, ahol már semmit sem lehetett látni, csak a kályhából kivillgó tűz fényét a sötétben.

- Meg akarja magát ölni, hogy újra gyereke lesz.

A lélegzetek is megálltak, az anya felpattant, két kezét újra meg újra összekulcsolta, s görcsösen feljajongott:

- Jaj, istenem, istenem, be utállak benneteket... Eredj ki innen.

Ez a belépő Pannira szólt, aki azonban megállt.

- Eredj, nézz utána a terítésnek, itt olyan dolgok vannak, ami nem lánynak való, ezek a nyomorult férjek...

Morális felháborodással, undorral, gyűlölettel nézett vejére.

Annus belátta, hogy csakugyan nem lánynak való téma van szőnyegen, és lassan elment.

A legátus, akit maguk közt felejtettek, hiszen úgyis pap, s papnak ott a helye a haldokló mellett - borzasztó kényelmetlenül érezte magát, már régen látta, hogy ő sehogy sincsen itt helyén, de nem bírt ürügyet találni arra, hogy kivonja magát a körből. Most felállt.

- Valam... - nyögte, de semmiféle mondat nem sült ki ebből, hanem egyszerűen kiiskolt, mintha kergetnék. Odakint kezdett körülnézni, hogy merre is keresse az ürügyet...

Akkor aztán megindult, mint a lavina, odabent a vihar.

- Maga a legutolsó ember a világon - kezdte a mama -, meggyilkolja a lányom, nem volt elég öt év alatt három?

Gyűlölettel nézett a jegyzőre.

- Ereggy Friciért - szólt rá hirtelen a fiára, akiről megérezte, hogy teljesen osztozik az ő véleményében, amennyiben a jegyző sógort úgyis egész életében utálta. - Mondj meg Fricinek, hogy nekem rögtön itt legyen!... Velem nem fogtok ujjat húzni... Apádat kirúgták, mint egy kutyát, s ti így becsülitek meg magatokat!... Egy perc múlva itt legyen Frici...

Péterke kereste kalapját, de eszébe jutott, hogy bizony ott hever valahol a szénakazlak körül, ahol Mihók kocsis leütötte a fejéről... Erre szótlanul kiment a szobából a kurta bekecses előkeresni, s báránybőr süveget húzott a fejére, amely egész a füléig eltakarta szegény kékfoltos homlokát. Sziszegett, mikor ráhúzta, mert kicsit fájdalmasak a szerelmi harcban nyert sebek.

- Ha maga megmondja a saját véleményét - szólt a jegyző az anyósnak -, én is megmondom: vegye tudomásul, hogy a maga lánya a leglustább disznó, akit ismerek.

- Mit beszél az én lányomról, maga aljas, maga ostoba jegyző. Három gyerek öt esztendő alatt, úristen, s most a negyedik, és még esetleg...

- Lomha dög! tudja! - lármázott a jegyző -, én ilyet nem láttam soha, ha leül a díványra, reggeltől estig fel nem áll! Képes ott ülni egész napon keresztül. Ha ilyen vóna, mint maga, akármilyen sovány is... azt elismerem, hogy mama az egyetlen, aki ebben az egész családban dolgozik, és kínlódik ezzel a rongy kis testével, minden tisztelet, becsület; de a lánya?... kérem az nem mosdik meg egy télen háromszor!... az a piszok, ami nálam van: egy béresnél nagyobb tisztaság van! Már úgy elvagyok keseredve az élettől, hogy örülök, ha kihúzhatom a lábam hazulról...

Nem lehetett megállítani, azzal sem törődött, hogy az anyósa is lármázott, csak folytatta a magáét, így aztán egyszerre ketten beszéltek, s egyik sem értette a másik szavát.

- Te vagy az oka, mert melletted nincs élete, csak a gyerek, egyik a másik után, és semmi könnyebbége, veled nem lehet meglenni, te ostoba ember vagy, nem érted meg, hogy asszony nemcsak arra való, hogy... hanem arra való, hogy... Én is elég bolond voltam, hogy az egész életemet feláldoztam a férjemnek, itt van, tessék ez az eredménye, ha most öreg napjaimra egy garas nélkül mehetek Szegedre! Mit keresek én Szegeden, sose voltam én ott életemben, hogy fogom én azt megszokni, hogy nekem még a zöldséget is a piacról kell venni...

És így tovább. Mikor mind a ketten kifáradtak a párhuzamos lármázásba, egy kis csönd lett.

- Inkább tett volna mama földre valamit - mondta a jegyző -, más jószágigazgatónak birtoka van, vagyona van, mire nyugdíjba menne.

No, hiszen csak erre indult meg a lavina:

- Az én uram mellett? Itt ma is harmincra kell főzni, és ez mindig így volt... nem vagyok én ördög, hogy mindent meggyőzzek: a sok dáridó, a sok multság, eszem-iszom, itt hizlaltatni a cimborákat, a szájtörlő sehonnai barátokat, akiből semmi haszon nincs, csak hát urak vagyunk! Hogy lehetne arról még szót is szólni, hogy egy kicsit hátrább az agarakkal: ez? - folytatta egyre élesebben, látva hogy az öregúr bele sem szól... (Bezzeg máskor próbált volna!... Megrendült volna még a tető is a fejük felett, egyszer a nagy ebédlőasztalt, amelyik két mázsa, ezt a több száz éves szúette öreg bútort, ezt az egészet az összes terítéssel együtt borította a felesége fejére. Szerencse, hogy az asszony mindig olyan volt, mint a gyík, kövek közt is el tudott bújni, semmi baja se lett, úgy szedték ki a székek s asztallábak alól.)

De most ült: egy pillanat alatt vége volt?... Már nem érezte magát férfinak? gazdának? bölénynek?... Már egy kataszteri becselőbiztos lett a legelső szótól, amit ráolvastak?...

Annuska nyitott be. - Anyukám, lelkem, drágaságom, jönnek Szalayék, már hallom a csengőjüket...

Úgy könyörgött a hangja, olyan édes üveghangon, hogy a kő is meglágyult volna rá, de az anyja most nekiállt:

- Hallgass!... te vagy az oka mindennek!... Most aztán itt fogsz maradni nekem vénlánynak!...

- Anyuskám, anyuskám - mondta Panna lányom, és a szíve tele volt sírással, s félve közeledett az anyjához, de ez csak annál bőszebben támadt rá.

Úgy látszott, ma semmi sem fogja megakadályozni a katasztrófát.

- Igen, igen - sziszegte az anya -, jól ismerlek, jól ismerem a véredet! Nem vagy az én lányom, idegen fajta vagy... Kellett neked Józsi gróffal kikezdeni?

- De mamám - szólt Panna, s gőgösen felvetette a fejét.

- Hallgass: mindig a nő kezdi!... anélkül még soha senki után nem ment egy férfi sem... Miért nem jött utánam soha senki! Mert én olyan voltam, mint egy jégcsap: mondta a tulajdon öcsém, hogy Ágnes mellett megfagy a leghevesebb férfi is. De temelleted felolvad még a kő is. Mit cifrázod magad, mit ugrálsz, mit nevetgélisz annyit, mért nézel olyan melegen, mintha Isten tudja, mi volna a szívedben: most aztán megisszuk a levét a te szépségednek, meg a te kacér-ságodnak. El van apád csapva, mint egy rossz béres, még csak felmondás sincs: ma karácsony, tessék újesztendőre átadni a helyét az új igazgatónak... Mintha kapnának a grófok még egy olyan bolondot, hogy ebbe a vedlett, ócska házba beköltözzön: ez nem embernek való lakás, disznóól, húsz esztendő óta könyörgök, hogy legalább egy verandát csináltassanak, üvegezett verandát, hogy a szél télen be ne hordja a havat a szoba minden zugába, nem bírtam elérni, mert én hiába fúvóm ki a tudóm egész életemben, énrám sohase hallgatott, most aztán megihatjátok a levét...

Erős és szívből fakadó zokogásba tört ki, amelynek nem látszott vége, a lánya odarohant, szokott módján szelesen, bolondul, s csókolta ölelte s letérdelt előtte és vele sírt: „Anyuskám, anyuskám, jaj istenem, istenem, hiszen te vagy a legszentebb, a legjobb anya...”

Az udvaron megállott egy idegen szán, s csörömpöltek a lovak a fagyos földön, csengők szóltak, férfikiáltások.

- Jézusom, a vendégek! Gyújtson lámpát, sógor.

A jegyző gyufát kotorászott elő, s idegesen meggyújtotta a nagy függő lámpát; csak akkor látszott, milyen siralmasan néznek ki. Az öregúr teljesen apatikusan ült a karszékekben a hideg pipával, s maga elé dermedt, a mama könnyei bőven folytak, mint egy forrás buggyant volna ki a sziklából, s annak most már tízezer évig meg nem állana csörgedező árja, a leány kétségbeesetten s foltospiros arccal olyan volt, mint Niobé leánya, aki anyját öleli a kegyetlen isten felé emelt könyörgő mozdulattal. Ő maga is kurucul nézhet ki, gondolta a jegyző, de azért mégis volt benne annyi lélekerő, hogy ott tudta hagyni a gyászcsaládot, feltette süvegét, s kiballagott a nagy ebédlőbe, ahol már fel is terítve s szintén égett a nagy spirituszlámpa, tündéri fényességgel látva el a szobát. Onnan a tornácra ment, éppen jókor, mert a vendégek már ott a toporogtak s vidáman lármáztak:

- Mi a tatár! Elhagyott várkastély? - kiáltott Szalay Péter, s szétrázta magán a nagy kocsisbundát s az előfutó cselédlánynak adta: - Tedd el, fiam, jó helyre, öreg ugyan, de jó az azért még...

- Isten hozott Péter bátyám, kezit csókolom nagyságos asszony - köszönt a jegyző a két öregnek.

- Jaj istenem, majdnem malőr ért bennünket - mondta a vendég asszonyság -, képzelje jegyző úr, ahogy a falu alatt a Papgödörnél jövünk, az isten áldja meg ezeket a maguk faluját meg a kutyákat; mint a farkasok jöttek ránk messzi a falu előtt, a lovak megvadultak, s neki a Papgödörnek...

- Felborultak, nagyságos asszony?

- Dehogysis - mondta nevetve Szalay Péter -, de hát az én kincsem feleségem nem tud ijedség nélkül se szekérbe lenni, se szánkóba, ismerjük már.

- No de Péter, ne beszéljen így, mikor a halál széléről jön vissza!

- Jaj, jaj - mondta Szalay Péter valami kedves öreguras gyöngédséggel -, halál széle, posztó széle, kötőd széle: hát megijedt a lelkem. Csakhogy én nem ijedtem meg, mert harminckét esztendő óta nem ültünk együtt úgy szekéren, hogy legalább ennyi ijedség ne lett volna - ugye, édes tubicám? Csak az vigasztal, hogy a cigány nem hal a vízbe!

- Hát még a hóba - mondta a jegyző, aki ismerte a szójátékot -, ott még a hal se hal, ugye Péter bátyám.

- Nem bizony, cigány az ott is.

Nevettek s beléptek az ebédlőbe.

Két darab jól kihizlalt ember volt Szalay Péter és a felesége, oly derült arcúak s vidám tekintetűek, hogy mintaképül lehetett volna az emberiség elé állítani őket.

- Pannuskám! angyalkám! - tárta ki a két karját Szalay Péterné, s beölelte még úgy csupa nagykendősen, bebugyoláltan a ragyogó arccal elősiető Annuskát.

- Kezét csókolom - csicsereggett az Annuska hangja, mint egy édes madárkáé, s valósággal meg is csókolta a kezét, amivel hallatlanul elragadta a nénit, aki éppen apprehendált már, hogy az utóbbi időben az Annuska igen magányos kezd vele szemben lenni. - Drága Irma néni, hogy tetszett utazni, jaj, tessék kigombolni ezt a nagyszerű bundát.

- Fijam, a halál széléről jövünk, majdnem belehaltunk a Papgödörbe.

Annus nevetett s hogy lefoglalja, gyorsan vetkőztetni kezdte a nénit, aki annyi ruhába, kendőbe s védőholmiba volt pakolva, hogy azon alig lehetett eligazodni.

- Dehogyan is halunk meg vacsora előtt - mondta vidáman Szalay Péter, s megveregette az Annuska hátát, hideg kezét melengetve, tréfásan a meleg kislány környékén: - Ejnye, de jól süt!... vajon mi süt?

- De Péter bácsi.

- No, majd elválík reggelre! Nincs még itt az a Pogány Imre?

Annuska máskor elszaladt volna erre a szóra, de most nem lehetett, mert még a mama nem jött ki, s addig neki kell háziasszonykodni.

De most kijött, s édes szóval köszöntötte a vendégeket:

- Isten hozott édes, drága angyalim - azzal se szó, se beszéd, a nyakába borult Szalay Péternének, s elkezdett sírni, mint az őszi eső.

- Szentisten - mondta a néni -, veletek mi van?

- Felmondtak - szólt zokogva.

- Hogyhogy? - s mindjárt megértették, mert már évek óta várják, tárgyalják, s folyton félnek attól, hogy a grófok egyszer csak nyugdíjba küldik ezeket. Nagy szünet után csendesen tette hozzá a vendég, a legbizalmasabb régi barátnő: - Istvánnak?

Fejbólintás.

- Hm, hm.

- Gyertek be, csendesen, mert az öreg nagyon meg van törve.

Csendesen, mintha haldoklóhoz mennének, bementek a másik szobába, s ott találták az öreget, hogy ül nagy eseten a karszékben a tűz előtt, s fel se áll a kedvükért, csak hagyja, hogy megfogják, megsimogassák a kezét, s egykedvű barátsággal néz, senki se látja rajta, hogy mi van belől.

- Üljetek le, lelkem. Faragó ispán, az isten verje meg, az hozta a levelet: képzeld, ilyen elgondolni: karácsonyharmadnapján felmondani, hogy újesztendőre adja át a helyét az új embernek... Ilyen pogány, ilyen... pogány...

Hallgatva néztek, annyira váratlan volt a dolog, hogy csak azért tudtak belenyugodni, mert nem órájuk vonatkozott.

- Józsi gróf csinálta?

- Persze, szívem, persze: de megveri még az Isten!...

- No, kedves komámasszony, azért nem kell a szívére venni! - vigasztalta Szalay Péter, s elfogadta a poharat, amit a kezébe adott a jegyző, és folytatta:

- Magyar embert nem érhet csapás, csak egy: ha a kedélyét elveszti... Mert minden egyéb csak akcidencia² az életben: az a fundamentum, a kedély. Amíg ez rendben van, addig esetlegesség a pénz, a vagyon, az emberek jóakarata: minden. De míg él a magyar kedély, én édes lelkem, jó angyalom, addig ne essenek kétségbe... - és roppant gyöngédséggel fogta, tartotta, szorította a néni kezét tenyerével, aztán még egyszer odatartotta a jegyző elé.

Jó kis pohár volt, porciós pálinkáspohár, s jó törkölyt csorgatott bele a jegyző.

- Irma néni, lelkem, egy kis édeset - hízelgett Annuska.

- No, nem bánom, lelkem mert bizony az ijedségre nem árt, képzelj Ágnesom, majdnem belehaltunk a Papgödörbe.

- Majdnem belehalt Péterke - mondta a mama, ha már benne van az ember, minden bajt el kell mondani, hogy ne mástól hallják meg a barátok. - Képzeljétek, ez a kis kakas összeverekedett a kocsisokkal, s szegény... jaj, ezek az idők, nem tisztelik már a jóistent se.

- Utálatos cselédnép. Az istenért.

- Nem lehet tudni, mi volt. Csak egy nagy sikoltozás, láрма.

- Melyik kocsis? - kérdezte Szalay Péter.

- Mihók, a gazember, elmegy esztendőre, hát igen fent van a szarva.

- Mihók? Akinek az a szép felesége van? - s elmosolyodott, hunyorgott, sőt a szakállát is megvakarta Péter bácsi.

A mama zavarodottan elhallgatott.

Mindnyájan kényelmetlenül érezték magukat.

- Semmiség - szólt Szalay Péter -, akkor jó a magyar ember természetje, ha fiatalon tombolja ki magát. Mert akkor olyan, mint a jó bor, megéri, zamatja lesz, tűz lesz benne és erő. Mert kétféle a magyar: vagy fiatalon, vagy öregen, de ki kell neki adni magából a fölösleget.

Nem nevettek, Szalay Péter nagy szónok volt és rendíthetetlen kedély, s nem hagyta a dolgot, mindenáron meg akarta őket vigasztalni.

- Sokkal jobb ez, aranyos egy Ágnes néném, mintha a férfi negyvenesztendős koráig anyja szoknyája, felesége kendője mellett ül s penészedik. Mert osztán akkor lesz csak igazi baj, ha egyszer mégiscsak kirúg a hámból, mert hisz annak előbb-utóbb úgyis be kell következnie. Lám a Biblia is megmondja, hogy: mindeneket megpróbálgatok.

- Muszáj kirúgni!

- Persze hogy muszáj.

- Férfiaknak.

- No, nem féltem én az asszonyokat sem: azok is megkóstolgták imitt-amott, ami jó.

- De jól tudod, de jól tudod, Péter - szólt halkan a néni, aki egy sóhajtással kiadta magából a bánatot. Már érezte a társaság vigasztaló hatását. Több szem többet lát, több száj többet locsog, jó az, hogy legalább elterelik az ember figyelmét a maga bánatáról.

² lényegtelen

Szalay Péter, az egészséges ember jóságával, okosan, tanítósan kezdett mesélni.

- Apámrul örököltém, kedves néném, ez tudományomat. Mert űneki meg az a harmadik természetje volt, az a csudálatos nagy magyar hősi természet, aki nem hagyja magát, se fiatalon, se öregen. Hm, lássa, hol vannak már ezek a régi dalia magyarok! Ah, pizslicsár dolog ez, kérem, az az egész, hogy fiatalon s öregen: igazi magyar emberben vér van holtig! Bevisz az én atyám egyszer Debrecenbe Nagykállóból tíz mázsa búzát, tizenkét mázsa rozsot meg hat tinót meg két lovat a téli debreceni vásárra, eladni... hogy egy jó históriát mondjak róla... Szegény idesanyám, a jó lélek örült neki, mert kellett a pénz. Be is pakolt az urának fejjérgúnyát meg elemózsiát, mert nem volt még akkor itt vasút, szekéren kellett lejönni s lelkére kötötte, hogy: „Gábrisom lelkem, csak okos legyék, csak jó vásárt csináljék, a pízre vigyázzék, az egészségire meg szintén, meg ne hűljék, baja ne essék.” Milyenek is voltak azok a régi jó, angyali lelkű nagyasszonyok!

Leütötte a szivarja hamvát, s felcsillanó arccal mesélt tovább, úgy hogy még hallgatták is egy kicsit.

- Hát: megvót a vásár. Eladta édesapám a búzát is, a gabonát is; a tinókat, lovakat szintén; osztán két hétig még ott maradt Debrecenben, oszt aut hazament Nagykállóba a kedves családjához.

Megérkezik. Édesanyám fogadja:

- Megjött, lelkem Gábrisom?

- Meg.

- Nincs semmi baja?

- Nincs.

- No, hálaistennek, lelkem.

Jó ebédet csinált a kedves apámnak, gyenge bárány volt mán, korai bárány, azt nagyon szerette az én édesapám, tárkonyos lével. Isten nyugosztalja szegényt... szóval tárkonyos bárányleves volt, és málépíte, frissen, édes tejjel behabarva: jaj de jó ételek is voltak a mi gyerekkorunkba!

A háziasszony egyet moccant. Van az most is, benne az ellentmondás a mozdulatában, mert egy asszony nem bírja elviselni, hogy az ő rovására valakit, valamit, bár a száz esztendeje elhullt világot is magasztalják: mert egy asszonynak csak az van benne a jó közérzésben, hogy őt magasztalják... De most nem volt kedve meg sem szólalni... Borzasztó ez: egy anyának elviselni, hogy a fia más nőre is szemet vet... Azaz, hogy nőkre! A jó kisfia, aki eddig folyton itt hancúrozott, kacagott és dévajkodott az édesanyja lába előtt. Nem lehet ezt, nem lehet megérteni ezt a férfivért, hogy ez elveszti magát, s ha rájön, se istent, se embert, se becsületet nem ismer... És egyáltalán, hát már vége? a bánatnak, a szerencsétlenségnek? már másról lehet beszélni? régi adomákat?...

De Szalay Péter most nem hagyta tűnődni, könnyedén, gyorsan sietett a beszéddel, mert ilyenkor kell a politikus bölcsesség, hamar áthidalni a bánatot, új témákat hozni, eltenni a bajt holnapra; az istenért, jönnek a többiek, meg kell addig szelídíteni a lelkeket, csak nem fognak gyásztort ülni, hiszen még halotti toron is adoma és kacagás gyógyítja a sebet, ráérnek búsulni az itt maradtak a pörösködés idején... Folytatta hát, mint egy komoly dolgot.

- Ebéd végén, ráteszi szegény jó idesanyám a kezét szegény jó idesapám kezire, ahogy csak azok a régi jó úrasszonyok és jó feleségek tudták, s azt mondta:

- Gábris lelkem! - hát megvót a vásár?...

- Meg - azt mondja az idesapám. - Megvót.
 - Eladta a búzát?
 - El.
 - Osztán hogy adtad?
 - Jól adtam lelkem. Hat forint tízéért.
 - Igazán? Olyan jól?
 - Igen.
 - Hát a rozsot?
 - Azt is jól. Öt forinton felül.
 - Ne mondd már, hát akkor jó vásár vót.
 - Nagyon jó.
 - Hát a tinókat hogy?
 - Azt is jól adtam, a nagyobbik kettőt, párját százhusz forintjával.
 - Ne öljik már meg, már nyócvan forintír is odattuk vóna, igaz-e, lelkem?
 - Egen, de jó vót a vásár!... Lengyelbe szedték a marhát!... A kisebbiket is úgy adtam, hogy kilencven meg száz körül volt párja.
 - Hát a lovak jól mentek?
 - Lelkem, az ment csak jól. A Murzát százhetvenért adtam.
 - Nagy isten! Százhetven!
 - A kesely nem bírta! Azt oda kellett adni száztizenhatért.
 - No kár... De hát mindegy, maga tudja lelkem, hogy melyik mit ér.
 - Pókos volt.
 - No, nem volt az még pókos. Hisz mindegy, örvendek, hogy átajjába olyan jó volt a vásár. És megveregette az öreg becsületes, derék kezét, s mi mindnyájan örvendettünk.
- De csakhogya az vót a baj, hogya mégiscsak előkerült a kényes kérdés, hogya:
- Hát osztán, Gábrisom lelkem, hát a píz?...
- Idesapám szegény nagyot néz:
- Pííz?
 - Píz, angyalom, píz. Hogy mennyi pízt hozott?
 - Pízt, lelkem... *Azt én nem hoztam.*
- Lett erre mindjárt nagy beborulás; fekete fellegek futottak az égre, s elborították az én angyali drága jó idesanyám kedves arculatját.
- De most az idesapám tette keresztül a kezét az asztalon s megfogta csendeszen az én idesjó anyám karját, oszt aszongya, hogya aszongya:
- Pízt, azt nem hoztam ides rózsám, de ne búsulj, mert *hoztam egy új nótát*, a' megíri!

Azzal azon a drágaszép bariton hangján elkezd dúdolni a szerelmes édes felesége filibe, hogy - mintha most is hallanám - hogy:

*Nincsen nékem egyebem, egyebem, de egyebem...
Csak egy kurta bekecsem, bekecsem, de bekecsem...
Magának sincs egy pendelynél egyebe, de egyebe!...
A kedvemért még azt is tegye le, de tegye le...
Magának sincs egy szoknyánál egyebe, de egyebe,
Asse legyen, a kedvemért tegye le, tegye le, de tegye le!...*

Elmosolyodtak.

Mert senki se tudott nevetni, de már ez is valami volt, egy mosoly ebben a feneketlen bánatban.

- Ezért megy tönkre Magyarország! - mondta a háziasszony keserűn.

- Ezér? - mondta Szalay Péter - ezér?... Hátha még eldanolnám a másik verset is, kedves Ágnes néném, a pirosat!... mert ez még csak a fejér vót: de van egy vörös is, olyan pirosveres, mint az a jó kipattanó magyar vér: az a másik vers aztán megér, nemcsak egypár mérőgabonát s egykét rúgott tinót: de egy dominiumos rigi magyar világot is... Mert Ágnes néném jó vón az, úgy élni, csendesen, rendesen, mint a gép... de unalmas vóna...

Magának sincs egy szoknyánál egyebe, de egyebe...

- Nohát sose iszunk? - Kezit csókolom...

És koccintott.

- Itt van Lajos bácsi - kiáltott be Annus.

- Péchy Lajos? - Riadt fel Szalay Péter. És a hangján érzett, hogy nagyon megörült, hogy ebbe a siralomházba végre egy ilyen egészséges ember fog betoppanni. Ellenben a háziasszony még sápadtabb lett, és egész zavarban kapkodott a szó után: még ez is, Péchy Lajos rögtön megtudja a dolgot!...

A másik szobában már hallatszott a Lajos bácsi dúdolása.

Szalay Péter nagyot, egészségeset nyújtózva ment ki elébe.

- Szervusz, aranyos Lajuskám!

Kezet fogtak. Olyan erősen, melegen ragadták meg egymás kezét, mintha réges-régen nem találkoztak volna, pedig ez csak olyan magyar öröm volt: miért ne örüljön egymásnak két ilyen derék, egészséges magyar ember. - Hogy megy a bál?

Lajos bácsi furcsa dúdoló hangján, mert a legközömbösebb dolgot is úgy mondta, mintha valami népdalt dalolna, halkán, kedvesen, dallamosan fújta:

- Hál istennek rosszul, hál istennek rosszul.

Nagyot nevettek rajta mind a ketten, ez tudniillik nagyon alturista³ nyilatkozat volt egy körorvos részéről.

A jegyző parolázott közékük, és mindjárt borra vezette az öregeket.

- No hát itt nem megy rosszul - mondta Szalay Péter -, a kutya-fáját. Ugye öcsém?

A jegyző tudta, hogy Lajos bácsi számos váltót írt alá az apósának, és nemigen fog örülni a szenzációnak. Ezért inkább egyébre fordította a szót.

- Nem akarna Lajos bácsi inkább vörös bort? Fehér bortól ilyen hidegben hascsikarást kap az ember.

- Á, hagyjuk még a vörös bort. Jó lesz szoktatónak.

Szalay Péter azonban a jegyzőhöz:

- Van még abból a harmadévi verésből?

- Azt készítettük elő, mert tudjuk, hogy Péter bátyám kedveli.

- Na, akkor hozzál is nekem.

A jegyző átment a másik szobába borért, azalatt Szalay Péter sietett Lajos bácsival közölni az újságot, mert azért jó barát az ember, hogy hamar kiöntse szívéből a szót.

- Nem jön a gróf!...

Lajos bácsi nagyot nézett. - Nem-é! De a ponciusát, csak hadd gyűjjön! Hadd gyűjjön...

- Nem jön - Mondta Szalay Péter. - Szegény Istvánt farba rúgták.

- Felmondtak?

³ önzetlen

- Újesztendőre át kell adni még a lakást is az új igazgatónak.

Lajos bácsi megdermedt arccal nézett a Szalay Péter jó, kemény, csontos, bajszos, szakállas, kuruckapitány arcába.

- De veszett hordát. Nem bolondult meg!

Már jött is a jegyző a vörös borral, és míg kitöltötte a pohárba, azon tűnődött, hogy vajon elég betyár volt-e Szalay Péter, hogy megmondja Lajos bácsinak az újságot.

Mikorra felvette a tele poharat és a világosság felé tartotta, hogy eldicsekedjen vele, micsoda tükre van annak, akkorára biztosan tudta a Lajos bácsi fütyörészéséből, hogy megtörtént.

Egy-két pillanatig még nézte a poharában a bort, s míg átnézett, s a bíborvörös fénycsíkokat szemlélte, úgy megfordult benne a vér, hogy az egész poharat, ahogy van, jó volna bevágni a Szalay Péter arcába.

Nem istentelen kutyaság egy ilyen régi jó baráttól, hogy a legelső pillanatban már elárulta ennek a szegény doktornak, hogy koldusbotra jutott: mert hiszen igaz, hogy az apósa is aláírt annyi váltót Lajos bácsinak, mint az öneki, de hát ennek a doktornak rá fog menni a háza, földje, a lányának a kauciója erre a tréfára. Hát nem lehetett már legalább reggelig meghagyni a jókedvét?

De aztán legyintett, s egy parányi bor ki is lötytyent a pohárból:

- Mindegy az már, egy órával hamarabb vagy később, ha itt az istenítélet.

Nevető arccal fordult azért az öregek felé, és azt mondta:

- Ezt az egyet nem értem. Hogy van az, hogy ugyanaz a szőlő, ugyanúgy megművelve, metszve kapálva, permetezve: minden esztendőben mégis más bor terem?

- Hja, kedves öcsém - Szalay Péter -, nem is tudják azt az ilyen pennarágók, mert jegyezd meg magadnak, hogy a legnagyobb tudomány a szőlőművelés. Csak egy van nála nagyobb: a borkezelés.

A jegyző figyelmesen, kicsit gúnyosan nézett rá: Hogy minek is ad az Isten egy ilyen vén gyermeknek ilyen szép sasorrot, s ilyen hetyke, pödrött bajuszt.

Kijött a mama a másik szobából.

- Édes Lajoskám...

Úgy kezdte a hangot, mintha valami kedves, boldog, jó szót akart volna Lajos bácsinak mondani, de rögtön látta annak az arcán a súlyos krízist, és emiatt könnybe fúlt a torkán a hang. Nem is szólt aztán semmit. Újra megindultak a könnyei, s odaborult Lajos bácsinak széles, nagy mellére: Úristen, hogy mi is egy asszonynak a sorsa! Nem elég, hogy egy hosszú életen keresztül folyton takarni kell, leplezni kell, elhazudni a bajt. De ha aztán itt van a szerencsétlenség, akár kicsi, akár nagy, mindig csak neki kell, a szegény gyöngye asszonynak elszenvedni az első ütést és az összes ostorcsapást, ami a sorstól zuhog.

Lajos bácsi lankadt öleléssel tartotta az asszonyt; mintha ráfagyott volna az arcára az örök mosoly, ami hatvan esztendősen korában olyan vidáman és otthonosan tanyázott borvirágos, dombos ábrázatán, most olyan volt, mint az őszi mező, letarolva, a távolban fehér fellegek ködlenek rajta, már kékes rétek látszanak, a hullafoltok jelzik a közeli telet. Még félelmetesebb volt, mint maga az öregúr. Az letörve, tunyán ült karosszékében odabent a másik szobában, de nem látszott rajta semmi. Ellenben Lajos bácsi, mintha villám érte volna, úgy látszott, hogy rögtön oszlásnak indul.

Még Szalay Péter is észrevette: ő ugyan nem képzelte, hogy ennyire le fogja ütni a lábáról ez a nagy, kövér, vidám bikát. Mindjárt lelkiismeret-furdalása is támadt és vigasztalva kezdett szíveskedni körülötte:

- Adjatok már egy széket ennek a Lajos bácsinak - s ő maga fogott mindjárt egy jó erős széket, és alátette azzal a gondolattal, hogy ez az ember ebből az álló helyéből nem tud tovább mozdulni.

De Lajos bácsi most felemelte a fejét, és csodálkozva nézett körül rajtuk, mintha most ébredt volna fel valami rémületes álomból.

Mindnyájan megkönnyebbültek, hogy mosolyogni látták. Ez a mosoly visszahozta az öregúr arcára a régi örömemlékeket.

Egy darabig pislogott, nézett, akkor azt mondta:

- Hol van Pista?

A mama belekapaszkodott a kérdésbe és túlzott kétségbeeséssel mondta:

- Annak vége... Vége szegény öregemnek.

Péchy Lajos felállott s bedöcögött a házigazdához, és a néni keserűen gondolta:

- Ej, mindegykunya a férfi, egynek sincs lelke... Nem tud ez búsulni, megrendülni egy se...

Most a férfiak vonultak be a hallgatószerobába, s az asszonyok itt ültek össze.

- Mondd, kedvesem, hát Pogánnyal? - kérdezte Szalay Péterné. - Mi lesz Pogánnyal?

A mama hallgatott.

- Ma megtartjuk az eljegyzést... illetőleg - s habozni kezdett... - Hiszen majd meglátjuk.

- Van-e szerelem? - kérdezte Szalayné komolyan.

- Igen, kedvesem, abba nincs hiba. Ha Pogány Imrének *az a szépség*hibája nem volna, akkor nem volna itt semmi baj: mégis, egy szép kerek birtok, jó felszerelés, igen derék, egészséges fiatalember... No, hiszen majd meglátjuk... Panni szerelmes, de ez nem számít semmit, mert ő mindig szerelmes, nincs ebbe a lányba semmi komolyság. A mi korunkban a lányok másfélék voltak; ezek úgy packáznak a fiatalemberekkel, mintha kiskutyák volnának, én nem tudom, mi lesz ebből a világból...

- Édes Ágnesem, ebbe bele kell nyugodni: más világot élünk, kedvesem, és ha el nem fogadjuk ezt a mai világot, akkor mit csinálunk, elsüllyedünk? Én azt mondom, ha nekem a lányom ebbe a helyzetbe kerülne, egy pillanatig sem haboznék: a Boldogvölgy ma Pogány Imréé: ma Pogány Imre az úr, zsidó, nem zsidó, add csak hozzá, ha megkéri...

A mama kényelmetlenül feszengett, összébbhúzta magán a kendőt, mert nem volt valami nagy meleg, s pláne ott a sarokban olyan cűg volt, hogy az embernek majd kifűjta a tüdejét.

- Ejnye, ejnye, lelkem angyalom - szólt a véletlenül éppen belépő Szalay Péter -, már megint azt a buta kérdést feszegeted... Nem is volna szabad kimondani egy Kossuth Lajos és egy Eötvös József báró hazájában... Kérlek szépen, történelmi dolog ez! Középkori babona! Mi az, hogy zsidó?... A sötét középkorban egyszerűen hitetlennek tekintették őket, s azért gyűlölték, mert megfeszítették a Krisztust! Nem volt akkor szó se társadalmi, se gazdasági, se faji kérdésről; fene volt akkor, nem faj: vallás volt! Aki nem volt a vallásban, azt gyűlölték s üldözték, akár zsidó volt, akár huszita. Jobban utálták a lutheránusokat, mint a zsidókat. Ha talán a szicíliai vecsernyét meg a Szent Bertalan-éjt a zsidók ellen rendezték? Köröszvények

csinálták azt köröszvények ellen! Meg a szent inkvizíciót! Meg a harmincéves háborút, amiben elpusztult egész Németország százötven esztendőre, s csak a zsidók kerestek rajta, hogy a köröszvények így ölik egymást.

- Hát persze, hogy ők kerestek rajta! - csapott rá élesen a felesége.

- No kész vagyunk! Az antiszemitizmus nem logika, hanem pszichológia! Az ember nem szereti azt, aki nincs a falkában. Még azt se szereti, ha aki bent van, hát még azt, aki kívül van... Mikor a kislányommal Velencében voltam, egyszer csak megszólal a pici: apám, ezek a gyerekek *némák*... Értitek mi ez?... a kisgyermek a maga gyermeki okosságában nem tekintette beszédnek az olasz gyermekek talián vartyogását, csak olyannak, mint a siketnémák vinnyogását... Tudjátok, hogy milyen nagy dolog ez, milyen ősi és roppant megvilágító!... Elmondtam egyszer Bécsben egy nagyon hírneves európai nyelvésznek, s az elámult? Uram, azt mondja, minden ősnép némának nevezte az idegent!... Csak egymás nyelvét értik! Aki más nyelven beszél, az nem beszél: az ugat!... De hát ez fog örökké tartani? hát istenem, tanuljuk meg már egyszer egymás beszédét!... Istenem, ha egy derék, becsületes zsidó fiú a lányom kezét megkérné...

- Én is azt mondom - kiáltott Szalay Péterné -, zsidó, nem zsidó, hatszáz hold prima földje van: oda kell adni a Pannit.

A háziak kínosan hallgattak, az arcuk égett a szégyentől; micsoda dolog ez, ilyen kényes dolgot így tárgyalni. Akárhogy szeretik is egymást. Akárhogy összeszoktak is.

Szalayné szokott mérmondásával megpaskolta a háziasszony sovány kezét:

- Csak megkérje, fiam! - tette hozzá.

Ebben a percben nyílt az ajtó, s Frici jött be, Péterke nélkül.

- Fricikém - kiáltott a vendég asszonyság, s kitárta két karját.

Frici egy nagy darab, piros arcú fiatalasszony volt, olyan kicsi volt a feje, s oly nagyok a teste többi idomai, mintha nem tartozott volna össze.

- Édes Irma néném - kiáltotta, s a fogai ragyogtak, gyönyörű apró fogai voltak, egész arca csak úgy csillogott, frissen mosva, mintha fürdőből lépett volna ki, a gondtalanság s meglegedettség sugárzott róla.

Az anyja azonban szigorúan lesve nézte, miket beszélt róla a jegyző az elébb! Mikor a csókolózásoknak s az apró dolgoknak vége volt, félre is vonta:

- Fiam, az urad mindent elmondott.

Frici csodálkozva nézett az anyjára, valami vidám és együgyűcske csodálkozással.

- Tudja, mama, hogy arra nem kell adni, amit a jegyző beszél.

Azzal újra nekilátott Irma néninek, hogy elmondja neki a szánfelborulás minden rémségét.

- Vendégek jönnek, vendégek jönnek! - kiáltott be az ajtón Panni.

- Hát hány óra már? - szólt a mama.

- Bizony már fél hét.

Az ajtó előtt nagy tappogás, lábveregetés, beszéd, egész társaság. A postamesterék jöttek meg. Öten vagy hatan sorakoztak be a tágas ebédlőbe, s kemény hideget hoztak be. A nagykabátokat s kisbundákat a cseléd lányok kihordták a hátsó ajtón a ruhatárra kinevezett hátsó kis szobák egyikébe, csak ők maradtak ott, megvékonyulva s kezeiket dörzsölgetve, s mindenki sietett a nagy kályha körül pozíciót foglalni.

- Kutya hideg van - mondta a fiatal tanító, aki a feleségével jött, s igyekezett jó falusiasan krákogni s mozogni, pedig pestiek voltak mind a ketten, ő is és a szokatlanul szép, s még szokatlanabbul hallgatag felesége is.

- Bizony most ordít a farkas - szólt a jegyző, s a szép tanítónéhoz súrlódott -, nem ilyen pesti asszonyoknak való világ ez! - s tréfálva átfogta a derekát.

A tanítónécska nevetett, széthúzta gyönyörű szép száját, amely olyan volt, mint egy Aphrodité ajka, s az arca puhásan, simán fénylett a lámpafényben, ó be jó volna azt is megtapogatni.

A tanító már öt éves házas lévén, nem féltékenykedett, belebújt a cserépkályha melegébe, s szíjta magába a forró levegőt.

Péterke jött most be; mint a gazdaembernek, mindig dolga van valahol, pláne ma! És nem is akarja mutatni, hogy valamit takargat a dagadt homlokán, melyre a haját lefésülte; folyton kint jár rendelkezni az ököristálló táján (a lóistállót azért valószínűleg ma még)... A szép postáskisasszony fölragyogó szemmel látta beléptét, s csillogó szemmel nézett a házi úrfira, de az úgy lefricskázta magáról, mint egy legyet. Nem szerette ma a nőket.

- Jé, magának mi baja?

- Nekem - mondta Péterke, s a homlokához kapott, amennyiben diónyi daganat volt, kettő-három is -, megtaposott a ló. Semmi.

- Jézusom! - kiáltott a óvókisasszony, s rögtön fölemelte kezét, hogy megsimogassa. Elfeledkezett magáról, a lányok azt hiszik, érintésüknek gyógyító hatása van, de a fiúk tudják, hogy ami fáj, még jobban fáj, ha megnyomkodják, s Péterke elkapta a fejét, mire az óvókisasszony el is vörösödött.

Péterkének részletesen el kellett mondani, hogy taposta meg a ló.

Csoportok támadtak már a szobában is. Egy rész a kályha mellett, más rész a kredencsarokban üldögélt s álldogált, az asszonyok a másik szobába húzódtak, s falusi szokás szerint rögtön elváltak a férfaktól, mint az olaj a víztől.

- Forgács barátom - mutatta be a postamester igen szertartásosan az ismeretlen vendéget a háziasszonynak.

- Jó estét kívánok - mondta az ugyanolyan szertartásosan.

Erre az ismeretlen hangosan kezdett nevetni.

- Nem tetszik megismerni?... Nem?... Igazán nem?... Schöller Karcsira nem tetszik emlékezni?

- Jé, a Schöller számtartó fia?

- Igen, igen!

- Nahát istenem, ilyen változás! Frici, Frici, gyere csak, nézd: Schöller Karcsi.

Frici előjött, s darabig nyitott szájjal nézte az idegent, akkor fölsikoltott:

- Karcsi, maga az?

- Kezét csókolom, nagyságos asszony - s oly melegen csókolt kezét Fricinek... a tenyerét meg is csiklandozta más által észrevehetetlenül egy ujjával, úgyhogy Frici elkezdett piros lenni, s a szeme fényesedett, alig tudta takarni, egész teste egyszerre tűzbe jött, ó istenem, tizenöt év után találkozni az elsővel, akivel a tavasz ébredését érte meg az ember.

- Karcsikám, drága Karcsikám - mondta s csak nézett, nézett és pirult, s olyan volt, mint egy szép nagy kövér bárány -, nahát, istenem, istenem, - egyebet nem tudott mondani.

A Schöller-fiúnak nagy szőke bajusza nőtt, szép, kefélt Vilmos-bajusza; magas volt és nagy orrú. Bizony, ha az a múlt nem lenne, az ember kevés szépet látott volna rajta, de valaha igen jóban volt a két család. Dobyék és Schöllerék ezen a tanyán, persze Schöllerék bent laktak a községben, de mindig idekint voltak, mert az asszony nagyon vidám német asszony volt, nagyszerűen tudott varrni és dalolni; cseh lány volt és énekesnő szeretett volna lenni.

- Hát mit csinál, Karcsikám? - kérdezte a néni.

- Hát már nem tetszik tegezni? Postatiszt vagyok Budapesten. Kiszálláson voltam itt Bokodon, mert az ottani postahivatalnál valami szabálytalanság volt, s revíziót kellett csinálni: ez volt az én ünnepem! Hát én bizony úgy dolgoztam két napig, mint az örült, hogy ma estére eljöhessek ide, ha ki nem tetszik zavarni.

- Hát a mama?

- Kezét csókolom, él.

- Jól van? Egészséges?

- Köszönöm szépen.

- Nem öregedett meg?

- Hát.

- Milyen egy gyönyörű elegáns nő volt.

- Igen, kezit csókolom. Hogy mindig a régi állapotban tetszenek lenni. Úgy vagyok én itt, mintha valami varázslat folytán visszaszálltam volna a múltba. Még erre az órára is emlékszem, milyen szépek voltak rajta ezek a rózsák, még mindig jár?

- Igen.

- Istenem, istenem, milyen csodálatos, drága, aranyos Fricike, sírni tudnék a boldogságtól. Emlékszik a sarokban a cimbalomra?

Fricike elpirosodott. Ott csókolta meg őt először a Karcsi a cimbalomnál, orvul, hátulról, ráugrott és összemaszatotha az arcát. Először úgy érezte, mintha valami nagy kutya nyálazta volna be, csak éjszaka, álom előtt jött rá, hogy ez *csók* volt. Szerelem, Az a valami jó, amiről már annyit hallott s olvasott...

Most hangosan nevetett.

S ahogy hárman egymásra néztek, olyan boldog három arc volt, amelyet csak a jó isten tud festeni. S egyik sem árulta el a titkát: Karcsi azt, hogy az anyja megszökött és most valahol Bécsben él, mint egy utolsó... hogy ő nem tud megházasodni, mert két gyereke van a gazdasszonyától... Frici azt, hogy ma azért oly vidám, mert egy jó tanácsot hallott az elhajtásról, s semmiség az egész... És a mama, ő sem rendíthette meg a Karcsi boldogságát, hogy bizony éppen ma az utolsó nap, amikor ezt a világot ily sziklaszilárdnak és örökösnek lehet tekinteni. S mint a beteg seb minden érintésre, még a szellőfúvásra is felsikolt, a mama szíve rémültem figyelt a nyitott ajtón át a másik szobába, ahol megint csak a zsidókérdést tárgyalták. A férfiak, maguk közt.

- Hallottam én egyszer egy jót a zsidókérdésről - mondta Szalay Péter, - hogy az antiszemitizmus a vagyonosok problémája. Nem a zsidóság áll szemben a kereszténységgel, hanem a gazdag zsidók állnak szemben a gazdag keresztényekkel.

- Hát a zsidóktól bizony van tanulnivalónk - mondta Péchy doktor -, az élelmességüket, a szorgalmukat kellene eltanulni. Azt, hogy tudnak pénzt csinálni! Ha mi ahhoz értenénk, nem volna zsidókérdés.

- Nagyon helyes, hiszen mi óriási előnyben vagyunk velük szemben, utóvégre minden a mienk, az ország és a hatalom, és nem tudunk vele mit kezdeni. Ő akárhova fordul, mindenütt csak ellenséggel találkozik s mégis megver bennünket a saját világunkban. Mivel ver meg? az eszével!

- A fenével, avval, hogy nem ismeri azt a szót, hogy becsület.

- Becsület! Üzletben nincs becsület.

- Aki seftel, mind egyforma - mondta az öregúr, a házigazda -, az öreg Soltész rosszabb a zsidónál.

Ezen mindnyájan nevettek.

- És az amerikai? - állította Szalay Péter - mihelyt businessről van szó, mindjárt zsidó, hiába van megkeresztelve.

- Én csak egyet mondok - szólt Péchy doktor -, hatezer év óta annyi népet kiirtottak, s itt van a legmorálisabb nép, az angol, minden generációja megöl egy országot; mit csináltak a búrokkal, az írekkal, a keltákkal, az újzélendiakkal, maorikkal, az indiánokkal, ausztráliaiakkal, mint a vadállatokra, úgy vadásztak rájuk, lelőtték őket, s kivágták, mint egy őserdőt: s mégis ezek a kereszténység fő zászlóvivői. Ők a hittérítők, ők terjesztik a Krisztus bibliáját millió s millió

példányban, még itt a falusi iskolában is rajta van, hogy Brit Bibliaterjesztő Vállalat kiadványa... De melyik népet irtották ki a zsidók?...

- Majd kiirtanak mindnyájunkat. Nem puskával lönek agyon, hanem ezüstkoronákkal s arany napóleonokkal.

- Váltóval - szólt a házigazda.

Erre megint nevettek; ha valaki, ő illetékes azt kijelenteni, bár mindnyájan szép előrehaladást tettek az eladósodás völgyében.

- Ej, mit, azért kell beházasítani őket! S ha Panni elbírja a szagát, akkor örülni kell neki.

Ezt már nem bírta tovább a néni. Felállott, s mint egy kakas robbant be.

- Mégiscsak hallatlan, amit ti csináltok itt! Nézzte meg az ember!

Szalay Péter ijedten restelkedett:

- Ides néném, hát ez csak beszéd; nem gondol itt a világon senki semmi rosszat! Engem már hányszor megtámadtak, hogy mit akarok azok közt a bűdös zsidók közt? azt mondtam rá: „már édes barátom, én úgy megszoktam a szagukat, hogy nekem nem is esik jól másutt”, minden igazi barátom zsidó, hát csak nem fogom őket sértegetni! de énvelem szemben ne legyenek érzékenyek, mert hát a barátság jogosít a komiszkodásra!

Nevettek. Péter bácsi oly kedves volt, hogy igazán nem volt benne semmi fullánk.

- És hagyjátok is - intett mindenkinek -, igazán szégyenlem magam, nem kell azért haragudni kedves napamasszony, nem szépséghiba ez, kérem, hanem erény! még pedig nagy erény, ha az ember veje egy szép és nagy jövőt ígér... Már csak ezerszerte inkább adom a lányom valakihez, aki előtt jövő van, mint egy nullához, aki mögött csak múlt van...

Most új vendégek jöttek, nem is hallották már a sok lármától, hogy szánkó állott a ház elé. Rácz Dániel jött, a nagy lump, a feleségével és a szép özvegy Babaynéval, aki mint rokon náluk lakik. Újabb zsivaj, újabb kézfogások kavargása, újabb lármás hangok, újabb vidám karattyolás. Ahol ennyi ember együtt van, ott nincs többet semmi baj és gond.

- No, csakhogy titeket is látni már egyszer! - mondta a néni, és összecsókolta a szőke német asszonyt, aki voltaképp nevelőnő volt a Cservienszkyeknél, ahol Rácz Dániel ispánkodott. „Vedd el ezt a Frájlánt - mondták neki -, nem bánod meg, mert ez olyan spórolós, hogy egy darab csokoládé két hétig tart neki.” El is vette, tizennégy éve együtt élnek, már az asszony megvette a gróf Cservienszkyek egy régi kastélyát, s a legszebben bebútorozta, de az ura nem tölt otthon a szép úrilakásban egy héten három napot. Mindenki tudja róluk, s oly csodálatos, hogy senki sem mondaná, hogy nem ezek a boldogság mintaképei. Pláne Babayné is ségít.

Annuska ott sürgött-forgott, mindenki ránézett, senki se pendítette meg, de mindenki kíváncsian várta a mai estét: egy pillanat alatt elterjedt láthatatlan szálakon, hogy a gróf nem jön s felmondott: de mi lesz a vőlegénnyel? Pannuska érezte ezt, s még izzóbb és szelesebb volt, mint máskor, s íme egyszer csak nyílik az ajtó, s belép rajta Pogány Imre.

Annyira váratlan volt, hogy amint meglátta, szinte felsikoltott: elkapta fejét, s úgy tett, mintha nem látná.

Csak egy pillanat volt ez, de Pogány Imre észrevette, és egy villanásra nagy komolyság mélyült el az arcán. Már a másik mozdulatával Anna visszafordult, és azzal a könnyűséggel, ahogy csak egy lány tud rögtön mosolyogni, melegen és érzéssel szinte kérően kínálta oda magát.

És Pogány Imre, minthogy még semmit sem tudott, el is fogadta. Boldogan fogadta el, mert hiszen hozzá volt szokva, hogy a lány mindig vad volt és idegen vele szemben. Ma azonban különösen érzékeny volt, mert súlyos harcot vívott meg a szüleivel.

- Hogy van Anna kisasszony?

- Köszönöm - mondta a lány. - Lovon jött?

- Igen.

Csak most fogta meg a kezét.

A társaság kíváncsian nézett rájuk, amitől Annuska úgy megijedt, hogy elfutott, mint egy riadt madár.

Valahonnan éljen hallatszott, és Pogány Imre hetykén, nyalkán, magyarkodó legénykedéssel köszönt oda.

- Milyen helyes egy fiú ez, az ember *nem is gondolná* - mondta Irma néni.

Frici kedvesen nevetett.

- Igen, este pláne.

- Nem is látszanak a szeplői.

- Télen nincs szeplő.

- Se faji vonások.

- Falun nincs faji vonás.

- Pláne hatszáz holdon.

Pogány Imre sorra kezét fogott az urakkal, jól megfogta valamennyinek a kezét, és úgy megrázta, mintha meg akarta volna mutatni, hogy kicsoda ő. Aztán elvegyült a társaságban, mindjárt poharat kapott, és a szoba úgy nyüzsgött, mint egy kaptár. Most azonban bejött Malvinka, és kiadta a parancsot.

- Ágneském, angyalom, együtt vagyunk, együtt vagyunk? Jöhet a vacsora.

A néni most megijedt.

- Kész a vacsora?

- Kész bizony, fixumfertig kész.

A néni úgy nézett rá Malvinkára, ennek a ragyogó kék szemébe, tűz mellett kipirosodott, fonnyadt arcocskájára, mintha álomból jött volna ide. Ez még nem tud semmit. Szent isten, ez a szegény lány. Ha meg fogja tudni, vége lesz az életének. Tavaly, mikor meghalt a nagyapa, együtt örökölték azt a kis földet, ami még megmaradt. Malvinka akkor kijelentette, hogy ő hazamegy a régi házba és gazdálkodni fog, mert sikerült az öregurat törvényesen beszámíthatatlannak nyilvánítani és ezen az alapon megsemmisíteni a végrendeletét, amelyben minden vagyonát a gazdasszonyára hagyta. Az öreg cseléd, aki elég ügyetlen volt, hogy az esküvőt nem kényszerítette ki az öregúrból, most vízhold asszony a faluban, de a birtokra Malvinka sem költözhetett be, mert az örökség éppen kellő pillanatban érkezett, hogy a jószágigazgatóékat megmentse az elmerüléstől. Malvinka persze sohasem volt beavatva a családi dolgokba, ő neki csak az volt a kötelessége, hogy a kapros túrósbéles nagyszerűen sikerüljön, és ha hallott is valamit anyagi gondokról néha-néha, egész komolyan azt hitte, hogy ez csak olyan üres beszéd; hogy lehetne anyagi gondokról beszélni egy olyan embernél, aki ötszáz holdas uradalmon gazdálkodik, akinek hetven cseléd engedelmeskedik, háromszáz aratónapszamos, és négyökrös szekerek hosszú sora hordja a tiszai kompra a búzát a magtáraiból. De persze azért ő is belefáradt már az örökös cselédeskedésbe, neki a vendégségből sose jutott egyéb, csak a konyha, és még jó, hogy annyira el volt foglalva, legalább nem vette észre, hogy az ő szegény kis lelkében is van valami, ami reménykedni tud, ábrándozni tud és fájni tud.

- Igen, lelkem, igen, édes lelkem.

Malvinkának melegen megpezdült a szíve körül az érzés: testvérnénje, ha magukban vannak, akkor fád és száraz, de néha olyan jó tud lenni hozzá, hogy ezért a jóságért magáért érdemes élni.

A néni körülnézett a társaságon, és nem volt lelke, vagy inkább ereje megmondani. Apró csoportok voltak, mindenki hangosan beszélt, olyan duruzsolás volt, mint egy váróteremben. Biztos volt, hogy mindenki a nagy dologról beszélt. Hát hadd beszéljék ki magukat. Kétszer is kinyitotta a száját, meg újra elhallgatott, akkor odahajolt Malvinkához és megcsókolta. Oly erőtlén volt, hogy nem bírt kezdeményezni.

- Még öt percig várunk, édes kincsem, még nincsenek itt Aradiék.

- Na hisz azokra várhatsz. Azok mindig elkésnek. Most olyan gyönyörűen készen van minden sült...

- Csak öt percig - mondta a néni könnyörgő szemmel.

- Ej mit, nem várok én egy percet sem - pattogott Malvinka. A néni idegesen szólt rá:

- Te rendelkezel, vagy én?

Malvinka meghunyászkodott. Elhallgatott és elment. És a néni győzelmesen érezte, hogy nagyon jól csinálta ő azt, hogy soha életében nem engedett ennek a lánynak, még csak egy mozdulást sem. Hiszen rögtön a fejére nőne. Nézd csak a nyomorékját! Örüljön, hogy él.

És most már megvolt a biztonsága a jövőre is: mit akarhat egy ilyen nyomorék testvér, nem elég neki az, hogy egész életében jól élt, gondtalanul és főzőcskézhetett kedvére. Próbáljon szólni, hogy letorkolja.

És ezek a többiek is, mind, akik szintén úsznak kisebb-nagyobb mértékben: mi vagyok én, isten, hogy semmiből teremtek? Hányszor zabáltak itt, hányszor itták le magukat, valóságos eldorádó volt, ahol sült-pulyka repült az asztalra, mindig, harminc éven keresztül.

Ej, gaz világ, könnyű ártatlannak maradni annak, aki megtörüli a száját és feláll az asztaltól: az a bűnös, aki ott marad s fizeti a számlát.

A vendégek óvatosan beszélgettek, csak a postamester volt egy értetlen és tiszta ember, akiről látszott, hogy ő nem avatkozik bele semmiféle pletykába.

Filep, a derék postamester, ez a sovány, hosszú ember a hegedűjét babusgatta. Kipakolta a tokból s a nagykendőből, mert az volt a véleménye, hogy a hegedű megfázik, s télen nem is lenne szabad a fűtött szobából kivinni; de persze nem mondhatott nemet, mikor meghívták, különben is szívesebben hagyta otthon a feleségét, mint a hegedűjét: az asszony nem is jött el, mert rosszban vannak a jószágigazgatóékkal a pletyka miatt: azt beszélte, hogy Doby nem jószágigazgató, nem is lesz az soha, csak tisztartó, hanem valamikor a csúf vén grófnő szép kocsisa volt, hát kiszúrták a szemét a címmel. S ez a pletyka visszakerült szóról szóra, s annyira sértette a jószágigazgatónét, hogy nem fogadta többé a postamesterné köszönését, sőt azt üzenté vissza neki; hogy a pulykáját küldje vissza. Tudniillik valaha, ezelőtt húsz évvel az történt, hogy valami váltón összetűztek (kifizették, hogy a postamesterné ne beszélhessen), s azokban a napokban ő egy pulykát megismert a postamesterné falkájában, s azóta tolvajnak tartja ezt az asszonyt. De persze a postamester nagyszerű ember, úgy hegedül, hogy az valami, s vele ki is békültek, csak épp az asszonnyal van harag.

Csoportok itt is, ott is, adomák, amelyek az első kupica, étvágycsináló pálinka mellett a lelkeket fűtik s a nagy eseményhez, ami mindjárt kezdődik, az evéshez:

- Osztán kitegyél magadért, Filep bátyám - mondta a jegyző a postamesternek.

- Oh, ez bizony csak szalmázás lesz, ahogy én cincogok.

Szalay Péter felnevetett, s már kész volt az adomájával. Minden magyar szóra volt egy adomája.

- Szalmázol, mint szegény Varga Gyuri, a bökönyi kálomista pap? ismeritek az öreget? Húsvétkor ott volt a templomban a sógora, és is ott voltam. Ebédkor dicsérni akarom: hallottátok, micsoda beszédet mondott Gyuri barátunk? Megszólal a sógor:

- Az csak olyan szalmázás vót.

Aszondja Varga Gyuri:

- Mikor vótál utoljára templomba, sógor?

- Megállj csak - azt mondja a sógor -, szöget ütöttél a fejembe. Zsuzsi húgom lányának az esküvőjén voltam most három éve.

Erre megböffen Varga Gyuri bátyánkunk nagy pietással:

- Pihent marhának szalma is jó.

Óriási nevetés lett, De adoma adomát szül, és Filep a maga száraz modorában szintén hozott egyet:

- Mindig a papok mondják a legjobbakat. Szoboszlón, mikor ott fiatal postagyakornok voltam, kérem, volt ott két pap, mert nagy a helység, sok a halott, két papjuk volt, egyik Módra volt, a másik pedig Sággy. Hát ez a két pap mért, mért nem, kérem, összeveszett egymással, s körülbelül harminc évig nem beszéltek egymással, csak ha hivatalból muszáj volt. Egyik vasárnap egyik prédikált, más vasárnap a másik. Felmegy egy vasárnap Sággy nagytiszteletű úr a katedrára s elkezd beszélni ilyenformán: „Kedves keresztény híveim, azért vigyázzatok a

bűnnek csábítására mert aztán így cselekszik az ember számár *módra!* ostoba *módra!* marha *módra...!*”

Mindenki megértette a viccet s nevettek a Módra nagytiszteletű úr rovására.

- Igen, de rögtön hírül vitték a hívek a Módrának a prédikációt, s ő se hagyta magát- másik vasárnap felmegy a katedrára, mond egy szép beszédet s ezzel fejezi be: „Kedves keresztény atyámfiai, ilyenek az embernek az ő számár-*sági*, buta-*sági*, marha-*sághy!*”

Így folytak az adomák aztán, egyik a másik után, csak úgy ömlött, úgyhogy valóban teljes kedéllyel várték már az asztalhoz ülést.

Most mindnyájan látták, ahogy Pogány Imre Annuska után vadászik. Összemosolyogtak.

- A vallás magánügy - mondta Szalay Péter mosolyogva.

Mindnyájan értették s vele nevettek.

- Én azt mondom, egész jó magyar ember!

- Lehet belőle.

- Ha pláne egy jó magyar menyecskét kap.

- És befogadja a társaság.

Bele is egyeztek.

- Az is lesz a vége - szólt Péchy doktor -, a zsidóság a németeknél éppolyan jó német, mint a junker, a franciáknál a nacionalista, az angoloknál a puritán és moralista. Szegények nem is tudnak mit csinálni. Nincs nyelvük, nincs közös társadalmuk. Van egy belső érzelmi életük, és a külső életben kénytelenek olyanok lenni, mint az az állam, amelyiknek a tagjai.

- Ki kell keresztelkedniök.

- Erre nem lehet senkit kényszeríteni.

- De igen, ki kell keresztelkedni! Ez éppolyan kötelező, mint elit-bálon a frakk.

- Ha bele akar tartozni az exkluzív társaságba.

- Bornírtság ez az egész zsidókérdés.

Így intézték el e pillanatban közös megegyezéssel a dolgot, mert látták a fiatalok kedves összeállását.

Pogány Imre ugyanis elcsípte Annuskát. Amit könnyen tehetett, mert a lány volt az, aki horogra akart kerülni. Annuska tudniillik kint járt a konyhában, és ott hallotta, hogy Pogány Imre Mihóknak adta oda a lovát. Most meg volt ijedve, hogy a Péterke dolgát megtudta. Visszajött azért a szobába, és úgy került-fordult, hogy Pogány Imrének alkalma volt rá, hogy belekaphasson.

- Mondja, Annuska, itt lesz a gróf?

A lány ránézett ártatlan, tiszta szemekkel, azt nézte, vajon tud-e valamit vagy nem.

- A gróf? - mondta és körülnézett a társaságon. A tekintete egy kissé zavaros lett, mert látta, hogy itt bizony mindenki mindent tud, de aztán eszébe jutott valami meleg gondolat, hogy ezek nem árulták el az *idegennek*.

- Miért lenne itt?

- Miért - mondta Pogány Imre. - Hát édesapa azt mondta a papámnak, hogy itt lesz.

Annuska lesütötte a szemét.

- Á, minek lenne itt, én nem akartam, hogy itt legyen.

Pogány Imre nevetett. A nevetésében volt valami jó, erős megnyugvás.

- Lássá, ez szép magától - mondta, s azt gondolta tovább: inkább ne sikerüljön az a szerződés, minthogy nagyon is sikerüljön. - Ugye, Annuska kisasszony! Mit törődünk mi a szerződéssel!

Annuska, mint aki semmiről semmit nem tud, ártatlanul nézett rá.

- Milyen szerződéssel!

Pogány Imre hallgatott, meggondolta: akkor ő se beszél róla. Annuska ebben a pillanatban oly szép volt, olyan ártatlan, természetes, édes, hogy a szíve csiklandozott örömeiben. Ő az apja parancsára bejelentette, hogy hozomány nélkül nem veheti el Annuskát. Az öregúr erre keresetlen őszinteséggel azt mondta: „Márpedig kedves, akkor fel is út, le is út, mert én ugyan nem tudok hozományt adni a lányomnak, hanem mondok valamit, a Bábazugot a gróf bérbe akarja adni. Hát én garantálom azt, hogy ezt az ezerkétszáz holdat te fogod megkapni bérbe.” Meghányták-vetették a dolgot és az öregek azt mondták rá, hogy jó lesz akármilyen föltételekkel is. Csakhogy az öreg jószágigazgatónak már nagyon szűk volt a szavahihetősége az ő szemükben, ezért azt kívánták, hogy a gróf garantálja ezt a szerződést, s akkor azonnal meg lehet az eljegyzés. Az öregúr jó komaésszel e célból rendezte a mai István-estét, gondolta magában, majd csak lesz valahogy, azt a tacsót sarokba szorítja, s majd csak tesz valami ígéretet. Nem is gondolt semmire komolyan, mert hozzá volt szokva ahhoz, hogy a tervek úgyse válnak be, viszont így nagyon szép volna, hát istenem, elég, hogy negyven esztendeig dolgozott a számukra, és ha még úgy el volt is adósodva, de az uradalommal szemben egyetlen fillér elszámolatlan dolga soha nem volt: hát a legkisebb, amit a grófnak meg kell tenni, hogy ezt a házasságot ilyenformán elősegítse.

- Semmilyen szerződéssel - mondta Pogány Imre elkomolyodva, és megveregette az Annuska kezét. És most ő hagyta ott a lányt a pillantásával.

Annuska azonban nem fogadta el, hogy őt valaki csak úgy otthagyja, s egyszerre hideg lett, mint egy jégcsap.

- Az fontos, egy szerződés, ugye? - mondta ártatlan színnel.

Pogány Imre kicsit elpirult.

- Fontos a szerelem, kezit csókolom.

De ő nem fogta fel a pillantását, úgy látszik, fáj. Hiszen mindent jól tudott, nem közölte ugyan vele senki, de hát az ő apja, anyja nem szokott négy szemközt megbeszélni semmit, inkább olyan hangon beszélgettek, hogy az a harmadik határba is elhallatszott. És most értette a Pogány Imre elkomolyodását, fáj a szerződés elvesztése.

- Ha fáj, hadd fájjon. Gombház, lesz más! - mondta magában, s szokott könnyelmű, trillázó nevetéssel otthagyta, és továbbperdült.

Pogány Imre utána nézett a lánynak, Valami fanyarság volt a szája ízében, úgy nézte, mint valami izes gyümölcsöt, amelyik minden pillanatban eltűnik előle; fűtörészni kezdett.

- Mi az testvér? - csapott a vállára a jegyző, s erőszakosan nevetett a szemébe - hamis a lány?

Nem válaszolhatott rá, mert a Szalay Péter hangja túlharsogta a beszédüket.

- Hogy a sok evéstől fehér a nyelvünk? - mondta szónoki hangon. - Barátom, addig boldog Magyarország, míg fehér a nyelvünk. Mert addig van ennivalónk. De nemcsak imilyen-
amolyan, hogy éppen elüssük vele az éhséget és valahogy fenntartsuk a testi állapotot, hanem olyan válogatott, finom, nemes ennivalónk, aminek még a félholt sem tud ellenállni! És ezért élünk, hogy ezt a fehér nyelvet fönntartsuk, barátaim!

Nevettek, s most minden figyelem Szalay Péterre fordult. Aki, hogy megragadta a figyelmet, nem is engedte el.

Ott állott, a fehér asztalnak dülve, abban a kedves, vacsoraváró hangulatban, amikor egy-két pohár snapsz és egy-két falat megsózott, megpaprikázott harapás kenyér mellett a magyar úri társaság fimon ízes beszélgetéssel csinál étvágyat magának.

- Mert már az maga vallás - mondta emelt hangon -, ahogy a magyar ember a szép fehér abrosszal leterített asztalhoz ül, és áhítattal megeszi azt a jó sárga tyúklevest, avval a mennyei ízű csigatésztával, s utána azt a felséges kolozsvári káposztát és a rózsapiros csörögét, és issza azt a jó meszes kellemes szilágysági bort, és szíjja a pompás tajtékpipából a jóízű dohányfüstöt, s azt kifűjja, és nagyokat böfög!

- No, a böfögést elengedem - mondta a háziasszony, aki maga is elfeledkezett a bajokról egy percre.

- Ilyen vékonypénzű harmatlelkű gyöngéd asszonyi személyeknél igen! - replikázott Péter bácsi - de nálunk, vastag, igazi emberfajta férfiemberекnél soha!... Mondom, ez is vallás: csak hit legyen benne! szent és nagy hit! hogy ez a szép és jó és ez az isteni rendeltetés az életben.

- Igen, a Jézus is jelen volt a kánai menyegzőn.

- Nagyon helyes - kiáltotta Szalay Péter -, és azért lett ő isten: mert ember volt!... Megtörte a kenyeret, és ada az ő tanítványainak, és akkor vette a poharat, és azt mondta: ez az én testem és ez az én vérem! Bizony jelen volt a kánai menyegzőn, és megszorította a bort az emberek örömére: és ez barátom, ez egy nagy isteni cselekedet volt.

S mivel már mindenki rá figyelt, poharát megemlítve, így kezdett beszélni:

- Hatvanhárom esztendőös vagyok, kedveseim, hatvanhárom esztendőt éltem - mondta kicsit rezignáltan -, de micsoda hatvanhárom évet!... Barátom!... Nappal is éltem, de éjjel még százszorta szebben éltem, mert este virágzik a tök!... Nappal?... hát mi az a nappal?... nézd meg csak nappal a magyar embert! Azt hinnéd, micsoda görnyedt alak! Micsoda szomorú élet! Mennyi dolga, baja, gondja van!... Hanem este, mikor megszólal a muzsika s egy-két pohár bor: dalia lesz és olyan kedve, amilyen semmiféle nációnak ez világon!

Mindnyájan nevettek és helyeseltek! Szalay Péter most, hogy beleízelített a beszédbe, úgy áradt belőle a kedves szó, hogy mindenki szájtátva hallgatta:

- Ami szép van a magyar életben, az mind estére virul ki. Ami móka, tréfa, kedv, az mind estére derül ki. Milyen esték a magyar mezőkön, a csillag alatt, tavasztól őszig, a rotyogó kása mellett; őszről tavaszig, a zömök tölgyasztalok körül, gyenge borocska mellett! Nappal csendes, rendes, földtúró bogarak; hallgatag a magyar: este hatalmas, lángoló elmével tündöklök. Még a gyereket is éccaka szerzi, s milyeneket: a világ legsikerültebb nemzedékét!

Határtalan kacagás reszkettette meg a gerendás mennyezetet.

- Kedves Péter bátyám, miket tud mondani! - ömlötték körül, s az öregúr maga is nevetett, s meleg önteltséggel ismerte el:

- Az igaz, hogy néha olyan drága megjegyzéseket teszek. Ma is azt mondja nekem valaki, szerződésről volt szó, hogy ő csak úgy teszi magát butának, hogy kicsalja a másikat a titkát: „Nem került nagy megerőltetésedbe, kedves Janikám? - mondtam neki - nem került nagy megerőltetésedbe?...” De ha ilyen társaságba vagyok, akiket szeretek, akik engem értenek, akkor vagyok én csak elemembe! Semmi sem vész el, minden szónak megvan a csattanója, ilyenkor érdemes beszélni. De ilyenkor aztán fogja be a száját, akinek nincs mondanivalója! Lássátok, ez is csak a magyarnak való, a magyar parasztnak:

Nézd a vén parasztot, nézd e nagy nyugalmat.

Hogyha szól, fölényes, óvatos, ha hallgat!...

Majd elnyelték, érezték, hogy az öreg ma különösen elemében van.

- Én kirgiz sátor alatt élek most is, latakia és ámbra közt várom a sült galambot - szólt Szalay Péter. - azt mondom, amit Fejér Sándor gazda mondott:

„Mi lesz ebből, Sándor” - kérdelem tőle -, „ebből a világból?” „Nem tudom, tekintetes uram. Én csak azt mondom, tavaly is csak így vót, mégis kiteletünk.”

Rögtön megértették. Az öregek rábólintottak.

- Bölcs a magyar ember.

- Isteni bölcsesség - mondják itt is, ott is, és mindenki valami mély és rendkívüli életnyugalmat érzett a szó mögött.

- Bölcs a magyar ember - mondta Szalay Péter -, de a legbölcsőbb ember, akit ismertem, Szűcs bácsi volt. Azt tartottam én életemben eddig a legokosabb, legnyugodtabb, legbölcsőbb

embernek. Ha igaz a Descartes mondása, hogy: Homo sum et nil humani alienum puto⁴, ez megnyilvánult Szűcs bácsiban.

- Beszéljen róla, beszéljen róla Péter bácsi - sürgették még az asszonyok is.

- Ez jobbágyember vót, de a negyvennyócban veressipkás vót: ott szógált Kis Erneszt alatt, meg Damjánovics alatt. A többiek már úgy hívták, Hogy Kiss Ernő, Damjanics, de ő úgy mondta: úgy hallotta ott a helyszínen... Damjánovics!

De jól, de okosan tudta elmondani, hogy mikor megnyerték a csatát, és este rotyogott a bográcsban a gulyás, ott a jankováci sáncok alatt, odajött Kiss Erneszt Damjánovicsal:

- No vitézek, adjatok egy falatot!

- Én vótam - azt mondja - az istennek az a kiválasztottja, hogy a kulacsot odaadtam. Megitták. Nem baj. Bár most is élnének tülle, de bizony meghóttak. Pedig hogy danoltunk, hogy:

*Veres bársony süvegem,
Most élem gyöngy életem:
Bokréta van mellette?
Barna babám kötötte.*

S Szalay Péter mindjárt dúdolta is a nótát, ami átragadt, és egyszerre, ahogy a madársereg felszáll a barázdákról, nóta repült fel az asztalok körül ülő öregek s álldogáló, ölelkező csoportosuló fiatalok ajkáról.

De Szalay Péter leintette őket, mert még mondanivalója volt, s a nótás szájak elhallgattak, hogy az ő szavainak szálain csüggjenek sűrű gerezdekben, mint kint varjak a téli fák ágain, és Szalay Péter bácsi ki is terítette szélesen és hosszan beszédének hímes szövédéket s így folytatta:

- Soha én még annyi tudományt, embernek annyi tudományát nem tapasztaltam, mint Szűcs bácsinak volt.

Mert én elvégeztem a gimnáziumot, nagy jelességgel: a jogot is, kitüntetéssel; két diplomát szereztem, egy jogit s egy államtudományit, hogy a kaszkapakerülő életre elég legyen a tudományom, s mikor kész voltam, akkor láttam, hogy a Szűcs bácsihoz képest semmit se tudok... Például, ugye:

Egy kis szőlőnk volt. Mit tudtam vón én vele kezdeni?

Szűcs bácsi?... tudott nyitni s homlítani, metszeni, kapálni!...

Egy kis kertem is volt; énfelőlem parlagon állhatott volna.

Szűcs bácsi?... olyan kertész, sem zöldségben, sem gyümölcsben olyan szakember nem adatott, mint ő...

Méhészet?... a kiskörmibe volt!

Ha a mi kis házunk udvar volt: akkor ő volt a mi legfőbb udvari tanácsosunk.

A szüreten?... én csak annyit tudtam, hogy jó. Hogy olyankor juhhúsos kását ettünk, amit én nagyon szeretek. És megköstolgattuk a csepegő mustot...

Ő?... ő tisztában volt az egésszel, a szüretnek minden titkával! Hogy kell szedni; préselni, a szőlőt eltenni, gondozni. Csak ő értett hozzá!

⁴ itt: Ember vagyok, semmi emberi nem idegen tőlem.

Ezenközben megjött a tél. Eljött a káposztataposás ideje. Ki taposta a káposztát? Csak Szűcs bácsi! Olyan taposást végzett a kádon; nagyobb tudományt, mint a mai táncok. Attul kezdve, hogy hány lébül kell megmosni a lábat, odáig, hogy miként kell azt jó lucskosra betiporni, hogy egy kemény massa legyen, mindent tudott. És hogy tudta odafent kurjantani:

Péter öcsém! ha nincs is párom!

Mégis vígan járom!...

Oszt az vót az elve Szűcs bácsinak, hogy nem is ír a semmit, az a káposzta, akit nem ember tapos. Csak akkor van jó íze! Ha asszony tapossa, nem ír a semmit, még juhhússal se: csak akkor káposzta a káposzta, hogyha firfiember taposta: pláne ű.

Aztán jött a borlehúzás.

Olyankor elemében vót Szűcs bácsi. Ma mán pincemesteri tanfolyam van Budafokon, de hogy Szűcs bácsi hun sajátította el a borlehúzás tudományát, nem tudom. Csak azt tudom, hogy én különb pincemestert, mint Szűcs bácsi, nem tapasztaltam e földi világban.

Aztán jött e tél, Kiszakadt a menyasszony dunyhája. Leesett az első hó, fel is fagyott, csikorgott odakinn, szó esett a háznál, hogy jó vón egy kis zsírozni való malacot szerezni. Itt is csak a Szűcs bácsi tudományát vettük hasznát.

Disznóvásárba kellett menni?... Ott bámultam csak meg Szűcs bácsi tudományát. Olyanformán néztem én azt, ahogy a pásztorfiú nézhetné, ha a budapesti tőzsdére beeresztenék egyszer... Vót ott sovány, kövér, fejtér, fekete, ártány, koca, szere-száma sincs.

Szűcs bácsi ott csak körül nézett s azt mondja.

- Nézze, Péter öcsém, *a lesz nekünk jó!...*

- Mér?

- Mer jó mozog! Mer az a dologba a fő, hogy jó mozgású legyék. Hogy ha a gerince egyet rándul! s a tomporája elfordul!... az az írett malac...

Már meg is kérdezte egy tarisznyás falusitól, hogy:

- Hogy megy?

Az illető félvállról szolt:

- Kit így, kit úgy.

- Köszönöm - mondta Szűcs bácsi, s mán ű teljesen tájékozott vót.

Tudniillik, az, hogy „kit így, kit úgy!” azt jelenti, hogy nincs kiforrott vásári ár, hanem az emberek hozzáértésére van bízva, s aszerint igazodnak. Aki értett hozzá, jó vásárt csinált, aki nem értett hozzá, kárát látta.

Az érett malachoz érkezve, megállt Szűcs bácsi s odaszolt:

- Hogy adja?

- Harmincöt - volt a kurta válasz.

- Mennyi lesz a kiadó?

- Huszonöt.

Sóbálvánnyá meredtem, egy szót sem értettem a dologból.

Pedig ez azt jelentette, hogy harmincöt krajcár kilója, az egész súlyból pedig leütnek huszonöt kilót a belső részekre.

- Hát így lábon hogy adja?

- Harminc pengő az ára.

- Elég lesz huszonöt.

- Nem lehet.

Szűcs bácsi kinyújtotta a kezét, belecsapott az eladó markába.

Én oszt aggodalmaskodtam, hogy lehet ilyen könnyelműen vásárolni, jobb lett volna megmázsáltatni, mer ami biztos, az biztos.

- Nem lesz annak Péter öcsém egy deka híjja se.

Kifizettem. Hajtottunk haza. Megmázsáltuk. Százhuszonöt kiló. Tehát teljes matematikai pontossággal megvót a súly.

Én oszt ennek a tudománynak nagy hasznát vettem később, mert nagy dicsőséget arattam vele. Harminchét éves házasságok, s ezalatt sok minden előadja magát, például az is, hogy a reumalázssal a Rudas fürdőbe kellett járnom. Történt, hogy egyszer elromlott a mázsza, s egy úr igen pörlekedett, hogy ő pedig szeretné tudni, hogy hány kiló. Mondok neki, azér ne pörölgjön: hetvenhat kiló.

- Honnan tetszik tudni.

- Debreceni ember vagyok én, meg tudom én mondani mindenkiről, hogy hány kiló.

No, aztán előkerült a mázsameszter, beigazítja a mázsát, s lemérik az urat: pont hetvenhat kiló.

Volt nagy csudálkozás, hogy hát honnan tudtam olyan pontosan?

- Uraim! tíz esztendeig jártam én Szűcs bácsival a debreceni vásárt. Nincs olyan disznó, akiről én meg nem mondjam, hogy mennyi nyom a lábán, vagy a kivetővel.

Persze a társaság, amely úgy szíjta a Szalay Péter bácsi beszédjét, mint a nektárt, hatalmasan kacagott.

- Kijárta bátyám a Szűcs bácsi akadémiáját - mondta Rácz Dániel, s koccintásra emelte a poharat.

Ittak egy jót, akkor Szalay Péter folytatta:

- Hentes kellett? aki elkészítse? Ott volt a Szűcs bácsi! Letiporta, megszurta, megperzselte, úgy álltam én mellette, mint a falusi gyerek, aki lesipecsenyét vár.

Felboncolta s gyönyörűen megkérdezte:

- Több kolbászt akar a tekintetes asszony, vagy szebb sonkát?

- Az én feleségem mindig csak több kolbászt kívánt - szólt a házigazda csöndes mosollyal.

- Nincs annál jobb az asszonynak, mint a jó kolbász - szólt Szalay Péter, vidám röhejt ébresztve, s aztán így elmélkedett tovább:

- Én azt szinte nem értettem, hogy a legfelségesebb kolbászt a sonkának szánt színhúsból lehet kihalásítani. Azonban néztem, ahogy vágja, így, két késsel, olyan apróra, mint a gyöngyharmat. Mert a kolbász is kétféle volt akkor: volt a rendes apróra vágott kolbász, s olyan nagyobb

darabokból, ezt az ujjával nyomogatta bele a hurkába, idesapám azt szerette, ez volt a *toszogatott kolbász*...

Én csak álmélkodva álltam a Szűcs bácsi rengeteg tudománya előtt, hódolattal hajtottam tudatlan fejemet, de még ma is hálás szívvel, és álmélkodó elismeréssel gondolok vissza az ő óriási és felülmúlhatatlan disznótudományára.

Most már éljen is hallatszott, mert azt hitték, vége van, de Szalay Péter bácsi nem adta másfél órán alul, ha egyszer belefogott egy dikcióba, az olyan alapos volt, mint az akadémia egy szótára, az valóságos monográfia volt, teljes és tökéletes kiterjesztése a figyelemnek a téma minden részletére. S Malvinka is szokás szerint addig pörölt, hogy hozhatja-e már az ételt, hogy az utolsó percben nem lehetett kivárni.

- No, de mit beszélek látatlanba: híjjátok be csak, Péter fiam, Szűcs bácsit!

A fiatalok, akik azt hitték, hogy egy régi, régi halott, felugráltak s deputációért mentek az öregért.

- Mert a lovakat is - mondta Szalay Péter - kire lehet ilyen veszedelmes, zimankós időben rábízni: csak Szűcs bácsira! Azért mondom én, hogy az én feleségem fölösleg sikongat a szánban: ha Szűcs bácsi ül a bakon, hogyan lehessen félni!

Már hozták is Szűcs bácsit, aki itt volt a konyhában; a kiskocsis volt a lovakkal az istállóban.

Görnyedt, csendes, ravasz szemű, kiszikkadt vénember állott meg az asztal előtt. Fehér haja lebegett fehér koponyája körül, mert ezen a kopasz fejen meglátszott, hogy soha báránybőr sapka nélkül vagy zsíros, vastag kalap nélkül nap nem érte. Amilyen fekete volt az arca bőre és késsel vörhenyes az időtől és öregségtől: oly fehér volt a tar koponyája. Nagy, kampós orra volt, meglehetősen vastagodó orr s kiapadt, inas ábrázata. De a kék szeme hamiskásan nézett, s végig-végig legeltette a víg társaságon.

- Megiszik-e velünk egy pohár bort, Szűcs bácsi? - kérdezte Szalay Péter.

- Hát tekintetes uram, meg én; az az öreg ember teje - mondta a vén legény.

Pogány Imre helyet csinált maga mellett, s odább húzódott, hogy leültesse az aggastyánt, de az fogta a széket és kijebbe mozdította, s miután fenéig kiürítette a poharat, megtörülte a száját s leült, kicsit hátrább az asztalbeliek soránál, s úgy hagyta, hogy az emberek nézzék. Remek feje volt a lebegő fehér szálakkal, s a hogy görnyedten maga elé bókolt, festő kezére volt a nagy idők tanúja.

Szalay Péter folytatta szónoklatát Szűcs bácsiról:

- Nyulat küldtek?... kicsinájjak vele!... Jöjjön csak Szűcs bácsi!... Megnyúzta és megspékelte, jól megszalonnáza, „hogy csepegjen zsírtól ösztövére csontváza...” Nyáron meg a szakácsi tudományát bámultam meg. A gulyáshúsnak, tokánynak, téstás kásának, lebbencsnek savát-borsát, jó ízt, senki úgy megadni nem tudta, mint Szűcs bácsi. S mikor elfáradt az állkapcánk a jó ételek élvezetében, összecsepegték a poharak, akkor Szűcs bácsi kezdett bele a nótába... Hogy volt az, Szűcs bátyám, hogy *Jegenyefa*?...

- Halljuk Szűcs bácsit - kiáltotta mind az egész társaság.

És Szűcs bácsi felállt, s reszkető kezébe vette a tele poharat, amit odaadtak neki, s fölemelte; de most már a pohár nem reszketett a kezében, a hangja se reszkető volt, csak öreges, köszörületlen, mikor rákezdte, hogy

*Jegenyefa tetejébe,
Ül egy holló feketébe!
Gyászruhája engem illet,
Mert engemet már nem szeret
Az én kedves rózsabimbóm, galambom...*

Mindenki tapsolt és kacagott; a reszketeg hangban annyi életöröm volt, annyi pajkosság és kedvesség és szerelmes jóság.

De az öreg még egyet intett a pohárral s csend lett, és ő hamiskásan, félreejtett fejjel, tudja isten hova bandzsalítva dúdolta:

*Nem megyek én sebesen,
Csak az úton csendesen,
Nem áll meg az én szemem,
Csak az én édesemen...*

Majd megették az öreget; a lányok visítottak a nevetéstől, és egymást csókolgatták, a szomszéd szobából már mindenki itt volt, s egymás hegyin-hátán bámulták a kedves öreg parasztot.

Szalay Péter azonban átvette a maga jussát, a szót, s rákacsintott az öregre:

- Mert Szűcs bácsitól tanultuk mink azt is, hogy mi az igazi szerelem: „Péter öcsém - mondta valaha -, emlékszik-e Szűcs bátyám?... Péter öcsém: nem ismertem más nőt, mielőtt megházasodtam, se azóta, mint az én kedves öreg nőmet...”

Bizsergő nevetés körös-körül, az öreg szemlesütve, komolyan állotta a szónoklatot, mint aki meg van ehhez szokva.

- Fiatal házas voltam - folytatta Szalay Péter -, egymással szemben ültünk Szűcs bácsival a présház előtt, a nagy diófa alatt, a kerek kőasztalnál; én is az én drága angyalom mellett - s odaintett szinte könnyes szemmel a természetes Irma néni felé, aki nagy komocióval hallgatta, mint szokta, az ura nagyszerű beszédét: ezerszer hallotta, de most, hogy ilyen sikere van vele, büszkén nézte az ő szónok Péterét -, és Szűcs bácsi is ott ült az ő hű társa mellett, aki úgy nevezett, hogy: „öreg nőm”... Átöleltem az én kis angyalom nyakát - (és halk kuncogás libbent fel a szóra, de a Szalay Péterné komoly arca rögtön elhalkította a kis nevetést) -, s megcsókoltam hajnal orcáját: de Szűcs bácsi rám szólt:

- Péter öcsém, lekopik a pirossa!

Amire az a piros még pirosabb lett!

- Hát Szűcs bácsi, maga sose szokta megcsókolni a feleségét?

- Megszoktam biz én - mondta Szűcs bácsi -, (igaz-e? így mondta?) - pedig már éppen ötvenéves házasok volnánk... - s azzal át akarja ölelni hű öreg élettársát, mire az két kézzel szabadkozva, gyöngéden visszanyomta:

- Ugyan mennyík mán, ne izéjjen! - és lángvörös lett az öregasszonynak még a füle cimpája is.

Ebben a pillanatban Szűcs bácsit is, és az öreg élettársat is, jaj de kedvem lett vóna szerelmesen össze, de összevissza csókolni! Óh, édes, tiszta magyar szívből fakadó örök szerelem, amelyről azt mondta Petőfi:

*Nem kívánok én egy telet,
Hogy azt átmulassam veled,
Sem egy nyarat, sem egy telet,
Hanem örök életemet!*

Így volt-e, lelkem Szűcs bácsi? így csinálta-e?

Az öreg paraszt most felemelte a fejét, s ránézett a nagy fényességben fényes arccal álló Szalay Péterre, s azt mondta:

- Péter öcsém, az ilyet az ember megteszi, de nem beszil rúlla!

Harsogó kacagás tört ki, az egész társaság határtalanul felvillanyozva örült az öreg minden szavának.

De Szalay Péter sem hagyta magát:

- Kedves Szűcs bátyám! aki sokat élt, sokat tud, aki sokat tud, annak sok szabad: de a legjobban szabad tanítani!... azt mondja meg itt nekünk, nézze csak, mennyi gyönyörű szép virágszál van itt körös-körül, mint a violák és rezedák a piros rózsák ebben a nagy télben: *mikor édesebb a szerelem: fiatalon vagy öregén?*

Csikk!... minden szájban csikkant a sikkadó vígság, s lélegzet-visszafojtva lesték az öreg szavát.

Az pedig felemelte nyolcvannégy esztendőös öreg fejét, és azt mondta:

- Péter öcsém, fiatalon a szerelem olyan, mint a veréb, ideszáll, odaszáll. De későbbi korban, mentül jobban beleizzad az ember üstöke, antul idesebb!

Azt leírni nem lehet, ahogy ott egymásra estek a népek. Még az öregek is úgy kacagtak, hogy percekig fogták a hasukat, s nyilallás állt a horpaszukba.

- Nohát egy pajkos nótát neki, Szűcs bátyám! - kiállott még mindig állva Szalay Péter, s magasra emelte poharát - hogy van az a jóféle?

Az öreg nem kérette, adta:

*Amit egész életemben kerestem,
Mind a kedves galambomra kötöttem.
Vettem neki két vagy három rokolyát.
Hej de sokszor felhajtottam az ajját:
Girincre asszony!*

Fergeteges lett a kacagás, szék borult, tányér csörömpölt, tapsoltak, mint a puskaropogás. De már meg is ijedtek, hogy az öreg messzebb megy a kelleténél, hát Szalay Péter imígy vágott bele stentori hangon a tumultuózus kacagásos jelenetbe:

- De hogy a bográcsra visszatérjek!... még a fizikai tudományát bámultam én meg Szűcs bácsinak!... Mer mikor megfőtt a bográcsban a gulyás, a bogrács alatt az izzó parázs, magában a bográcsban a forró sistergő vörös lé: leemeli Szűcs bácsi a bográcsot a szolgafáról, s azt mondja nekem:

- No, Péter öcsém, fogja meg ezt a bográcsot alul, a fenekit, osztán tegye az asztalra.

- Azt a bolondot nem teszem meg - mondtam -, hisz alulról felperzselte a tűz; felülről a lé: csak nem égetem össze a kezem.

Szűcs bácsi rám mosolygott jóságosan, s aztán a bogrács alá tette a kezét, felemelte és az asztalra helyezte.

Riadozva néztem.

- Szűcs bácsi! az isten áldja meg! csupa hólyag lesz a keze!

- Mitől?

- Hát a forró bográcsból.

- Hideg a. Fogja meg, Péter öcsém.

Megfogtam.

Hideg vót.

Általános csodálkozás, innen is, onnan is kérdezték:

- Tény?

- Tény.

- Hogy lehet a?

- Hát az úgy van pajtás: hideg vót!... Bemutatták ezt a fizikába, mikor papírba vizet forralt a tanár a szemünk láttára. A víz felforrt, és a papír nem égett el a tűzön, hideg vót... Fizikai törvény ez!... - De hogy hunnan tanulta a fizikát a Szűcs bácsi, az teljesen csudálatos. Rábámultam erre a derék, okos magyar koponyára, amelyik úgy tele vót minden tudománnyal.

És én, uraim és hölgyeim, nagy tisztelettel vagyok irántatok, nagy tudósok! felfedezők! de hálaadásom csak ennek az öreg napszámbéli magyar embernek, ennek a derék, tisztességes kétkézi munkásnak szól, aki

- aki minden tudománya mellett is holtig nincstelen napszámos maradt - szólalt meg egy hang.

De még ekkor, midőn ez a jelenet történt, híre sem volt a világrontó szocializmusnak, s Szalay Péter bátyánk így fejezte be, zavartalanul, gondolatmenetét:

- aki az élet egyetemén tanulta meg az egyszerű, de legnagyobb emberi igazságokat. Éltesse az isten a magyarságnak e típusát, akitől tanultam azt a legnagyobb bölcsességet, hogy:

*Olyan akarok lenni, mint a só,
A jó ételbe csak elolvadó,
Nélküle ízetlen az eledel,
Külön létezést ám nem követel!*

Isten megáldja jó egészséggel a mi Szűcs bátyánkat, aki bebizonyította, hogy *a magyar paraszt a legelső a világon.*

Most aztán igazán összekoccintották a poharakat, s valamennyien Szűcs bácsihoz mentek, aki sokkal bölcsebb volt, minthogy meghallotta volna az előbb az illetlen közbeszólót, ámbar pedig bizony jólesett volna neki minden szocializmus nélkül is, egy kis házacska, földecske. De hát így is ki volt ő fizetve szépen, ezzel a pohár borral s ezzel az ünnepeltetéssel...

- Leülni! leülni! - jött Malvinka az első tállal.

- Leülni, leülni - kiabált az egész társaság, s egyszerre elfelejtették Szűcs bácsit, de feneketlen éhséget érzett mindenki.

Sietve kerestek helyet.

Volt a szobában egy óriási nagy tölgyfaasztal, amelyik mellett tizenhatan kényelmesen ülhettek. Még emellé keresztben hozzáállítottak egy külön asztalt, és úgy helyezkedtek el, hogy a hosszú asztal közepén ült az öregúr mint házigazda, és vele szemben Pogány Imre mint vőlegényjelölt. Az asztal felső végén a háziasszony ült, és maga mellé vette két barátnőjét, Szalayné és Ráczné. Az asszonyok falusi szokás szerint mind egy csoportba tömörültek, hogy az urak szabadabban érezzék magukat, csak Annuska ült a külön asztal alsó végén Péterkével együtt, mert neki sokat kellett futkároznia, anyja helyett ő végezte a tálalás fölött a felügyeletet. A rövid asztal belső oldalán közepén ült a legátus. Jobbról mellette Faragó ispán, balról a postamester, és a fiatal papjelölt végiglátott az asztal során, és az összes arcokat buzgón figyelte.

Ez a fiatalember nagyon érdekes fiú volt, hogy kissé belekavarodott a családi tragédiába, egész szívvel odaadta magát a háziak szerencsétlenségének, s ő volt az egyetlen a Szalay Péter szónoklata alatt is, aki alig hallotta a beszédet, folyton az Annuska mozdulatait követte. Megszimatolván, hogy Annuska és Pogány között mi a helyzet, el volt szánva rá, hogy a lánykérés pillanatát boldog örömmel lesse ki. Annuska nagyon megérintette az ő szűz diáklelkét, s szeme folyton a vele jobbról félig-meddig szemben ülő lányra volt állandóan szegezve mindaddig, amíg csak észre nem vette, hogy a lány megérezte az ő állandó nézését.

Első étel ludaskása volt. Nagyon éhesek! mert a legátus csodálkozva látta, hogy az összes tányérokban mekkora gúllakat halmoznak fel a vendégek. Mi lesz itt - gondolta magában. A ludaskása tetején a máj is ott volt felszeletelve, nagyszerű, ínycsiklandó illattal lett rögtön tele a szoba, s míg ez az étel el nem fogyott, nem is volt egy szó sem, mint hogyha egy szertartásnak az első ünnepélyes aktusán haladtak volna keresztül.

Mellette ült Faragó ispán, s a legátus ellenségesen nézte ezt a fekete, zömök, vastag embert, akit ugyanazzal a családi ellenszenvvel nézett, amit a derék, komoly, tiszteletre méltó háziasszonytól kapott ajándékba.

A ludaskásának még a derekán voltak, mikor a gazdasági gyakornok, aki tulajdonképpen a hátsó kis szobában volt asztalnál, egy csomó fiatalemberrel és fiatal lánnyal, de úgy látszik, be volt rendelve bortöltögetésre, megjelent és szép fehér bort öntött a poharakba.

- No, most jönnek a tósztok - mondta magában a legátus. De bizony senki sem állott föl, csupán koccintottak. Legjobban az öregurat nézte, az örömapát, akit olyan tisztelettel figyelt, mint valami törzsfőnököt. Sehogy se fért a fejébe, hogy ennyi csapás után, ami ma érte ezt a nagyszerű kun embert, olyan jóízűen lehessen enni. Egyáltalán étvágyban nem volt hiány. Na, de hát olyan ludaskása nem is egyhamar található, legföljebb a szomszéd uradalom igazgatójának asztalán. Nagy diskurzus is fejlődött ki róla, értekezéseket mondtak el a vendégek az étel jóságáról és egyáltalán a szakácsművészet problémáiról.

Utána még kövérebb és zsírosabb szagok közeledtek. Kolbász és hurka jött a nagy porcelántálakon, öt-hat tál volt megrakva, akkora hurkaszákkal, mint egy-egy szakajtókosár. Nagyszerű hurkák voltak ezek. Májashurka, véreshurka és körülötte rengeteg cékla, párolt

káposzta, uborka. A jegyző fogta a hurkaszálat kézzel a tálban, lemetszett belőle egy darabot, s a tálat úgy tolta tovább a postamesterhez, aki megint tett egy metszést, s a legátus, aki röstellt volna különben kézzel hozzányúlni, visszaemlékezett történelmi tanulmányaira, Mátyás királyra, a magyarok igazságára, s vidáman ragadta meg a neki otthagyt hurkaszálat, ő is belevágott. Hát a hurka remek volt, de ahogy beleharapott, még a szeme is szikrát szórt tőle, olyan borsos volt. És jól is volt már lakva. Röstellte, mert jól tudta, hogy vele máma komédiák lesznek, pláne, hogy inni se tudott, és csakugyan, Annuska, aki lányösztönnel megérezte a fiú ámuló elragadtatását, már föl is fedezte őt saját maga számára, és lekezdté biztatni, hogy „legátus úr, csak olyan parányit?” „Köszönöm szépen, nagyon sokat vettem.” Ahogy körül nézett az asztalon, látta, hogy bizony mindenki tisztességesen nekilát a hurkának, különösen a majoránnás hurkáról zengtek dicséretet jobbról is, balról is.

- Ispán úr nem eszik? - kérdezte a legátus szótlan szomszédját.

- Hát bizony, én nem sok húst eszem - mondta az ispán.

A legátus ránézett erre az emberre.

- Miért, rossz a gyomra?

- Dehogy, kérem, olyan az én gyomrom, mint a vas. De én az állatokat barátaimnak tekintem. Én ezt a disznót tejen neveltem, mert téli fiadzás volt, és az anyja fölfalta a többi, ezt az egy malacot tudtam megmenteni és úgy neveltem föl vattában. Nagyon jó disznó volt, olyan okos volt, hogyha mentem a cselédházak felé, megismert és elibem szaladt, mint egy kiskutya.

Olyan közvetlenül beszélt a disznóról, mintha emberről beszélne és a legátus megütődve hallgatott el. Ő még nagyon fiatal volt, sohase gondolkozott arról, hogy a hurka disznóból készült. De most valahogy megérezte a teste belsejében a saját hurkáit, amelyeket éppen úgy meg lehet tölteni rizksásával és a saját vérével keverve, ahogy otthon látta az édesanyjától, mikor készítette a finom, jó véreshurkát, és azon a módon a nyers vérral átgyúrt rizst meg is kóstolta, hogy elég sós, borsos, gyömbéres, sáfrányos s tudja isten milyen ízekkel csinálják a hurkát, szóval, hogy tökéletes-e. Végigfolyt a hátán valami borzadály. Ezeket a kövér disznókat nézte most itt az asztal körül, és valahogy úgy érezte, mintha semmivel sem volnának különbek, mint azok a kanok és emsék, akik odakint szoktak rőfögni az ólakban a moslák után.

- Kérem, ispán úr - mondta -, iszonyú dolog, amit most tetszett mondani - és letette a villát.

Bele is sápadt, és hányási ingere támadt.

- Hát azt a ludat nem tetszett ismerni, amelyiket az előbb megettünk?

Az ispán komolyan mondta:

- Hát ismertem, de hát nem voltam velük olyan közeli barátságban, mint ezzel a kocával. A ludak éntőlem messzebb esnek.

- Minden állatot ismer a tanyán?

- Hogyne, különösen azokat aztán jól ismerem, amelyik beteg volt, vagy valami szerencsétlenség érte.

- Úgy szereti az állatokat?

- Hát kérem, azokat lehet szeretni. Az állatok nem bántanak senkit.

- Az állatok senkit se bántanak - mondta a legátus. - Hát a farkas?

- A farkas se bánt senkit. A farkasnak is meg kell élni, és a természet úgy van berendezve, hogy ott mindenre szükség van, még a farkasra is. A természetben nincsen, kérem, se hasznos, se

káros állat. Herman Ottónak nincs igaza, mikor külön felsorolja a hasznos madarakat és a káros madarakat, mert én úgy gondolom, hogy minden állat károssá válik, mihelyt több van belőle, mint amennyire szükség van a természet háztartásában. A galambot például nagyon szeretik az ilyen fiatalemberek, költők, mert szépnek találják és kellemesnek érzik a turbékoló hangját. De kérem, tessék elgondolni, hogyha egy tanyában nem tíz, húsz család galamb volna, hanem hagynánk, hogy elszaporodjon, e egy-két esztendő múlva, tegyük fel, tíz-húszezer galamb lenne, akkor kérem, vége volna az egész termésünknek. Különben is a poéták két legkedvesebb madara, a galamb és a fecske a legpiszkosabb madár az egész világon. Ez a két madár az, amelyik a saját fészkébe szemetel és a fiókáit is berondítja. Tavasszal, mikor a fecske költ, kipotyognak a fecskefiókák összeragadt szárnyal, tollal, és a macskák szedik össze őket.

- A vércse is hasznos állat?

- Mondom, kérem, minden állat hasznos, míg annyi van belőle, amennyire szükség van. Persze, ha elszaporodik, akkor károssá válik. De ha vércsém nem volna, mi lenne abból a sok mezei egérből, amelyik megeszi a vetésemet. Nagyon bölcsen van a természetben elrendezve. Nem látta még azt, hogy némelyik esztendőben óriási saskajárás van, a másik esztendőben már nincsen egy szem se. Hova lettek? Megvannak a természet ellenrendszabályai, jönnek a ragadozó madarak, és jönnek a ragadozó bacilusok.

- Ez nagyon szép gondolat, ispán úr.

- Hát én hosszú életem alatt így tapasztaltam.

A legátusban kezdett feloldódni valami az ispánnal szemben, pláne, mikor újra meg újra körülnézett a társaságon, amely már a következő ételnek állott neki. Töltött borjúszeletek voltak, főtt szilvával, susinkával, s ebből megint mindenki szépen vett.

- És így van ez az emberekkel is?

Az ispán elgondolkodott.

- Bizonyosan. Itt vannak a zsidók. Ha egy faluban csak egy-két zsidócsalád van, az jó. Mer azok a mi kereskedőink. Mer azelőtt a görög volt a boltos, meg az örmény száz éveken át, de a magyar soha. Tudja Isten, buták vagyunk hozzá? nem tudunk a pénzzel bánni. Itt vagyunk, a vagyon közepén és koldusok vagyunk. Éhen halunk a Kánaánban, az Eldorádóban. Olyanok vagyunk, mint a nyáj, a zsidók a mi zavaróink. Nyugtalanítanak. Persze, ők kétezer esztendő óta magukban élnek, szétszórva, kiközösítve, gettóban, mégis megélnek. Megtanulták, hogy így is meg lehet élni. Túlteszik magukat a csúfneveken, a kutyavacok, Pityi, meg a többi csúfabb gúnyolódásokon, és megnyugosznak, mikor bezárják magukra az ajtót, és a család a szentestén maga közt van... Nagy csoda ez, kérem... Nekik a szombat este olyan, mintha megérkeztek volna hétköznapi üldöztetés után a csöndes, édes otthonba. Nagyon meg lehet azt érteni, hogy ők annyira ragaszkodnak a vallásukhoz. Minden támadja őket, és mindenki, ahogy kilépnek az ajtón. - Ők is támadnak mindenkit és mindent, ahogy körülnéznek a világban. Ez az ő kritikai szellemük... Ebből lett, hogy mindent kicsinyelnek, ami a másé, más fajoké, és mindent túlbecsülnek, ami az övék. Istenem, ahogy a kerítésen kilép, a nadrágjába kap a más ráuszított kutyája - s ahogy hazaér és meggyújtja a szombat esti gyertyát, úgy otthon érzi magát, mint Jeruzsálemben. Nagy csuda az, kérem, minden szombat este minden zsidó a világon tudja, hogy *egy városban* egy érzésben élnek... csak éppen nem a szomszédban lakik a másik zsidócsalád, de a szomszéd községben, a szomszéd országban, a szomszéd földrészben... Lássa, legátus uram, milyen nagy dolog ez! Nekem a méltóságos gróf úrral néha utazni kell, illetve utána szállítani egyet-mást. Bécsben voltam múltkor, s ott megtudtam, hogy kétszázezer magyar él Bécsben magában. Kétszázezer magyar, uramisten. Szeged és Debrecen és Szolnok, ez a három nagy magyar város lakossága nem teszi ki a kétszázezer lelket... És milyen óriási

nagy jelentősége van ennek a három városnak Magyarország életében... Tudja, mire gondolok?... Ha egy mesebeli varázsló fölemelné ezt a három magyar várost, és átrepítené, mondjuk, Londonba és ott szétszórná őket, mint a homokot, s a három város népe ott lenne lakos... mekkorát veszítene Magyarország három ilyen városával, ha annak a helyén csak legelő maradna... milyen kevés szántófölddel lenne több... És mit jelentene ez a kétszázezer magyar az idegenben mireánk?... Annyit, mint a bécsi kétszázezer és a többi kétszázezrek és az amerikai milliók... *Semmit...* Az öregek még csak elütődnek, vetődnek valahogy a magyar szóval, de a gyerekeik már mind idegen iskolába jár és idegen nemzet gyereke lesz... *Elvesztek reánk...* És a zsidóság kétezer esztendő óta nem vészett el a népek tengerében, éppen úgy vagy jobban zsidó, és többen vannak, mint Júdeában voltak és Izráelben... Mit lehet tenni, le kell venni előttük a kalapot, én csak azt mondom...

Ebben a percben a gazdasági gyakornok az ispánhoz hajlott és azt súgta a fülébe:

- Ispán úr kérem, tessék kimenni az istállókba, mert baj van. Mihókot verik.

Az ispánnak egy arcizma sem mozdult meg, nyugodtan ült még egy kicsit, s mikor a gyakornok elment, azt mondta a legátusnak:

- Legátus úr, legyen szíves... Valamire akarom megkérni. Maga egy komoly, derék fiú, odaadok magának egy levelet. Ezt a levelet adja oda Annuskának, mihelyt egyedül találja. De úgy adja oda, hogy senki se vegye észre.

Pár perc múlva átadta a levelet, a legátus átvette és az oldalzsebébe csúsztatta.

Akkor az ispán felállott, szó nélkül, feltűnés nélkül elment s egy perc múlva a helyére ült egy fiatalember, aki a másik szobából jött át a kisasztaltól, s akivel már megismerkedett a legátus előbb. Ez a fiatalember nevelő volt a gróféknál, de beteg ember volt, és leküldték pár hátra a tanyára.

Már ekkor megint új ételnél tartottak, káposzta volt az, nagyszerű töltelékkel, friss sertéshúsdarabokkal tömve, egy olyan étel volt, ebből még a félholtnak is ennie kellett, ha mégúgy jól is volt lakva.

Már ekkor nagyon fel volt villanyozva a társaság. A koccintgatás egyre sűrűbb lett, a kövér ételeket borral kellett locsolni, és a bor mámora máris kezdett az agyakra szállani.

Most újabb sültekekkel rakott tálak jöttek, Faragó ispán barátai s barátnői: a ludak, melyeknek máját már megették, átnyújtották összes testrészeit a jó étvágyú emberiségnek, a kacsák, jércék most nem hápogtak és pityegtek szerelmesen és boldogan a létben, hanem saját zsírjukban szépen heverve, piros bőrüket mutatták a legfalánkabb állatnak, a legnagyobb ragadozónak: az embernek.

A legátus beszélni kezdett az ember húsevő vadságairól, a grófi nevelőnek, aki cinikus fickó volt, és érdekes megjegyzést tett a sertéskarmonádlira:

- Egyszer én otthon voltam a sógoromnál, és volt nekik egy vadmalacuk, nagyon vad állat volt, csirkét, macskát, mindent felfalt, s rémülten szalad be a nővérem, hogy a gyereket alig tudták kiszabadítani a foga közül.

A legátus megborzadt: ha egyszer az állatok kerülnének felül. Iszonyú lehet az erdőben meghalni a farkas fogai közt.

- Sápítoztak, hogy milyen vad az a disznó; azt mondom, hát ő mit gondol rólunk emberekről, tudtommal még eddig minden disznót mi ettünk meg, az emberek.

A legátus eleinte nem is értette, csak bámult a rossz fogú fiatalemberre, aki furcsa komolysággal ismételte:

- Hát igen, még eddig minden disznót az emberek ettek meg, mért vannak úgy megijedve, hogy azok is akarnak már legalább egy gyereket enni.

Csakugyan borzasztó az a sok evés, gondolta a legátus, és úgy nevetett, hogy az oldala megfájdult.

De itt nem volt szabadulás: enni kellett.

Ez így ment csaknem két óra hosszáig, és tíz óra tájban már olyan magas volt a hangulat, hogy úgy fetrengett a széken mindenki, mint egy befojtott, gázoktól csaknem szétpattanó hordó.

Az arcok vörösek voltak, a szemek tüzeltek, egyik adoma a másikat kergette.

- No, legátus uram, hát maga miért nem iszik? - szólt oda a jegyző a fiatalembernek.

- Köszönöm szépen.

- Nem köszönni kell azt, hanem ki kő inni. Vagy maga is úgy van vele, mint a kurátor, csak az újat szereti? A tiszteletes urunknál voltunk múlt kedden disznótoron. Ott volt a kurátor is - és az egész asztal odafigyelt a fiatal jegyzőre, aki oly szélesen és fennen beszélt, mint akiből jó adomázó lesz valaha - volt újbort is, de jó volt e régi, palackozott is... Kínálja a pap, „tessék kurátor úr az óbort, ez a jó”. „Már én köszönöm, csak ennél maradok” - mondja a kurátor. - „Mér? Jobb az óbort!” - „Nem tudom valóra venni.” - Nagyot néztünk. „Mér”? azt mondja a pap, „mér gondolja kurátor uram?” - Aszongya a kurátor: „ha jó lett vaóna, *megitták vaóna új korába*”!

Óriási kacagás lett.

- Jó kis kálvinista falu ez - folytatta a jegyző, hogy levonja az erkölcsi tanulságot. - Nem tudnak itt a szőlőtőkék annyi bort elleni, hogy el ne fogyjon újkorában. Tavaly télen a főbírónál itt volt egy német úr, aki a magyar borvidéket tanulmányozta, honnan lehet jó, elálló, szállítható borokat vinni. Kérde a bírótól:

- Hát bor terem itt?

- Terem, kérem alássan.

- Jó bor terem?

- Jó bor, kérem alássan.

- Sok terem?

- Sok, kérem alássan.

- Eláll-e?

- Azt még nem próbáltuk, kérem alássan.

Mikor kinevették magukat, a jegyző még leszögezte hogy:

- Azír mondom én, hogy tiszta kis kössig e, mint Szovát. Mikor ott járt a debreceni katolikus püspök, Wolafka, hát nagy kálvinista udvariassággal fogadták, s a harangot is meghúzták a tiszteletére. Nagyon tetszett Wofalkának. Igen szívesen fogott kezét a bíróval.

- Mondja bíró úr, aztán vannak itt katolikusok?

Aszongya a bíró:

- Nincsenek itt, méltóságos uram, *tiszta kis kössig e*.

Harsányan nevettek, ahogy csak a kálomista magyarok tudnak nevetni. Aki azt nem hallotta, sose fogja megtudni, mi az önérzet és egészség, és mi az a „vastag nyak”.

Még Rácz Dániel is, aki ugyan keveset szól, ma még az egész álló nagy vacsora alatt egyet se nyögött, most megmozdult.

- Operációt kaptam, koponyalékelést, és elgömbült a debreceni professzor bicskája a fejemen. Aszongya, „még kemény koponya e!” „Kálvinista koponya!” - mondtam neki.

- Ennél jobbat régen hallottam! - kiáltotta a pesti vendég - Isten áldása rajtad, kedves bátyám. Szervuuusz!

Koccintottak, ittak, s akkor jött a túrós béles. Frissen a sütőből, azon melegen és illatosan. No, uramjézus, segíts meg, hová fér ez még; hogy kell ezt legyűzni a többi után!

De Annuska fáradhatatlan volt a kínálásban, futkosásban, s a legátus úgy látta, hogy Pogány Imre mindig külön adagot kapott, de azokból jóformán semmit sem fogyasztott el. Ellenben nagyon lármás volt. Az egész társaságban ő volt a leghangosabb. Olyan jó magyaros kurjantásokkal beszélt: „Csókolom a kezét, azt az aranyos, drága kis kezét!... Hej, a ragyogóját, de meg kellene aranyozni annak a körmét, aki ezt a bélest csinálta” és más efféléket.

Mindenki rendkívüli szívélyességgel nézte Pogány Imrét, a legátus érezte, hogy roppant helyeslik ennek a lármáját, örömet, kurjongatását és ő maga is: Pogány Imre volt ennek az estnek a hőse, minden pillanatban mindenki vele foglalkozott, még ha nem is szóltak hozzá, akkor is, mintegy villamos kapcsolat volt körülötte.

A nevelő meg is szólalt:

- Ez a nagyszerű a zsidóban. A zsidó a negativitást rögtön tudja pozitivitásra átváltoztatni. Az alföldi zsidóasszonyok olyan gyönyörűen beszélnek magyarul, amilyen förtelmesen zsidóznak a pesti keresztény úriasszonyok.

Mért beszél itt folyton mindenki a zsidókról - gondolta a legátus, aki még mindig nem fedezte föl Pogány Imre titkát. Persze, ha ezt tudta volna, akkor az ő gondolatainak túlnyomó részét szintén a zsidókérdés foglalta volna le.

- Olyan fontos, hogy valaki zsidó vagy nem zsidó - mondta gondolkodva.

A nevelő nevetett.

- Elég fontos, mert a szellemi világ a gazdasági világtól függ. A zsidók csak a gazdasággal foglalkoznak, de ezzel igen okosan megvásárolják a szellemi. Már az maga ijesztő, hogy egy szatócs fia az ezerholdasok közé emelkedhetik, de ha meggondolom, hogy egyszerűen megveszik a közizlést, a tudományt, az irodalmat, művészetet, bizony nem lehet csodálkozni, ha ezek a sötét turáni koponyák nyugtalankodnak és ösztönszerűen rettegnek a szolgaságtól.

- Hát ők miért nem csinálják ugyanazt?

- Nem tudják. Mért nem repül a bárány? Szeretne... Pláne az utóbbi időkben... A mai fiatal zsidó már nem alázatos, mint az atyja volt, hanem kihívó... Az én dr. Asztalos kollégám azt kérdi, „mi az, hogy magyar? Aki magyar állampolgár, az magyar, nem?”... Fene tudja, én azt hiszem, hogy nem.

- Nem bizony - mondta a legátus kollégiumi világnézetitől föllelkessedve, - mert mi teszi a magyart magyarrá? A közös múlt, az ezeréves szenvedés emléke.

- A közös temperamentum, a közös ideológia, a közös frazeológia - mondta a nevelő, - igen ám, de ez az egész csak a magyar határok közé bezárva érvényesül. Mihelyt európai nívóra lépünk, végre. A magyar nemesi udvarházak szaftos mondásaival éppúgy nem lehet megélni a nemzetek piacán, mint ahogy nem lehet házi szőttes ingben a redoute-bálban megjeleni egy dámának. Itt pedig újra az a furcsaság, hogy a reszegepiskolti zsidó kocsmáros fia rögtön

képes helyet foglalni a nemzetközi úri társaságban, ahol a piskolti földbirtokos fia elmaradt és ügyetlen falusi ember. Se nyelvet nem tudunk, se a világvárosi élet ideáihoz nem értünk. Az ezeréves múlt, ezeréves bilincs, minden lépésünkön csörömpöl. A zsidók kétezzer éves számkivetettsége szárnyakat adott nekik, a mi ezeréves röghöz kötöttségünk megfosztott a fejlődési érzékünktől. Szóval buták vagyunk, mint a karámban a jószág, ők okosak, mint a szabad róka az erdőben.

Nem beszélhettek tovább, mert mozgólódás támadt, s az asszonyok felálltak.

Asztalt bontottak. Az asszonyok sorra átvonultak a belső szobákba, mert az urak nagyon is hangosak voltak, és roppant szükségét érezték annak, hogy ne feszélyezze őket az asszonyok füle.

Ahogy a nők eltávoztak, az urak kicsit összebb húzódtak, eltekingettek az asztalon, mert a mámoros fejeket már emelni kellett, és mindenki beszélt. Senki sem hallgatott, mindenkinek hallatlanul érdekes mondanivalói voltak, amiket ki kellett mondani, csak úgy a levegőbe: Ej, haj, csuhaj!

- Barátom, megvan ám a nyúlak a maga csapása - kiáltotta Rácz Dániel sztentori hangon. - Volt nekem a múlt télen egy esetem. Kutya nélkül voltam kint a mezőn. Hát egyszer csak felugrik előttem a nyúl. Rálövök, találtam. Megyek oda, nincsen a nyúl sehol. Az ördög, hiszen jól láttam hogy bukfencet vetett. Megyek a nyomon tovább, megyek, mint egy kutya, már a verejték csorgott rólam, hát kérlek, háromszor kerültem meg a dombot utána, a végén megtaláltam a nyulat. Mit gondoltok, hogy hol? A fészken, barátom, a vackában, két kis fia mellett ott feküdt döglötten. Hát, kérlek, ez a nyúl engem úgy bolonddá tett, hogy nincs az a kormánypárti képviselő, aki így az orránál fogva vezette volna a választóit, mint engem ez a bűdös nyúl. Háromszor megkerültette velem a dombot féldöglötten, nem akarta nekem megmutatni a porontyait, azért mégis hazament a bitang, meghalni a fészkebe.

Nagyszerű ragyogó arccal nézett körül a társaságon, a legátusnak eszébe jutott Faragó ispán, és elfácsarodott a szíve a kis nyuszikáért, akiket ez a vastag, zsíros képű fekete ember biztosan tarisnyára szedett és hazacipelt a gyerekeknek játszani, vagy ki tudja, esetleg a puskatussal agyonverte őket. Sok vadállat van a világon, de a legkegyetlenebb vadállat mégiscsak az ember.

- Jézusmáriám - kiáltott fel most Szalay Péterné, és a szeméhez kapott.

- Mi az? mi az? szívem - ijedeztek az asszonyok.

- Tudjátok-e kit láttam! Aradit a hóban.

Erre mindenki nevetni kezdett.

- No, az valószínű! - mondta az ura.

- De igen - erősködött az asszony -, egyedül láttam egy hóbucka alatt, ahogy topog, mint egy ürge és keresi az utat.

- Istenem, talán eltévedtek - szólt a háziasszony szokott kétségbeesésével.

- Ej, biztosan megjönnek, azt jelenti - mondta a jegyző.

A legátus felállott, és a társaságból átsomfordált az asszonyok közé. Odabent voltak a két kis szobában, és az egyik sarokban a díványon ott ült a jegyzőné, aki az ő háziasszonya volt, mert a jegyzőéknél volt szállva, és az magához intette, hogy ne maradjon olyan árván. Néhány vidám közömbös szót mondott neki, aztán magába hagyta megint, s ő csodálkozva nézte az asszonyt, aki odahaza annyira fáradt, kedvetlen volt máma, olyan mérges, úgy veszekedett a cseléddel, az urával, most olyan ragyogó volt. Mellette ült a pesti postatiszt, a Forgács Schöller, aki szintén csak úgy tűzelt az élénkségtől, és isten tudja miféle vidámságot suttozhatott az asszony fülébe, mert ez minden pillanatban hangosan felkacagott. Érezte, hogy itt nincs őrá szükség. Kezdett nagyon álmos lenni, mert a múlt éjszaka sem aludt, azelőtt való

éjszaka sem aludt, és nem volt itt semmi társasága. Nem volt kedve a fiatalok közé menni, mert nem ivott és lányokkal se igen tudott beszélni, kiment egy kicsit szellőzni az udvarra.

Odakint valami különös lőtás-futás volt, Magára húzta a kabátját, és megkockáztatta, hogy a kutya szétszedik az ablak alatt, az ácsorgó és suttogó cselédnép közé ment.

- Nem fog megmaradni, nem fog megmaradni - mondták többen.

Nézte, egy embert hoztak ölben fel a konyha felé, s aztán kivette a beszédből, hogy az ökörbérések rámentek a parádéskocsisra, Mihókra és agyonverték.

Hirtelen eszébe villant, hogy Péterke, mikor visszajött a nénjével a jegyző lakásáról, nem jött be a szobába, s valaki azt mondta, hogy az ököristállóban járt; jéggé fagyott a rémülettől, és biztos volt benne, hogy ez a gaz fiú fölbiztatta a béreseket, valószínűleg megfizette őket, és ő verette meg Mihókot.

Figyelni sem bírt a dologra, iszonyúan le volt ijedve, és bement a csoporttal a konyhába.

Malvin kisasszony ott volt a konyhában, s mikor a véres embert lefektették a lócára, energikusan, kurtán vizet hordatott a lavórba, vödörbe s hozzáfogott a legnagyobb gonddal, nyugalommal kimosni az embert a vérből. A legátus tátott szájjal, halálsápadtan nézte a jelenetet, amely Malvin kisasszonyt láthatólag nem rendítette meg. De mikor az öreg lány meglátta a legátust odaintette magához, és halkán azt mondta neki:

- Kérem, menjen be, és mondja meg a doktornak, hogy jöjjön ki. De úgy vigyázzon hogy senki észre ne vegye, hogy mi történt.

A legátus két bal lábbal rohant a keresztszobákon át a konyhából az ebédlőbe, a kisebbik ebédlőben a fiatalok társasága valami társasjátékot játszott, s mikor ő belépett közéjük, annyira látszatott rajta az ijedség, hogy ez egy pillanat alatt megrémítette ezeket. Hiába próbált aztán ő mosolyogni, az arca olyan ólomszínű volt, és a lába annyira remegett, hogy nem tudott semmit mondani. A grófi nevelőnek szólt, és azt kérte meg, hogy menjen be a nagy ebédlőbe és mondja meg a doktornak, a Lajos bácsinak, hogy menjen ki a konyhába, mert Malvinka kisasszony kifecamította a bokáját.

A nevelő furcsa grimaszt vágott, s mindjárt elmondta mindenkinek, hogy Malvinka kifecamította a bokáját. Erre határtalan kacagás lett, hogy ettől a legátus annyira megijedt. Mindjárt eszükbe is jutott róla a tánc, és a tréfáknak, élcélődéseknek a Malvinka rovására nem volt se vége, se hossza. De a legátus a nevelőt nagyon sürgette, hogy menjen, csak menjen, mert nagyon fáj Malvinkának. Kis idő múlva a doktor bácsi már jött is keresztül a szobában nagy kövér derűvel és fejcsóválva mondogatta:

- Nahát az a Malvinka! Nem kell félni, még ma eljárja velem a kállai kettőst.

A legátus nem érezte jól magát a vidám fiatalok között, bement az asszonyokhoz, Mikor átment a szobán, a házigazda, aki órá kezdettől fogva atyai gyanakodással nézett, figyelmére méltatta s így szólt:

- Nézzétek ezt a legátust, úgy kóvályog, mint a kerge birka.

A legátus erre nagyon elszégyellte magát, és azt gondolta: Itt olyan rendkívüli dolgok történnek ma éjszaka, és senki se akarja tudomásul venni. Tényleg, mit keres ő ezek közt az emberek közt?... borzasztóan szeretett volna eltűnni, valahová lefeküdni.

Az urak vastagon nevettek az ő rovására, s ő újra átment az asszonyok közé. A postatiszt még mindig ott udvarolt Fricinek, csodálatosan össze voltak bújva, és ahogy megállott mögöttük, egy nótának egy sorát hallotta meg, amit úgy látszik, a postatiszt hozott Pestről:

A jó házassághoz nem kell esküvő.

A legátusban minden vér fellobbant, mint a rakéta. Most égett aztán az arca, az előbbi félholt ember nem rémítette meg jobban, mint ilyen trágár nótának a dúdolása egy tisztességes, szép asszony füle hallatára.

Úgy lopózkodott el, mint a tolvaj, hogy ezek ne vegyék észre, s ahogy visszament a férfitársaságba, a kályha melletti sarokhoz csatlakozott, ahol ott állottak a jegyző, a tanító s két fiatalember a másik társaságból összebújva, valamin nevettek. Pogány Imre mondott el valami adomát, amelyen rettentően nevettek a többiek, pedig egyéb vicc nem volt benne, csakhogy egyetlen szavak zsúfolták az elbeszélést.

Nézte a Pogány Imre arcát, s elkezdte azt nagyon gyanúsak látni. Olyan puha volt az arca, és oly szokatlan nyugtalanság volt benne, amire neki még nem volt szava. De érezte, hogy itt valami erős, egyetlen tűz perzsel ebből az emberből, amit a többiek a maguk száraz, kemény, egyszerűbb természetével felhabzsoltak ugyan, de egyúttal vissza is taszították maguktól, mint valami idegen dolgot.

A legátus hirtelen a zsebéhez kapott, és eszébe jutott a levél. Körülnézett Annuska után, de az nem volt sehol a szobákban.

Talán kint van a konyhában. Újra elindult megkeresni. Ahogy ment, valami gonosz indulat lobbant fel benne, és elhatározta, hogy megnézi a levelet. De hol nézze meg. Minden szoba zsúfolva volt emberekkel. Ürügyet keresett, és bement a ruhatárrá átalakított szobába, ahol egy kis lámpa égett. Ott kivette a zsebéből a levelet s megnézte. A levél nem volt megcímezve, de le volt ragasztva. Most eszébe jutott a múlt nyár, élete nagy kalandoresete, amely súlyosabban hatott rá, mint az összes jelesen végzett tantárgy, az érettségi vizsga, amikor a borítékba zárt téziseket kilopták az igazgató szobájából, késfokával óvatosan felnyitották, az érettségi tételt lemásolták, aztán visszaragasztották, s a leveleket visszacsempészték eredeti helyükre. Rögtön kés után kapott, s akkor észrevette, hogy a levél nagyon rosszul van leragasztva, az ujjával alányúlt, s az egyszerre felnyílt. Egy papírlap volt a borítékban, amelyre a következő sorok voltak írva:

Egyetlen szerelmem, imádoztam... Ne tégy tönkre. Te férfi, te nagy... Te erős... Ha elhagysz, akkor végem... Ne engedj martaléknak... Minek jöttél, minek láttalak, minek hallottalak, te nagy, te erős, én királyom, te isten... Általad ismertem meg a boldogságot... Te vagy a Férfi, te vagy az Egyetlen... Emlékezz... Madárfészkét mutattál nekem a lucernásban... És most elfeledted, azt, aki meghal, te szent... te nagy, erős egyetlen isten...

Nem volt semmi aláírás, a levél leányírás volt, hosszúkás, magas betűk, de olyan volt, mintha egy gyerek akarta volna utánózni valakinek a karakteres írását.

A legátus még egyszer ijedt álmélkodással megnézte a levelet, aztán visszatette a borítékba, végignyalta az enyvét, és az ajtóra nyomta a borítékot, gondosan leragasztotta.

Még egyszer megnézte a lezárt levelet, nem látszott rajta semmi, olyan volt, mint előbb: hogy milyen könnyelműek az emberek a legféltettebb titkaikkal, és milyen gonosz a legártatlanabb fiú is.

Megtapogatta az arcát, s érezte, hogy ég. Kiment a kamarából, egész teste reszketett. Kénytelen volt újra kimenni az udvarra, hogy a hidegben visszakapja egy kicsit önuralmát.

Odakint nagy csönd volt, mély csönd, mint egy megdermedt, jéggé fagyott tengeren; a téli alföldi éjszaka véghetetlen csendje.

Ebben a percben a kutyák elkezdtek ordítani olyan eszeveszetten, mintha valami szerencsétlenséget jelentenének.

Pár perc múlva csámpásan, nehézkesen közeledett egy kocsisember egy karóval hadonászva s éktelenül szitkozódva, de a kutyák egész a tornácig kísérték veszekedett acsarkodással.

Az ember szinte felbukott a tornácon és bedöntötte az ebédlő ajtaját, ahol a nagy hőségben furcsán, groteszkül állott meg jégcsappá fagyott bajuszával, szélkicsípte fekete arcával.

Elhallgatott a lárma, s mindenki rábámult.

- Tekintetes uram, elvesztünk a hóban.

Valaki fölismerte, hogy az Aradiék kocsisa.

- Elindultunk mi, kérem alássan, még napszállaton odahazulról. Aztán még most is ott vagyunk a töltésnél.

- Nem bolondultatok meg - kiáltott fel Szalay Péter. Szembefordult a kocsissal székestől együtt. Mindnyájan úgy nézték kidülledt szemmel.

- De igen, tekintetes uram, már van tán nyolc óra is.

- Nyolc óra a füled. Éjfélre jár.

A kocsis csodálkozva pislogott.

- Éjfélre - és hümmögött, fejét csóválta. - Hát akkor tessenek szíves lenni, hamar előfogatot küldeni, mert mind ott fagynak a tekintetes úrék.

Ahogy ott állott, és már gőzölni kezdett, olyan furcsa groteszk jelképe volt ennek a furcsa groteszk magyar-alföldi életnek, amely tele van a sima hétköznapi felszín alatt zord és tragikus szakadékokkal, szemben a nekiszilajodott duhaj társasággal.

Az urak mindnyájan kalap és bunda után kapkodtak vagy csak úgy tódultak ki a tornácra, és belenéztek a csillagos éjszakába. Az ég egészen borítva volt fényes, apró csillaggal, mint tavasszal a szántás búzaszemekkel, mintha egy rossz magvető szórta volna be az eget ide sűrűbben, oda ritkábban potyogtatva a fénymagvakat, de a föld felszíné különös vékony köd volt, amely óriási távolságba tolta el a cselédházakat, a magtárakat és a havas fákat.

- Ez bizony veszedelmes idő - mondogatták egymásnak, s nem győztek eleget kérdezősködni és beszélni az elkésett vendégek balesetéről.

- Mi is majdnem belehaltunk a Papgödörbe - mondta Szalay Péter, - nemhiába jajgatott a feleségem. Ő szegény nem is tudja, milyen veszedelemben voltunk, de ne is tudja meg! Ez a magyar sors barátim, mi itt mulatunk, vigadunk, kedves cimboránk pedig fuldoklik a pusztai ködben... Mi lenne, ha egyszerre csak földrengés rázná meg ezt a vékony tojánhéjat, a földburkot? és itt ránk szakad a ház? Mer azt úgy tudjátok meg, hogy az egész Alföld vulkánikus terep. Láttátok Püspökladányon a földgázvilágítást? Az vízzel jön, a forró vízzel a földgáz! Ha még lejjebb fűnek, a tűz jön!...

Nevettek egyet, s eltűnődtek egy kicsit.

Jól is esett nekik a friss levegő, oszlott egy kicsit a mámor a fejükből. A legátus azonban bent maradt a szobában, hogy a levelet átadja a házikisasszonynak.

Annuska Pogány Imrével beszélgetett, s így öneki meg kellett várnia, míg ezek végeztek egymással.

Pogány Imre felhasználta az alkalmat, hogy egy kicsit elcsíphette a lányt, egy sarokba szorította, és ott beszélgetett vele.

- Mondja, Annus kisasszony... Nem is kérdez semmit... Nem kíváncsi semmire?

- Mire legyen kíváncsi - mondta a lány olyan szelíden, mint egy kis angyal. - Nem vagyok kíváncsi természetű.

Pogány Imre legényesen rántott egyet magán, ahogy a parasztfiúk szokták, mikor nekidurálják magukat valami nagy elhatározásnak.

- Szakítottam az apámmal.

Annuska furcsa, csodálkozó nézéssel pillantott rá, és hallgatott.

- Nekem ez nagy nap, ez a mai nap, Annuska kisasszony. Hej a betyár csillagát, nagyon belehabarodtam én magába.

- Ha bánja...

Pogány Imre dacosan nézett rá.

- Kérem, ha bánnám, nem tettem volna meg. Én nem bánom. Csak maga meg ne bánja később... Én leszámoltam mindennel.

A leány elfordította lassan róla a szemét, s csendes kis mosollyal fölfelé nézett, ahogy a lányok szokták titokzatossá tenni magukat olyankor, mikor sehogy sem akarják, hogy valaki belelásson a gondolatukba.

Pogány Imre csendesen, mintha maga elé mondaná, ezt mondta:

- Ne gondolja, hogy ez olyan kis dolog, nagy dolog ez, kérem. Nagyon nagy dolog, Annuska kisasszony, mert az én apám a legjobb ember a világon... Csakhogy persze az előítéleteken nem tudja túltenni magát. Ahhoz ő már öreg... Mit gondol, hol van az a keresztény apa, aki a fiára ráírasson hatszázholdas birtokot, amit ő keresett véres verejtékkal, iszonyú szorgalommal, önmegtartóztatással. És ő, kérem, megtette... Sőt, még most is, mikor végleg és örökre szakított velem, egy szót se mondott az anyagi dolgokról, csak azt mondta, hogy fiam, te tudod, hogy mit csinálsz, én tégedet nem értelek, eredj a magad útjára, kívánom, hogy boldog legyél, de ha valaha megbánod...

Itt elhallgatott, és mintha egy hetyke fejvetéssel valami érzést fojtott volna le magába, valami indulatot, talán könnycseppet.

Annuska hirtelen szigorúan, majdnem ellenségesen nézett rá. Már szinte félt ezektől a nagy következményektől.

- No, és ha bánja?...

- De nem bánom meg... ugye, Annuska kisasszony.

Könyörögve nézett a lány szemébe, és megfogta annak a kezét.

A leány engedte a kezét, de lehunyta a szemét, ilyen közel még sohase érezte magához ezt a fiatalembert. Még idáig folyton csak úgy gondolt rá, mint egy távoli eldorádóra, egy arany-mezőre, ahol gondtalanság van, és jólét és minden, amit akar, utazások, szép ruhák, szép úri élet, s csak mint egy szépséghiba tűnt föl előtte maga a jövődöbeli férj. Most egyszerre lehunyta szeme mögött feltűnt a fiatal gróf képe, ez a nagy darab, csontos, száraz, kemény ember, aki a nyáron olyan kedvesen esetlen durvasággal markolt belé, és aki úgy elfelejtkezett róla... Ah, annak csak egy idill volt ez a rozsban, a pipacsok között, egy elmúlt félóra... A kis tisztartólány, a falusi ártatlanság... madárfészek a lucernásban.

Hirtelen felnyitotta a szemét, és rábámult ennek a fiatalembernek az arcára, amely már egész közel volt hozzá, s összeborzadt. A Pogány Imre szeme izzott, az arca puha volt, és fényes, és az orra, a szája és a fakó szeplői...

De rögtön visszanyerte józan eszét, s míg elvonta magát a fiatalember ölelése elől, egyúttal vissza is kacsintott rá egy olyan kedves, gyermekes, csábító nézéssel, ami mindig készen áll egy számító kis macskalány szemében.

Segítségért nézett körül; meglátta a legátust, s már hozzá menekült.

- Legátus úr, legátus úr - kiáltotta csengő, vidám kacagással, - már nem álmos?

A legátus fülig pirult. Többet tudott, mint amennyit szabad lett volna, és most többet látott, mint amennyihez joga volt.

- Kezét csókolom, nem is voltam álmos.

Pogány Imre elvesztette egy pillanatra a legénykedő bátorságát, s amint az aranyhalacska elsiklott előle, valami keserű érzés ütötte szíven. Szegény, öreg apjára gondolt, aki most odahaza ül és imádkozik. Milyen szerencse, hogy az édesanyja már nem él, milyen szerencse, mondta magában, de milyen szerencse, ezzel elkezdett dudorászni, hogy a könnyeit elfojtsa.

Az urak befelé tódultak a tornácra, és lármá, zsidvaj verte fel a szobát.

De a jegyző visszatartotta a postamestert:

- No, kedves komám, még meg se néztük a csillagok állását!

A postamester szárazon nevetett:

- Igaz.

- Kár minden lépésért - mondta a jegyző, s megállott az eresz alatt.

A postamester oly szomorúan nézett maga elé, mint akinek az egész élete egy fabatkát sem ér.

- Haj, haj, az asszonyok - szólt a jegyző, - megesznek bennünket, mindenkit az asszonyok esznek meg.

A postamester nem szólt, csak nézett maga elé.

A jegyző a „magyar nemes törvényt” is gyakorolta, s utána nagyot nevetett:

- Nem értem ezt, nem értem. Az ember szerelmes lesz, belemászik a dologba, s éppen úgy jár, mint a farkasverembe esett kutya. Mert annak még van értelme, ha a farkas esik bele. Se a kutya, barátom!... A kutyának nem az a dolga, hogy a farkasveremben pusztuljon el... s mégis bele tud ügyetlenkedni... Most már ott tartunk, hogy a legokosabb volna, ha felakasztaná az embere magát...

Nem mert mégsem első személyben beszélni, de viszont annyira feszítette a szívét a bosszúság s bánat, hogy el kellett mondania valakinek. Ez a postamester nagyon tisztességes ember, ez nem fogja továbbpletykálni... neki is megvan biztosan a maga baja, mert a felesége olyan utálatos perszóna, nem lehet megérteni, hogy volt képes vele egy életet leélni.

- Meg van örülve, amit én akarok, vagy ami nekem kellene, annak rögtön ellene mond.

Érezte, hogy a feje szédül a sok bortól, a nyelve botlik. De a szívét úgy szorította a keserűség, hogy a felesége egy idegen férfival mily kedves tud lenni s vele mily könyörtelenül vad és gyűlölködő. Ki kellett önteni a dühét, s erről nem beszélhetett, hát inkább sokkal kellemetlenebb dolgokat kezdett kicsit nevetgélve mesélni, mintha jelentéktelen semmiség volna.

- Itt volt a múltkor a főbíró s kis társaság, azt mondom nekik: „Legyen szerencsém, megiszunk egy pohár sört!” Hazaizenek az asszonynak, csináljon egy kis uzsonnát, s mikor megyek az urakkal haza, jaj, az én istenem áldja meg, látom, hogy mint egy utolsó cigányasszony, szutykosan, mocskosan áll a konyhaajtóban. Még reggel, mikor eljöttem hazulról, semmi se volt, most fel volt forgatva az egész ház, fene tudja mit jutott eszébe, nagytakarítást csinált. Az urak megállnak az udvaron, és óvatosságból előre megyek: „Édes lelkem...” rákezdí a csatározást: „mit édes lelkem, mi vagyok én, kocsmárosné vagyok én, hogy nekem csak úgy ki lehet adni a rendeleteket!” juj, se vége, se hossza, „mán, édes fiam, csak legalább egy kicsit lassabban...” erre még hangosabban, a szemem majd kisült a szégyentől, azt se tudtam, most mit csináljak, kimenjek? bent maradjak? vagy fogjak egy fejszét ott a sarokba, s belevágjam?... az istenit valahol egy asszony van... mivel érdemeltem én ezt... Kijöttem aztán, s mondom a főbírónak, mán megbocsásson, nálunk most nagytakarítás van, gyерünk a vendéglőbe... Elmentem velük oda, fizettem tizenkét üveg sört és vagy harminc tojásból rántottát... Hát nem lehetett volna azt otthon elintézni kevesebbül és jobban? négyen voltunk, hát négy üveg sör s van tojás... Mivel lehet ezt megmagyarázni, hogy egy asszony ennyire nem képes uralkodni a természetin?

- Kedves barátom - mondta a postamester -, ne is beszélj, mintha az én életemet mondanád - én már a legnagyobb szerencsétlenségre huszonnyolc esztendeje vagyok házas, de még egy jó napom nem volt a feleségem mellett. Takarékos. De az nem takarékoság, hanem örület. Éveken át nem lép ki a házból s udvarból, folyton dolgozik, takarít, spórol, mindig a leggyengébb ételeket főzi s rosszkedvű... Én nem is mondom, volt eredménye a munkájának, ma már saját házukban van a postahivatal, és spórolok a házbéren, fűtésen, világításon, a kiadószemélyzetten, de mért kellett a hivatalszobával elrontani az egész házat? Az irodát úgy kellett építeni, hogy a szalonból, illetve az ebédlőből üvegajtó nyílik az irodába. Miért?...

- Miért? - röhögött föl a jegyző. - Hogy ő minden pillanatban benézhesse!... Tisztára az én feleségem... Nálam nem lehet a házban az iroda, hanem a községházán van, emiatt fél élete tönkre van téve. Folyton az órát nézi, s ha otthon nem vagyok abban a pillanatban, mikor üti a tizenkettőt, akkor már a kapuban van s lesi, jövök-e már?... És az a sok beszéd, hogy te csak a hivatalban ülsz, te csak ott érzed jól magad, itthon olyan vagy, mint egy veszett eb, ott bezzeg tudsz hancúrozni a parasztmenyecskékkel; ki volt, hányan voltak a szobában, azt hiszi a szerencsétlen, hogyha az emberhez bejön egy asszony, az nem megy ki szűzen, olyan fantáziája van, hogy az rémítő.

- Én nem iszom, nem dohányzom - mondta a postamester -, de néha rám jön, egyszer egy évben megtörténik, hogy megkóstolom a bort, s elkezd ízleni. A múltkor itt volt a két sógorom a feleségével, s nekem úgy éjfél után csúszni kezdett a bor... Istenem, egész életemen keresztül csak dolgozom, soha semmi örömöm az egész életben nincs; hát jó, akkor éjjel ízlett a bor... Elküldtem a kocsmára, s hozattam még egy liter bort... megjegyzem, hogy a sógoraim, a feleségem öcsei, mind igen jó ivók... no, mit csinál az én életem párja: fogta az üveget s kiöntötte! Képzeld, kiöntötte az egész liter bort a konyhában a moslékos vödörbe... Én persze röstelltem a megszégyenítést, s hozattam három liter bort...

A jegyző hangosan nevetett.

- Nagyon jó. És?

- És elkezdett sírni, azt mondtam magamban: dögölj meg, felőlem sírhatsz. Akkor behívta a gyerekeit, s azt kiabálta: nézzétek az apátokat, ezt a vén részeges dögöt! ez ember? kutya! mert nem kell neki, csak azért iszik, hogy a feleségét bosszantsa! köpjétek le.

- Rettenetes - nevetett a jegyző.

- Most mit csináljak? üssem pofon? vagy löjem agyon magam, mint egy kutyát? Fáj a dühöm, olyan elkeseredett voltam. Vértódulás... Bementem a másik szobába és lefeküdtem, könnyes szemmel bevágtam magamat az ágyba, s el kellett tűrnöm, hogy még oly galád volt, hogy bejött, s azt mondta: most aztán döglik ahelyett hogy szórakoztatná a vendégeit... Barátom, az asszony, ha megőrül... minden pokolnál rosszabb...

- És ha féltékeny... Most, hogy ez az esküvő volt, Beliczky Böske esküvője, hát istenem, nem én vagyok az anyakönyvvezető? nekem kellett összeadni, s előkelő úriemberek!... Hát szóval a feleségem már egy hete nem beszélt velem, én tudtam, mi a baj, de azért mégis azt hittem, sose fog eljönni a pillanat, mikor kimondja, hogy: „maga pedig nem fog elmenni a szeretőjéhez!... majd én megmutatom, hogy nem fog elmenni!... Itt az iroda! ha más becsületes embernek jó, hogy ott írassa be a nevét, akkor Beliczyné is küldje le a lányát!...” „Már édes lelkem, mondtam neki, ebben nem én vagyok a parancsoló. Itt lesz az esküvőn a főispán is, az alispán is: ha én őket a jegyzői hivatalba lecitálom, akkor ők engem másnap a megyeházára citálnak... Kenyeremmel játszom!...” Nagy sokára, valami háromnapos szakadatlan harc után megértette; akkor azt követelte, hogy kis házikámban menjek esketni, abban a pecsétes irodaiban, amiben az irodában próbáltam kímélni a jobbikat. Ilyen dolgok, barátom... na, ezt is legyőztem

valahogy, akkor aztán az utolsó kívánsága az volt, hogy ahogy az esküvő megvan, abban a szempillantásban forduljak s jöjjenek el a könyvekkel... De előre figyelmeztetett, hogyha rögtön nem jövök, utánam jön... Hát barátom, ezer szerencse, hogy megtettem, mert ahogy jövök a kastélyból kifelé, már jött szembe velem, csatakosan, piszkosan, slafrokban, biztos, hogy ott az udvar közepén botrányt csinált volna... Hát mondd meg, hogy lehet egy asszonyban ilyen szenvedély?

- Nem dohányzom, de tudod, egy időben rágyújtottam egy szivarra - szólt a postamester -, azt mondtam, hogy így szokott rágyújtani az én nevelőapám. S az isten tudja, de ízlett, és a számban maradt az íze. Attól kezdve egy ideig el-elszívtam egy-egy szivart... Egyszer csak valamin összevesztünk... betiltotta. Az apja is, a testvérei is mind nagy dohányosok, mindnek a felesége tölti a cigarettát százszámra, s ő nem akarta tudomásul venni. Férfikérdést csináltam belőle, ő pedig asszonykérdést. Hát ő győzött... De mondhatom neked, kedves, hogy ez az egész élet, amit élek, utálatosabb nekem, mint a rühes kutyával egy ágyban aludni...

- Én azt mondtam, ez a szerelem: hogy ez az egész szenvedély a szerelem miatt van - mondta a jegyző -, de rájöttem, hogy nem!...

- A szerelem!... szerelem volt addig, amíg össze nem kaptunk... míg egymásé nem lettünk...

A jegyző nem engedte, hogy beszéljen, belecsapott:

- én még csak öt éves házasság vagyok, én jogosan hittem, hogy a szerelem miatt, de ma este is volt egy olyan botrányos jelenetünk, hogy összetörtem a tükröt, mert aztán nem tudom másképp végét vetni, csak hogy fogok egy kancsót, s belevágom a falba: akkor aztán egy kicsit észretér... Meg kellene verni: de arra én puha ember vagyok, nem bírom megütni, mikor pedig terhes, most is másállapotban van, s még ököllel menjek neki? pedig meg vagyok győződve felőle, hogy asszonnyal nem lehet másképp bánni, csak fegyelemmel: de nézd kérlek, az eszem megáll: eljöttem hazulról, mint egy örült, nem voltam benne biztos, hogy nem a Tiszának megyek és ott szépen bele, egy lékbe... Hát kérlek egy óra vagy másfél óra múlva megjön, s olyan mint egy tündér. Kiöltözve, kimosdva, kicsípve, vidáman, pirosan, megjegyzem, hogy újabban kezdi mázolni a pofáját; aki ránéz, az el nem hinné soha, hogy mi volt otthon köztünk... S most, kérlek szépen: itt megjelenik egy kifent úrfi, valami Forgács Károly, gyerekkori pajtás! összebújnak! sutognak! kacagnak! s úgy virít, mint egy leánder!... az anyjaistenit, ez a szerelmes feleség, aki engem börtönben tart?... s neki szabad?... Én nem vagyok féltékeny; ha az én jóistenem azt adná, hogy megszöknének innen ma éjszaka, kész volnék lekötni az egész nyugdíjamat, hogy csak menjenek; minden útiköltséget fizetnék nekik, csak vigye; még hálókocsit is vennék nekik, csak sose lássam többet...

- No nem, barátom - szólt komolyan a postamester -, de holnap reggel mit csinálnék, ha otthon vannak a gyerekek, s az anyjuk után sírnak?

- Mit csinálnék?... esküszöm neked, hogy tízszerre könnyebben felnevelem őket nála nélkül. Fel én. Hát azoknak a gyerekeknek haszon, hogy velük is éppen úgy bánik! Úgy pofozza, rúgja azokat, s szidja olyan válogatatlan szavakkal... A fiúnak: kutya vagy, mint az apád, kutyavér van benned... a lánynak: tanuld meg, hogy minden férfi gazember... ah, hagyjuk...

- Hideg van - mondta egyszerre összeborzongva a postamester.

- Észre se vettem - szólt a jegyző s nevetett. - No, gyerünk be.

Visszamentek a házba, s úgy át voltak fagyva, hogy még percek múlva is zörgött a foguk.

A legátus ott állott mellettük a második két tornácoszlop közt, s megfagyva s megfagyott lélekkel hallgatta a beszédüket, mert olyan hangosan beszéltek, mintha csak ketten volnának az egész világon. De ő örült, hogy hallotta: nagy lecke, gondolta magában, nagy lecke, most sokat tanultam, most látom, mi a házasság. S visszagondolt a szülei életére, és sok mindent megértett. Az anyja nagy, hatalmas asszony, szép, puha arcú asszony, az apja, aki valaha kisbotos volt a kollégiumban, már az ő életében egy halálravált, sovány, fogatlan, vékony kis ember. Oly bágyadt és szomorú, amilyen erős, piros és lármás az anyja. Be szomorú élet volt, istenem. Az öregúr mindig otthon ül, s most felvillant előtte, mily boldog, ha kirepülhetett, mint esperes, egy-egy körútra, az egyházaiba... Otthon olyan, mint egy mártír, sőt ezt a mártírságot még az útra is magával viszi... becsületes ember, nem olyan, mint ezek: az ő apja sohasem csalta meg az anyját, az egy szent ember.

Könnyes lett a szeme, s meg volt hatva: régebben az anyját imádta jobban, most az apjával szemben érzett valami nagy részvétet. Bebörtönözve lenni egy életen át egy másik embernek a szerelmében... Most valahogy megértette, hogy mit jelent az, hogy az ő beteg apja folyton hallgat, a tányérjára az anyja tesz, s hiába tiltakozik, meg kell enni... a ruháját az anyja veszi, ő öltözteti, mint egy gyermeket, palástját ő adja rá, a szalagot is ő köti meg a nyakában... Csak most látja, mi az, mily ártatlanul, sápadtan s végkimerülésben tűri szegény ezt a kifogyhatatlan gyöngédséget... S a feleség, az anya, úgy játszik vele, mint egy bábuval, egy drága, becses beszélő babával: a világért nem engedné, hogy valaki hozzányúljon; az az övé! S folyton vele foglakozik, mindig róla beszél, idegenek ha jönnek, rögtön: „az én uram”... „hogy tud írni! csak olyan erős önkritikája van, hogy nincs mersze kiadni a kezéből egy sort, a múltkor is meg kellett írni az egyház történetének egy epizódját a Debreceni Protestáns Lap számára. Háromszor eltépte, amit írt, akkor azt mondtam neki - s szinte hallja az anyja hatalmas, csattogó hangját, ahogy roppant karjait összeszeri a nagy mellein s mily gyönyörű asszony még ma is - azt mondom neki: nekem még egyszer össze ne tépd, mert lenyellek!... Elvettem s elolvastam! Annyi intelligenciám csak van, hogy meg tudjam ítélni, jó-e egy írás, hogy érdekes-e, ha elolvasom! Mondhatom, élvezet volt elolvasni!... Be fogod küldeni!... Beküldte!... Természetesen azoknak ott Debrecenben örülten tetszett! s írták; hogy barátom, ez egy remekmű, mért nem írsz te folyton! Egy második Baksay Sándorunk volnál!...” Így beszélt az anyja két nappal ezelőtt, idegen vendégek előtt, s az apja csak mosolygott, kissé nyitott szájjal, kicsit félreejtett fejjel, mint egy lázas beteg, s csak most érti meg, mi ez... Borzalom. Hát ez a házasság. Ez a boldog házasság! Milyen lehet akkor a boldogtalan!

Már erősen fázni kezdett, s be akart menni, mikor a hátulsó ajtó felől a tornácon három-négy fiatalember jött lármásan, s megállottak mellette. Megvárta őket, ahogy cigarettáztak.

- Mondom, hogy pájesze van - mondta a gazdasági gyakornok.

- Fenét van.

- Persze hogy van - támadtak rá az ellentmondóra a többiek. - Minden zsidónak van.

- Nincs. Nem arról lehet megismerni a zsidót, hanem tudod miről?

- Miről?

- Az én apám mindig azt mondta, hogy minden zsidónak, ha még olyan nagyúr is, mint Rócsild, akkor is piszkos a nyaka.

Nevettek.

- De pájesze van, értsd meg, azért van meghagyva egy centiméternyire a füle mögött a bakompartja, hogy jelezze a pájeszt.

Most már hallgatott az ellentmondó is.

- Csak nézd meg jól, apróra van nyírva ugyan, de ha közelről megnézed, ki van göndörödve, tudod, az ujjával fogja azokat az apró szálakat és sündörgeti, mint a bóherek⁵. Barátom, zsidó a zsidó.

Összedugták a fejüket, mint a kutyák, mikor a kerítés tövében csaholnak egy idegen után.

Most egy megszólalt halkan:

- Pájesz.

A másik rávágott magasabban:

- Pájesz.

Most mind a négyen egész kórusban, négy szólamban kezdték:

- Pájesz, pájesz, pájesz.

Ebben a pillanatban a háziúrfi, Péter jött ki, s meghallotta a koncertet, s a legátus valami meglepőt tapasztalt - nem is értette az egész dolgot, nem tudta, kiről beszélnek, kit csúfolnak, ki a zsidó, s most csak azt látta, hogy Péter nagyot ugrott s nekirohant a fiúknak.

Azok kuncogtak, kacagtak s elhallgattak. De hirtelen a legvastagabb hang megszólalt köztük:

- Pájesz.

Abban a pillanatban már röpiült is, s úgy elterült a hóban, mint egy zsák.

Ez tetszett a legátusnak, hogy éppen ennek a vad fiúnak a részéről tapasztalt ilyen fölvilágosodottságot. Nem lehet elmondani, mily kínosan érintette a zsidócsúfolás... Saját emberi méltóságának megalázását érezte s remegett.

A fiúk néhány káromkodással elintézték a dolgot maguk közt, de ő átfagyva húzódott be a házba, s arra gondolt, hogy most tanúja volt egy hősi cselekedetnek. A nevelőt látta, ahogy a táncoló lányok közt álldogált, s intett neki, félrehívta, s elmondta neki az esetet.

Az csodálkozva nézett rá, s mosolygott a rossz fogaival, lila ínyével.

- A zsidó? - mondta - nem csoda, hogy ilyen vélemények vannak róluk, mert hiszen senki sem ismeri őket. A zsidóság mitőlünk ma még teljesen elkülönítve él s csak gazdaságilag érintkezik velünk. Nem szoktunk együtt kvaterkázni, táncolni, beszélgetni. Még a községi közigazgatásban sincs semmi része. Nem is szabad neki oda bemenni. Törvény szerint szabad, de hogy mehetne be a kocsmáros a községházára, hogy leüljön a parasztok közt, hogy hát bátyámuram sok a varnyú az idén, irtogatni kéne... Pedig ott órála döntenek, nála nélkül... nemzetileg közömbös... családi körében németül beszél... legfeljebb választásnál buzgólkodik az úri képviselő érdekében... „Üsd a zsidót!” ez itt az egyetlen politika.

- Na jó, de hát nem a zsidót ütötték - mondta a legátus -, hanem egymást verték a zsidók miatt!

A nevelő ránézett, nagyot nevetett s azt mondta:

- Barátom, ehhez maga nem ért.

⁵ rabbinövendékek

Az asszonyok is szörnyűködve vették tudomásul, hogy Aradiék elakadtak a hóban. Természetesen ők is nagy parlamentet rendeztek a téma körül.

- Istenem, ha meggondolom, hogy itt kellett eltöltenem az egész életemet, ezen a szerencsétlen falun - mondta a háziasszony -, és semmi eredménye... Könnyű a városiaknak, mindent készen kapnak, csak elnézem azon a Budapesten, hogy a sógornőm, pedig mi ő hozzám képest, mindig egy haszontalan lusta teremtes volt, veszi azt a szatyrot, s megy le és válogat. Minden készen van nekik. Nálam a saláta felmagzik, megkeseredik, nála olyan fejessaláták vannak az asztalon, mint a rózsa. Mi ki vagyunk szolgáltatva az időjárásnak és a buta cselédek rosszakarátának. Nála csak éppen megmondja, hogy mit főzzenek ebédre. Este színház, társaság, zongora, gyerekeit neveltetheti.

- Én egyszer voltam Szegeden - mondta Szalay Péterné, akinek egész váratlanul jutott eszébe Szeged, és minden célzatosság nélkül szólt. - Nyári délelőtt volt, meg voltunk szállva a Kasba a két kislányommal, ott a Tisza-parton egy gyönyörű szép liget van, de olyan szép, mint a mesében. Szép szobrok benne, na és a kultúrpalota, az egy valóságos múzeum. Hát ahogy a híd felé megyünk, kérlek, azt nem lehet elmondani, legalább ezer szekér, rakva mindennel, amit el tudsz képzelni. Görögdinnye, sárgadinnye, paradicsom, alma, körte, uborka, én nem tudom, ki ette meg azt a sok uborkát, egy óriási nagy piac, akkora mint ide a juhállás, de az zsúfolásig, hogy ott alig lehetett keresztülmenni a szekerek közt. És milyen szép szekerek vannak Szegeden. Kérlek, a legutolsó parasztszekér is olyan, mint egy bricska. Gyönyörű vasalás rajta, szép, jó lovak és rendesen öltözött parasztok, nem olyanok, mint a mieink. Az ablakunk alatt, reggel mikor kinéztünk, egy olyan hosszú kocsisor volt, hogy a faluban a felvégtől az alvégig, pedig ez is jó hosszú, ahhoz képest semmi. És én nem tudom, hogy csinálták, se a szekerek olyan sűrűn állottak egymás mellett, mint a skatulyák. Szépen befároltatva a járdáig. Nem volt ott semmi rendzavarás. Se lökdösés, se verekedés, kivéve, hogy egy kis incidens volt, valami szegény ember el akart csenni egypár dinnyét, azt mondta, hogy ő már kifizette. A gazda meg azon erősködött, hogy nem fizetett érte. Nahát képzelheted, hogy a városiak milyen csődületet tudnak ebből csinálni. Mert a városi ember az egész másféle, mint a falusi. Hogy mondta tavaly a vigéc nálunk, milyen jót neveltünk rajta: „Mi városiak mindig sietünk. Mindig sietünk, kérem, nekünk nincs időnk gondolkozni.”

Jóízűen nevetett rajta most is. El is ismételte egypárszor: hogy a városi ember mindig siet. Nincs ideje gondolkozni, mindig siet. De hova siet: az asszonyok után... Ez nekik a legfőbb dolguk, az uraknak a városban. Ha ti tényleg Szegedre kerültök, Pista bácsinak is lesz egy kis sietnivalója.

A néni nem volt máma úgy hangolva, hogy akármit is könnyen tudjon venni. Ezt is tragikusan fogta fel.

- Pista bácsi sose sietett életében, mégis megtalálta az asszonyokat - s könny jött a szemébe. - Hiszen ha ez nem lett volna legalább. De a legelső csalódás életemben, mikor fiatalasszony koromban egyszer csak észrevettem, hogy az én Pistám nem jár igazi úton... Hát aztán persze, mit csináljon egy szegény asszony... Mikor lány voltam, szegény édesanyámnak eleget mondtam, hogy miért nem válik el az urától, én egy napig se túrném, hogy énvelem úgy bánjanak. Pedig szegény apa ebben a tekintetben tiszta volt, csak nagyon goromba volt. Bezzeg az én uram nem volt goromba, mert én sosem feleltem vissza neki, hanem piszkos ügye, az volt elég! Mit csináljak. Itt volt a nyakamon a három gyerek, s azt mondták, hogy

ilyen a vére: hát az igaz, hogy az apja sem volt rendesebb nála, de legalább ha békén hagyták, nem szekírozott... Ő se, azt nem lehet mondani, hogy csak angyali türelem kellett azért hozzá, hogy az ember szemet hunyjon erre is, meg arra is.

Így folyt az asszonyok között a szó egész este.

Szalay Péter jött be rózsás arccal, kártyához készültek, hát előbb még megállt az asszonyoknál, mert úgylis köztük kellett átmenni a belső szobába, ami a kártyázáshoz volt elkészítve.

- Miről beszélgetnek komámasszony, húgomasszony?

- Szidjuk ezt a rossz életet, csupa baj.

- Megálljon csak, majd én megmondom, hogy miről beszélnek az asszonyok.

Felemelte az ujját, és nevetett, más is mindjárt vele nevetett, s várta az adomát.

- Bemegy a plébánoshoz egy öreg nénike, gyónni. És meggyónja, hogy aszongya:

- Megtyaltam az uramat! (Már olyan öreg volt, foga sincs.)

- Ugyan, ugyan! - mondja az öreg pap. - Hány éves?

- Hetvenhét.

- Úgy. És mikor történt az eset?

- Ezelőtt ötven esztendővel.

Elcsodálkozik a plébános:

- És mért gyónja meg?

- Hát tyak szeretek róla beszélni.

Harsogó kacagás a háttérben, az urak nevetnek. Az asszonyok nem nagyon, mert az ő rovásukra megy.

- Nagy kujon maga - veregetik meg Péter bácsi hátát.

- Hát erről szeretnek beszélni az asszonyok.

- Erről szeretnek az urak! - szólalt meg Frici, a jegyzőné.

- Milyen pletykák, milyen kíváncsiak.

- A hatalmas, komoly urak összeülnek a jelentéktelen nőkről beszélni. Soha egyebet nem tesznek, ezzel töltik az életüket.

- És dolgozni?!... Péter bácsi! ez a mi dolgunk? - reflektált a jegyző a felesége szavaira.

- Én dolgozok annyit, mint a marha.

- Én nem dolgozok? - szólt Szalayné.

- Mit?

Nevettek.

- Mit - mintha mi nem dolgoznánk! Ránk nincs is szükség! - lármáztak a fiatal asszonyok.

- Szükség van magukra - mondta Rác Dániel -, az bizonyos.

A fekete mokány ember olyan ritkán szólt meg, hogy annál nagyobb nevetést keltett ezzel az egy szóval. Pláne neki milyen szüksége van a feleségére! Erre a szép kövér német nőre, aki úgy dolgozik, mint egy ispán, s már egész rendbe szedte az életét, megvette a szilasi kastélyt búto-

rostól, nagy kerttel, párszáz holdat bérel, olyan lovakat vesz, hogy grófi istállóban is helye volna, most a nagy Rákóczi-kastélyt, amelyben van vagy tizenhat szoba, átalakítja, felét lebontja, abból melléképületeket csináltat a másik fele még mindig elég neki bőven s olyan bőven, hogy nyaraló vendégeket szerez Budapestről, előkelő, jól fizető embereket, akikre egész nyáron főzet is, nem is érti az ember, hogy egy asszonytól hogy telik ki ennyi energia. S akkor az ura csak annyit mond, hogy: - A bizonyos, hogy van szükség az asszonyokra!

Meghiszem azt! De jó, hogy az urak már elmentek kártyázni, s ott folytatják a nevetgélést és a beszédet.

A jegyző azért most vidáman volt, jót tett neki, hogy egy kicsit kifújta magát, s feleségéhez lépett, s a meztelen vállára tette a kezét.

- Most úgy állotok ott kedvesem - mondta Rác Dánielné -, mintha a fénykép-Aufnahme előtt volnátok: a boldog házaspár!

Nevettek, mert éjjel után már az ember minden szóra nevet. De igaz is, hogy mind a ketten jó kövérek és egészségesek, s így kicicomázva s evés-ivás után, jó társaságban! Rác Dánieléről se mondaná senki, hogy egy héten csak egyszer szoktak találkozni, mert ha Dániel elmegy hazulról, sose lehet tudni, mikor jön haza. Furcsa valami az egész házaselet.

A jegyző odaült felesége foteljének a szélére, s játszadozott az asszony szőke hajával, az ujjára csavarta. - No mi az? - mondta az asszony, ki jól ismerte a jegyzőt, hogy abban nem áll meg a szó, valamit akar mondani, vagy pletykát, vagy disznóságot. Schöller Karcsi diszkréten elhúzódott a férj elől, s átment az urakkal a másik szobába, s kibicelt egy kicsit, úgyhogy a házaspár magára maradt egy kicsit a sarokban.

- Látod - mondta a jegyző -, ezt a szegény postamestert, mindig ezt szoktad a fejemhez vágni. Hát nagyon rosszul ismered őket. Mindig ez a mintaférj az én számomra.

- Az is - mondta ingerülten az asszony -, attól mindig csak tanulhat.

- No hiszen tanultam, éppen azt, hogy tanultam - vetette élesen, sértően a jegyző -, tudja, hogy utálja a feleségét?

- Eh.

- Semmi eh meg ah: utálja és megvan.

- Egy percre el nem megy hazulról.

- Mert nem lehet a nyomorultnak. Még a házat is úgy építették, hogy a hivatal ott legyen az ebédlő mellett, s üvegajtó van, hogy a felesége minden percben benézhet, hogy valamiképp ne udvaroljon a feleknek.

Az asszony elhallgatott, mert ez úgy festett, mint valami pozitívum, pedig az ura szavára már nem ad semmit. De ezt nem találhatta ki mégse.

- Ezt ő mondta?

- Nem is az ujjamból szoptam.

- Mondja meg neki, hogy pimasz férj. Vége van előttem a tekintélyének: ő is olyan, mint a többi férj.

A jegyző nagyon megijedt a pletykájától, hogy a felesége valami bolondot csinál.

- No jól van, azért nem kell kiabálni - mondta rémulten, s a férfitelenség miatt kicsit, de nagyon kicsit gorombán -, nem azért mondtam el, hogy te mindjárt kinyilvánítsd!

- Hol mondta ezt magának?

- Itt az ablak alatt. Egymás mellett álltunk.

Az asszony végignézett rajta:

- Ezek a férfiak - mondta emeltebb hangon, s a többi asszony is oda kezdett figyelni -, csak két percre maradjanak magukra!... Na!... Tisztelem őket...! Még az ereszt alá se lehet kiereszteni őket. Az utolsó ideálomból is kiábrándultam!...

- Kiből, kiből?

- Az egyik gaz férj éppolyan csirkefogó, mint a másik! Micsoda dolog az, hogy a férfi az mind úgy szalad hazulról a hivatalba, társaságba, akárhova! Az asszonynak meg otthon kell ülnie, s ha az asszony egy kicsit elmegy pletykálni, olyan nagy bűnül róják fel neki: pedig ő csak asszony! tőle nem vár senki semmit! pletykára született! és ők ha két percre maradnak együtt, már az asszonyok ellen uszítják egymást. Pedig ők elmennek mulatni, mindig új emberekkel s dolgokkal szórakozni, mi azalatt megfőzhetjük az ebédet, s kimoshatjuk s bestopplhatjuk a lyukas harisnyákat. És hogy tudják magukat cicomázni, röhögtető, s ha az asszony megteszi ugyanezt: üldözik! Neki muszáj menni a vármegye székhelyére, a városba, jaj kiesik a világ fenek, ha be nem megy a Koronába ebédelni egyszer egy héten, s a vonat csak éjjel jön vissza, még ő panaszkodik, hogy mennyire kellemetlen, de nagyon sajnálom! szegénynek muszáj bent mulatni: az asszony azalatt csinálhat befőttet otthon.

- És ha összeülnek, az igaz, Frici, csak minket szapulnak - mondta Szalay Péterné.

- Nincs is más gondolatuk - ropogott ki egyre hevesebben a jegyzőnéből az egész héten felgyúlt indulat -, csak erre tudnak gondolni, hogy lehet az asszonyt leigázni: vesszenek meg: és könyvbe is mindig csak a férfiak panasza, a férfiak szidása az asszony ellen: hogy festene az, ha egyszer az asszony írná meg az ő panaszait, mert nem tudja azt csak saját maga!

- Jól van már; elég volt - mondta a jegyző, s dühösen indult, hogy elmegy.

De a felesége nem hagyta, éles szavak mérgével tartotta vissza:

- Ilyen pimasz, piszok férfi! Mért bántja a másikat? a nőt! csak nézze körül magamagát! - már nevettek a szép s kedves asszony ilyen túlzó kitörésén, senki sem tudta, mi idézte fel benne ily hirtelen ezt a váratlan indulatot.

- Gyáva, pimasz fráterek, csal, lop, betör! hogy a feleségének pénzt szerezzen, mert fél tőle!... és úgy beszél, mintha az asszony kényszerítené rá!

- Mi dolgozunk, és maguk lustálkodnak! - nyelvelt az ura.

- Az nem lustaság, az betegség! csak álljon oda, majd meglátom, melyik férfi tudja a gyereket reggeltől estig mosni, tisztítani, s az egész házat: kivált mikor lelki betegséggel van tele az ember az ura miatt! Ilyen férjnek lusta a felesége.

- Ne kezd már előlről, no.

- A fenének az ilyet kezdeni előlről; de két hónapig nem bírja, alakoskodik, szökne, maradna, hízeleg, jaj de utálom; azért a piszkos gatyáját mindig hazahozza, hogy a felesége mossa ki: de ha az nem, a szállodai szobaasszony, az is egy nő! hát nem igaz? hát tudnak nő nélkül élni?... csak az a különbség, hogy arról nem mernek úgy beszélni, mint a feleségükről, ott fogja a nyelvét.

A jegyző nem akart elmenni, újra visszaült az asszonyához, csillapította, simogatta, s jobbra-balra mosolygott, s csendes részvétet kért a nyelves asszony ellen.

- No, az nem sért azzal, hogy minden pillanatban rabláncon tart, s nem akar elengedni: mint a sólymot a láncról.

- Ha sérti, hogy én érdeklődöm minden pillanata iránt, elmehet minden időre. Nem tudom elképzelni, hogyha énnekem járna kifelé a gondolatom a világba, akkor maga ne érdeklődne szintén minden legkisebb gondolatom iránt. Igazán mindig kötélen kellene őket tartani, ha még az ereszt alá se lehet kiengedni, hogy ne az asszonyuk ellen gyűlölködjének.

- Jaj, csak ne sírj.

- Miért?

- Mert a sírásodnak olyan erős szaga van, hogy tele van vele a szoba.

- Szemtelen, menjen innen. Jaj, menjen már innen, menjen kártyázni, jobb is, ha nem látom.

A jegyző megcsókolta a felesége haját, de az lerázta magáról, s kullogva s alacsonyan, mint egy kuvasz, átment a másik szobába. Ott a Schöller Karcsi vállára tette a kezét:

- No pajtás, eredj már, várnak az asszonyok!

Schöller Karcsi, aki azt hitte, a jegyző hazudni fog, mert a feleségét leudvarolja, laposan pillantott a férjre: ugratás ez? agent provocateurség?

- Neked nincs feleséged? - kérdezte a jegyző tőle.

- Sajnos nincs.

- Boldog ember.

S majdnem hozzátette: megszöktethetnéd tőlem az enyémet, odaadom az összes komiszságával együtt... gyerekestül, mindenestül... De csak elfancsalodott az arca: a gyereket persze nem adná; hisz az asszonyt se adná; mert szép is, kedves is, utóvégre dolgos is: csak rettenetes az a vasfegyelem, ami alatt tartja őt. Hiszen jól tudja, hogy a lustasága is csak abból következik, hogy oly példátlanul féltékeny: talán szeretné beszippantani, s éjjel-nappal mindig magában tartani.

Szivarra gyújtott, s igen leverten s kedvetlenül szaporította a füstöt, amelyet pedig máris harapni lehetett a szobában. Nézte a kártyázókat unottan, rettenetes unottan.

Valami átfőtt a családi veszekedés szagából, s a kártyázók is felizgultak, mint vérszagra az állatok.

- Nem úgy van az, kedves öcsém - mondta csöndesen Szalay Péter, s felállott és a jegyzővel a benyílóba ment. Ott voltak a konyakos üvegek, töltött egy pohárral magának, egyet a jegyzőnek. - Én csak hallgatom ezt a sok beszédet, mert egy elvem van: asszonyokkal nem szabad vitatkozni. Miért? *Mert az asszonynak úgyis igaza van...* A leghosszabb vitatkozásnak is az a vége, hogy az asszonynak igaza van. Mért ne előzzük meg akkor? Mire való a sok beszéd, a sok keserűség: mert hisz az asszony nem azért vitatkozik, hogy meggyőzessék, vagy mást meggyőzzön, csak hogy győzzön... Érzés az asszonynál minden ellentmondás... És azért van igaza, mert nem a fejével vitatkozik, hanem a szívével. A férj pedig könnyen téved: de a szív soha... Figyeld meg azért, *mi baja van az asszonynak*, s azon segíts...

- Ej, ha én arra figyelnék... Mit figyeljek arra - válaszolt a fiatalember -, jól tudom én, mi az ő baja: az a baja, hogy egy pillanatra sem akar kiereszteni a markából. Megfogott, az övé vagyok, most aztán úgy akar bántani velem, mint a háziállatával. Macskának néz, nem is kuttyájának, cicának, aki ott sündörög körülötte, s mindig rendelkezésére álljon... Ő végzi a maga munkáját, akkor észre sem veszi, hogy én mit teszek, élek vagy unatkozom, de elvárja, hogy tágra nyílt szemmel lessem minden mozdulatát, s gyönyörködjek benne, akár mocskos, akár mérges, akár lusta, mindig azt akarja érezni, hogy egy pár szem rávilágít, hogy az ura áhítattal s csodálkozva gyönyörködik benne. Ez pedig nem lehet, s ha nem lehet, nem lehet. Akkor pedig mindjárt megvan a veszedelem.

- Barátom, neked olyan tiszta igazságod van, mint a Szentírás. Mint a két kőtábla pontjai. És mégis: nézd csak, eszembe jut az én életemből egy eset... Ezt én soha senkinek el nem mondtam, én, barátom, megcsaltam egyszer az én feleségemet... Úgy voltam, mint te... Belefáradtam a szeszélyeibe, a rigolyáiba, a mesterséges ellentmondásaiba, s már nem bírtam magammal, düh fogott el, fiatal voltam, bosszút akartam állni... Tudod: nem kívánta a vérem... Nem kellett nekem senki... De be akartam magamnak bizonyítani, hogy az asszony egy jelentéktelen senki... nem számít.... érted?... hogy annyi nő van, de annyi nyomorult nő, aki olcsóbban adja azt, amit a feleség oly drágán mér... hogy szóval káromkodtam magamban egyet, felcsaptam a kalapomat s elmentem hazulról... Hova mentem?... A kávéházba mentem, mert Debrecenben történt, a Royalba mentem, s egész éccaka ittam s mulattam, s egész éccaka csaltam, szegény asszonyt, hogy csak úgy ropogott.

Leült a székbe, s maga elé meredt. Még egy pohárral behörpintett s folytatta:

- Reggel, mikor kijövök a nővel, nagy virradaton, karonfogva s dalolva, és sokat beszélve, hát barátom, látok az utca közepén egy vastag, nagyhasú nőt, barátom, félig behavazva, ahogy ott állt, mint egy oszlop, és az a nő a feleségem volt!... Másállapotba a harmadik kisfiammal.

Elnémult, s leütötte a szivar hamvát.

Mindketten mélyen hallgattak. A jegyző összevont szemöldökkel nézett maga elé. Igen, ez az, ezt érzi az ember; ezt megérzi, hogy ez valami nagy s nehéz dolog... de hát...

- Egész éjjel ott állott! reggelig! megvárta míg én kijövök!... S ahogy meglátott, megfordult és elindult csöndesen haza.

Ebben a pillanatban s két férfi úgy ült a mulató ház harsány zsivajában, mint két kirgiz a pusztán a sátor előtt, ahol csak a szél fűtyörész, s a ménesből hallik egy-egy nyerítés. Mozdulatlan, maga elé süppedt tekintettel ültek. - Ez egy szent nő. Egy mártír, Amilyen csak nő lehet. Csak a szerelmes nő... És én barátom, akkor egy akkorát vágtam az éjszakai társra, hogy az megszédült, s amekkora volt, akkorát zuhant a hóba, és én utána az én nőmnek...

Persze, harag volt. Haragudott szegény. Hogyisne! majd még nem is haragszik. Nem azért állt ott egész éjjel, hogy ne haragudjon!

De viszont volt is oka.

És hazakísértem, s ahogy hazaértünk: nyögni kezd, s jönnek a fájások.

Hamar bábáért.

Még most is tisztán emlékszem, ahogy szaladtam az utcán, mint egy eszeveszett, kótyagos fejjel, de színjózanon, de a lábaimnak mintha szárnya lett volna, szárnyak voltak kötve a saruimra, kedvesem, s hoztam a derék jó Rédernét... ahogy beérünk a lakásba, mély csend s az a rettenetes nyögések... szívem... kedvesem... jól viselje magát... s figyelmesen el akarok tűnni...

De akkor ő megfogja a kezemet s azt mondja:

- Nem!

Nem eresztett el. Nem. Végig kellett néznem azt a véghetetlen fájdalmat, ami a létezés legnagyobb cselekedetét kíséri.

Jaj, ahogy a kezembe vágódtak a körmei s rám nézett azokkal az ártatlan szelíd szemekkel, mint a leölt borjú, oly keservesen, s én éreztem, hogy még ott is, az önkívület legmagasabb fokán, boldog, hogy itt van mellette az ő egyetlene, meg van nyugodva, mert megmenti őt az ő embere, az egyetlen, akiért él, akiért neki élni érdemes...

Egyet lélegzett, hogy a szemébe toluló könnyet elfojtsa, akkor felállt.

- No, de gyerünk kártyázni...

Már a kártyaszobában reklamáltak is őket. A jegyző nem kártyázott, csak odaállt kibicelni egy kicsit. Szalay Péter a második vagy harmadik osztásnál visszafordult, s melegen felnézett rá, s azt mondta:

- Nem lehet az asszonyokkal vitatkozni, barátom. Fórban vannak velünk szemben: szülnek...

A tánc a nagy ebédlőben tombolt. A postamester húzta, s a fiatalok a fiatal testek vad mohósá-gával ropták a ritmikus munkát.

A legátus nem táncolt. Hiába szuttyongatták jobbról is, balról is, szerényen megállott a kályha-sarokban, s nézte a táncosokat. Mellé állott a grófi nevelő, akiben elvbarátot talált, amennyiben szintén a nemtáncosok fajtájából való volt.

- Milyen ember ez a fiatal gróf? - kérdezte a legátus váratlanul a nevelőt.

A nevelő harsányan felkacagott. Szinte ijesztő volt néha ez a fiú. Vérszegény, sápadt szemű, fehér foghúsú, örökké cigarettázó fiatalember volt, a szemében volt valami különös, néha szinte azt hitte volna az ember, hogy örült.

- Én ugyan fűtyülök rá, meg minden grófra - mondta. - Én már két esztendő óta vagyok náluk, de csak még ezt az egyet kibírjam, akkor megyek tovább. Szerencsére nem vagyok rájuk szorulva. Én meg is mondom nekik a magamét. Ezek csak a szertartásos dolgoknak élnek. A közember mindenkit, aki nem gróf, azt nem nézi semminek. De tőlem aztán kapnak is olyan pofonokat, hogy nem tudják hova tenni. Reggelinél már olyan éhes vagyok, mint a farkas. Kezdi ottan vékonyan kenegetni a pirított zsemlyét, én meg olyanokat szólok oda nekik: „Kérem, méltóságos úr, azt el kell fogadnia, hogy mihelyt mágnás az illető, mindjárt tudatlan.”

Nagyot nevetett rajta, tátott szájjal, hátravetett fejjel. - Eleinte nagyon megütődtek, de aztán azt hiszem, hogy bolondnak néznek és most már szépen elfogadják tőlem az ilyen megállapításaimat. De hát nézze kérem, csak gondolja meg, borzasztó egyszerű dolog ez. Egy ilyen grófi puját picit korábban méltóságos úrnak nevelnek. Mert ezek, és ez nagyon bámulatos, úgy tisztelik egymás rangját, kérem. A gróf tiszteli a feleségét mint grófnőt, a grófnő tiszteli a férjét, mint grófot, és mind a ketten tisztelik a saját gyermeküket mint a majorátus jövődő tulajdonosát. És a gyerek az apjában meg az anyjában már picit korábban, mint a közlegény a generálist, megtanulja tisztelni a fölöttes hatóságot. És milyen ordenáré a társalgásuk maguk közt. Kérem, ne úgy vegye ezt a szót, hogy ordenáré, mintha egyetlen kifejezéseket mondaná-nak, vagy trágárságokat vagy más efféjét, hanem úgy, hogy olyan műveletlen, a szó szoros értelmében, olyan suta kifejezéseket beszélnek, hogy azt egy magunkfajta, iskolát végzett ember nem is tudja utánuk csinálni. Ezt csak a szakácsnék tudják, meg a szobalányok meg olyan iparosfélék, akik semmit a világon nem tudnak. Szóval nincsen kultúrájuk, és nem is tisztelik a kultúrát. Ezek mingyárt megtanulnak egyszerre három-négy nyelvet és minden nyelven olvasnak, tehát persze arról nincsen fogalmuk, hogy ennek a kis magyar nyelvszigetnek mi a belső történelmi fejlődése. Hát ők az összes nyugati kultúrának a legmagasabb dolgaiba nézhetnek bele, de azért ne gondolja ám, hogy ezek Anatole France-t olvassák, vagy általában a nagy írókat, szó sincs róla, nem olvasnak mást, kizárólag csak cselédromantikát. De persze borzasztó nagyra vannak vele, hogy angolul olvassák. Pedig tudvalevő, hogy az angol irodalom a legutolsó az egész világon. Ott, kérem, olyan moralitás uralkodik a szépirodalomban, hogy az valóságos immoralitás. Persze ott is vannak jó írók, de míg egy igazi irodalmi munkát Londonban is csak két-háromezer példányban nyomtatnak ki, addig egy olyan szerencsétlen detektívregényt vagy még nem is azt, hanem limonádés, utálatos, szerelmi históriát, azt ötvenezer meg ötszázezer példányban is eladják. Azért van ott olyan sok nőíró, mert az angolnak nem kell az eredeti szellem. Az kérem, uralkodó faj, uralkodni pedig csak sablonok által lehet.

- Én a Pista grófot kérdeztem - mondta a legátus.

- Pista gróf? Hát az a legjobb példa az én számomra. Ez a Pista gróf, akit különben csak itt hívnak Pistának, mert mikor nyáron itt volt, valahogy rajta ragadt. De nagyon jól illik rá, mert hát az a név, hogy Pali, azt jelenti, hogy balek, hát a Pista az meg azt jelenti, hogy hübele-balázs. Ez a fiatal gróf egy esetlen, nagy darab ember, tele van a legnagyobb ambícióval, nem tudom hol szedte, mert az apja, az öreg gróf, az a világ legnyugodtabb és leghidegebb arisztokratája. De ez a fiatal gróf, ez egy komisz fráter. Mit mondjak, olyan, mint egy gimnáziumi klasszika-filológus, aki fel van fuvalkodva, hogy amit ő tud, azt a városban senki más nem tudja. Hát Pista gróf, az kérem egy képzett nemzetgazda, szociológus, tudja a kettős könyvvitelt, általában körülbelül annyit tud ezekről a dolgokról, mint egy kereskedelmi akadémiát végzett zsidófiú. Vagy még annyit sem. De persze, az ő társaságában rajta kívül senki se konyít ezekhez a témákhoz. Így aztán ő egész fiatalon amolyan grófi magántudóssá lett, Hallom, hogy most ő fogja tartani a Széchenyi-serleggel a Nemzeti Kaszinóban az ünnepi beszédet január 1-én. Na, az a szegény beszéd, az a szegény serleg, az a szegény Széchenyi Stefi.

Hahotázott. A legátus, aki nem tudta ilyen cinikusan tekinteni a főurak szerepét, mert kollégiumi nevelése miatt az volt belé nevelve, hogy a főuraktól csak respektussal, mély tisztelettel, sőt bizonyos pietással szabad szólani, hiszen tanárai a történelemben mindig csak a grófokat istenítették, az iskola jótévői és ősi alapítói mind nagyurak voltak: most úgy érezte, mintha kegyetlen kézzel lerántották volna a diszkrét fátyolt egy kényes témáról.

- Hát a gróf ostoba ember?

A nevelő újra harsányan nevetett, mint egy bolond pulykakakas.

- Nem ostoba az kérem, csak buta.

- Kegyetlen ember lehet - mondta a legátus.

- Az igen. Mint a buta ember általában. Ha feltesz magában valami buta rögeszmét, ahhoz csökönyösen ragaszkodik. Nem szeretnék Magyarország lenni, mikor ez lesz a miniszterelnök.

- És lesz miniszterelnök valaha?

- Hogyne, kérem, hisz arra született. Hát hiszen, mikor a nagyapja a nagymamájának udvarolni kezdett, már akkor az volt a cél, hogy egy jó miniszterelnök legyen valaha Magyarországnak - utálatosan nevetett. - Régen kezdték azt, kérem, kitenyészteni ezt a fajt.

És most, szinte megrészegetve a bátorságtól, így folytatta:

- Az a furcsa, hogy itt kapcsolódnak bele a zsidók a magyar politikába, Mert a zsidó nem vesz részt a falu igazgatásában, sem a megyében. Hogy is jutna hozzá!... Ámbár újabban a zsidó fiskálisok mernek a városok közgyűléstermeiben szónokolni, de a megyeházán még nemigen... Hanem ott fent aztán annál jobban... Meg is érezték a grófok, hogy tulajdonképpen az ő igazi ellenfelük a zsidóság. Minap a Hungáriában egy fiatal mágnás éjfélkor felállott, kivette a revolverét, s elkiáltotta magát: „Zsidók ki!...” Nem sokan voltak, két-három asztalnál ült egy-egy társaság. Felállottak, kicsit farkasszemet néztek, akkor elmentek... Ennek igazán mélyebb alapja van. Mert a zsidóság a legfőbb hatalomra kénytelen törekedni. Sehol másutt nem tudja áttörni a frontot. Muszáj a kormányt a kezébe venni, ha nem akar elpusztulni. A mágnásosztály pedig túl erős konkurrenciát talál bennük, mert friss energiát hoznak a mélyből. Sőt a tömeg jól jár velük, mert akaratlan is az általános műveltség hirdetői és terjesztői. A zsidó tőke higiéniát hoz a gyárakba és a tanyákra, már csak azért is, mert rajtuk végrehajtják a törvény rendelkezéseit. De magától is szociális reformokat hoz, hogy elfeledtesse e tömegekkel a nem rokonszenves eredetét. Olcsó újságot, bátor hangot, általános műveltséget hoznak. Aztán kereskedelmi ügyességet és piacot nevelnek a cikkeknek. Olcsó ruhát, bútort, jobb ízlést. És

tudja Isten, önérzetet. Ellentétben a mágnásokkal, akiknek az az érdeke, hogy a nép alázatos legyen, vallásos, felsőégtisztelő, nekik az kell, hogy nyílt szemű legyen, bátor, és meg tudja különböztetni a gémet a kócsagtól.

A legátus borzongva hallgatott. Mint a vak a fénytől, félt a hallott szavaktól, amiket értett is, nem is.

- Persze, csúnya harc ez. A történelmi osztály meg akarja tartani vagyonát és hatalmát és nem hajlandó sem dolgozni, sem áldozni: a zsidóság pedig meg akarja szerezni a gazdagságot, és azzal az új hatalmat, tűzzel-vassal, jogos és jogtalan úton-módon. A magyar konzervatív kultúra az új hangot fojtja el: a zsidóság éppen azt követeli. A magyar közvélemény az Arany korában Vörösmartyt dicsőítette, ma pedig Arany az ideál, s nem akar mást beereszteni az iskolába. A régi kúriákon Horatius volt a kultúrember könyve, ma ez lehetetlen... No, persze, a mágnás nem olvasta Horatiust, sem Vörösmartyt, sem Aranyt: de nem olvasta Balzacot és Hauptmannt se. A mágnások könyvtárai 1790-ből valók, azóta oda új könyv nem került. A nemes osztály könyvtára a méhesben egypár régi fóliáns. Általában a magyar úriembernél új könyvet, új folyóiratot nem lelni. Legfeljebb szakmabeliek, de azt is csak míg fiatal. Ellenben a zsidó intellektuelnél válogatás nélkül ott van minden új könyv. A nyugati szellemi forradalmak ide nem csapnak be. De hát úgyis az a jó, mondják a mágnások, és nyugodtan vadásznak a gyönyörű erdőkben. Egy jó eset jut eszembe. Egyik, nagy vezérpolitikusunk saját szájából hallottam a múltkor, a csapi állomáson voltunk, s a gróf arról beszélt, hogy ha ő Svájcban van, ott egy fiákerkocsissal éppen úgy el tud beszélgetni, mint egy városi tanácsossal, mert ott más levegő van, ott ő demokrata. S míg ezt meséli, a háta mögött ott állott hét ember, két lovász, két inas, a gyakornok, a titkár és a jószágigazgató s mind meredt vigyázz-állásban, még a szemük se mozdult. Az aztán persze még kellemetlenebb, ha egy zsidó bérlő követel efféle az alkalmazottaitól. De ez nem is követel, mert hiába követeli, nem kapja meg... Tudja mit, néha úgy tetszik, mintha a magyar élet olyan volna, mint egy gyertya és mind a két végén meg van gyújtva. Egyik vége a mágnásvilág, másik a zsidóság. S nem tudom, melyiknek a füstje kellemetlenebb.

A legátus hirtelen elszégyellte magát, valósággal megrémült ezektől a vakmerő, sőt istenkáromló kijelentésektől, s szó nélkül hátat fordított a nevelőnek. Átment a szoba másik felébe, a táncosok mögött. A nevelő észrevette, mi történt, egyet pattintott ujjával, és rajta is nevetett.

- Koldusmorál - mondta magában cinikusan -, még ennek a kóválygó kölyöknek is fáj, hogyha nem bánik az ember kesztyűs kézzel az ideáljával.

Körülnézett a társaságon, és mintha az arcára fagyott volna valami nevetés, kajánul, groteszkül bámulta az ugráló, fiatal gyakornokot, aki a postáskisasszonnyal izzadva ugrált, a táncnak nevezett testmozgást forszírozván, meg a jegyzőre, aki kopaszodó fejjel mellettük állott, s szemmel láthatólag éhesen nézte a postáskisasszonyt, meg a többiekre, akik, mint valami furcsa vitustáncból megragadva, vonaglottak és ugráltak a muzsika folyton ismétlődő hangjaira.

A legátus Annuska felé húzódott, és nagyon, nagyon sajnálta ezt a szép, üde, fiatal lányt, akinek a kegyetlen, goromba fiatal gróf minden kísérő szó nélkül visszaküldte a levelét. Mintha egy tragédia folyt volna le a szeme előtt. Soha ez a lány, akármeddig él is, nem fogja elfeledni azt a nyári harangot... Ugyan mi történhetett a lucernásban a madárfészek körül, mit mondhatott a szocialista tudománnyal telített gróf a kasznárkisasszonynak: pardon, a jószágigazgató kisasszony-lányának. És mit szenvedhetett ez a szegény gyermek, amíg, bizonyára szülői kényszer alatt „zsákmányul” engedte magát kijátszani, és erre a mai eljegyzésre készült... milyen érzések között írhatta meg ijedt, szaggatott, kétségbeesetten vergődő levélkéjét a grófhhoz, és most milyen érzések között tette el keblére, bizonyára odarejtette, miután látta a szomorú és példátlanul kegyetlen visszautasítást.

Annuskán azonban egyáltalán nem látszott sem megilletődés, sem bánat, sem semmi lelki zavar. Sőt mintha csak most találta volna meg magát. Oly ragyogóan és őszintén táncolt Pogány Imrével.

Pogány Imre, aki egyre szenvedélyesebben játszotta az alföldi dzsentrit és folyton dalolt, különös, túlzottan eredetieskedő műnépdalokat dalolt, amelyek Pesten teremnek a zengerájokban:

*Szombat este hazajöttem, elüzent a rózsám,
Azt üzente, jövő héten férjhez menne hozzám,
De én erre azt feleltem:
Rozi!
Vonulj vissza, kellesz már a fenének!
Nem vagyok én gallér, akit minden héten cserélnek.*

Furcsán hallgatták, bár Pogány Imre kitörő vidámsága leszerelte őket.

- Olyan ez - mondta a nevelő, aki gyorsírással leírta a szöveget -, mint minden, amit a zsidók felszednek s a maguk temperamentumához képest alakítanak. Túlzott és buta. Csupa nyelvi ficamodás: „*elüzent a rózsám*” aszongya. Inkább azt jelenti, hogy elkergetett, mint azt, hogy hazahívott. Azt semmi esetre sem jelenti, amit a következő sor állít, hogy: Azt üzente... Aztán: ahelyett, hogy: férhe jönne, azt mondja: „*férhe menne hozzám!*” hogy lehet hozzám menni? hozzám csak jöhet! majd ha kergetem, akkor mehet!... S az az ízléstelenség, hogy „*kellesz már a fenének!*” Hiszen éppen eleget káromkodunk még csúnyábban s cifrábban is, de illet soha magyar népdalban, még viccesben sem talált senki. Ez csak egy kávéházi zsidó műköltő szerint népies, csak aszerint a költő szerint, aki nem is tudja, hogy másféle ing is van a világon, csak amit ő visel: a pucérában tisztított keménygalléros ing. A paraszton ma is csak rávarrott gallér

van, ő nem is érti ezt a hiccet, mert ez nem vicc, csak *hicc*. Ez az egész csak a zsidó úrfi dzsentriskedő hengegése.

A közvélemény a legmélyebben ellene volt a dr. Pogány Imre sikerének. A földjét, azt igen, azt senki sem sajnálta volna Annuskától, de a személyét,...

Ő azonban nem vette észre, s boldogan áradozott:

- Hej, Annuskám, édes, drága, szép kis Annuska kisasszony, ha tudná, hogy milyen boldog vagyok én most.

- Igen?

- Kimondhatatlan boldog vagyok, majdnem megpattan a szívem. Tudja, Annuska kisasszony, én csak most érzem magamat felszabadultnak. Úgy érzem most magamat, mintha lehullottak volna rólam a bilincsek, tudja, mint az a büszke mén, amelyik széttépte a hámot, és nekiszalad a pusztának, és kezitcsókolom, mindenféle vad lovak közé kerül, és találkozik ott egy drága, tündérszép csikóval és azzal összenyihognak vadul, pusztai hangon, kezitcsókolom.

- Olyan vademberek közt érzi magát?

Pogány Imre mostan valami túlzott őszinteségi rohamában volt, ahogy csak fiatalemberek szoktak az előtt a lány előtt lenni, akit szívük szerelmének éreznek, mert azt hiszik, hogy a lány, az ő szerelmesük, ugyanaz, aki ő, éppen úgy érez, éppen úgy gondolkozik, ugyanazt akarja, ugyanazt szereti, ugyanazt gyűlöli, amit ő.

- Olyanok közt, kezitcsókolom... Nem szabad ezt magának félremagyarázni, de hát csak nézzen körül, kik vannak itt. Nézze meg ezt a derék Szalay Péter bácsit... Nem is lehet mondani, van, van valami tanultsága, utazott is, volt Bécsben, Rómában, Berlinben. Jól beszél, igazi szónok. Csoda, hogy nem politikus. De kérem, van neki kétszázharminc hold földje, és alig terem meg rajta neki annyi, hogy valahogy ő maga családotul meg tudjon élni. Mondhatom magának, Annuska kisasszony, egy német gazda, isten bizony, öt holdon többet produkál, mint Szalay Péter a kétszázharminc holdján.

Csak úgy égett, olyan büszke volt, azt hitte, ezzel lelkesíti Annuskát.

- Vagy itt van ez a drága jó Lajos bácsi. Elvégezte az egyetemet, megszerezte a doktori diplomát, nagy dolog egy olyan kisbirtokú nemesúr fiától. S ahogy zsebre vágta azt a diplomát, akkor hazajött ide a faluba, és azóta kérem egyetlen, de egyetlen orvosi könyvet nem vett a kezébe. Hát csak képzelje el azt a szerencsétlen beteget, aki hozzámegy? Mit tud azzal csinálni ez a derék, áldott lelkű, jó Lajos bácsi? Én azon bámulok legjobban, hogy még mindig ki tudja állítani a receptet, Egyszer meg fogom kérdezni a patikust, hogy hányféle orvosságot rendel egy esztendőben ez a Lajos bácsi. Én biztos vagyok benne, hogy maximum tíz, vagy mondjuk tizenkét receptből áll az egész készlete. Hanem inni, azt igen. És adomát beszélni? És jó ember, szó sincs róla. Jó goromba ember. Híres lett, mint a miskolci csodadoktor a gorombaságáról. Mikor a paraszt bejön hozzá, ráordít; ha nem ordít, ha olyan beteg a paraszt, hogy Lajos bácsi már nem is ordít rá, akkor már pakolhatják dunnába, vihetik haza nyugodtan. Annak a betegnek a felesége azt mondja, hogy kedves apókám, híjuk el kendnek a papot megáldoztatni, mert kendre már Péchy doktor se ordít rá, olyan nagyon vége van kendnek, hála istennek. És a beteg paraszt tényleg meghal vagy meggyógyul.

Annuska mosolygott, de a szíve fájni kezdett. Honnan veszi a jogot magának ez az idegen, hogy ilyen hangon merjen beszélni az ő ismerőseiről, azokról az emberekről, akik őt a térdükön ringatták, még nemrég, a levegőbe dobták játékból, mint egy babát és összecsókolták: nem

érzi ő ezeknek a csókján sem a pipafüstöt, sem a törkölypálinka szagát, csak a jóságot, az iránta való gyöngédséget és szeretet.

De Pogány Imre az Annuska hallgatását biztatásnak vette, és egyre jobban folytatta kritikáját. Sorra szedte a többiekét, akik jelen voltak és akik nem voltak jelen. S mintha csak bosszút akart volna állni azért, mert őneki ma el kellett szakadnia a régi rokonaitól, a véreitől, az apjától, az anyja sírjától, a sógoraitól, testvéreitől, egész múltjától: ezért a nagy áldozatért úgy érezte, hogy joga van arra, hogy belegázoljon annak az új társaságnak a lelkébe, amelyiket minden kritika mellett mégis ennek az egy kislánynak a kedvéért jövődő barátainak, rokonainak, testvéreinek, szüleinek választott.

De mikor már azt kezdte, hogy Annuskának a saját szüleire tett megjegyzéseket, s azt merte mondani, hogy: ez a maga drága jó, bölcs édesapja, aki olyan, drága Annuskám, hogy le kell előtte térdelni és megcsókolni a kezét, olyan tiszta, szent ember, aki soha ennek az uradalomnak, amelyiken húsz vagy harminc esztendeje teljhatalmúlag kormányoz, soha ennek egy szál szalmáját el nem vette, el nem tulajdonította, el nem idegenítette, lássa ez a maga szent apja, ez kérem, ötezer holdon, harminc esztendő alatt nem tudott annyit produkálni, hogy...

- Malvinka, Malvinka - kiáltotta Annuska. - Várjatok még a borlevessel, míg Aradiék meg nem jönnek.

Ezzel otthagya Pogány Imrét, és elszaladt Malvinkához, és egész testében remegett a dühtől, hogy egy vőlegényjelölt így merészel őelőtte beszélni.

A tánc tovább tombolt, a postamester, mint egy muzsikáló automata, pontosan és lankadatlanul húzta, a táncosok táncoltak, a kártyások kártyáztak, az asszonyok pletykáztak, senki se vette észre, hogy a két fiatal lélek úgy elvált egymástól, mint két bolygó, amelyik addig közeledik, közeledik, míg egymás bűvkörét érintve szét nem csapódik a világmindenségben, hogy ismét egyre távolodó utakon bolyongjon.

A legátus ijedten elfordult, mert azt hitte, hogy Annuska észrevette, hogy ő milyen hiúz szemekkel lesi a jelenetet, és a táncosokat nézte. Lassan kezdte megismerni a jelenlevőket. A pirosfoltos arcú, kövér kis óvónő furcsa, puha, lötyögő testével a gazdasági írnokkal táncolt, aki kamásliban volt és igen sután verte hol az egyik, hol a másik lábaszárát. Látszott, hogy az óvónő most nagyon boldog. Istenem, furcsa dolog az, hogy egy fiatal lány folyton csak óv, óv, egy egész szobára való gyereket gondoz, dajkál reggeltől estig, egész esztendőn keresztül, és aztán jön egy ilyen alkalom, amikor egy ilyen szép István-estélyen a postamester hegedűje mellett teli testtel táncolhat a gazdasági írnokkal, aki a bajuszát hegyesre kihúzza és vékony kis termetét akkora önérzettel feszíti ki, hogy nemcsak boldogság, de valósággal kitüntetés vele táncolni. Az erdész, magas német fiú, a nevelőnővel táncolt. Ez a nevelőnő egy helybeli zsidó családnál van alkalmazásban, és most úgy tesz, mintha előkelő vendég volna. Ezzel akarja ellensúlyozni azt, hogy nagyon is meghívott vendég. Különben igen szép pár, mind a ketten szőkék s olyan merevek, mint a lécs, a csárdást egészen sajtyszerűen járják, mintha csak türelemből végeznék ezt a testgyakorlatot. Annál jobban ugrál a gyakornok, aki olyan, mint egy fiatal bika, s a szép óvónőben méltó partnert kapott, ők ma itt a fortencerek. Egész biztos, hogy nem öröm, nem szerelem nekik a tánc, hanem virtus. A gyakornok minduntalan megpergeti a táncosnőjét, magasba emelt egy ujjával fogván annak szép kis fehér kezét, néha el-elválnak egymástól, s az egész szobát külön körültáncolják, közben egymásra néznek a szemük sugarával kapcsolódni össze, s mikor összeérnek, ismét egy heves, vibrálás, pattogós táncroham tör ki rajtuk. A jegyző állandóan a postáskisasszony körül forog, s a legátus átles a másik szobába, és ott találja ugyanannak a díványnak a sarkában a jegyzőnét hallatlan boldogan a pesti postatisztával fülbesúgósdit mímelve, s a vér elfutja az arcát, mert elképzei, micsoda malacságokkal mulattatja ez a fiatalasszonyt, aki nem akar táncolni, és ő tudja, hogy miért nem.

- Abban az időben, mikor sok ezer holdas birtokosoknak nem volt egy könyvük sem - mondja neki a grófi nevelő -, a nagyapámnak minden lap járt. Gondúz, meg ki tudja, mi volt a nevük, és szépen bekötve ott volt a padláson. Én gyerekkoromban folyton ott laktam az egérszagú kukoricás padláson, és ezekben turkáltam. Járt oda hozzánk egy pap, elkunyorálta, mind elvitte.

A legátus ránézett a nevelőre, hogy jut ennek eszébe most erről beszélni.

- Volt neki egy öreg méhese is. Micsoda gyönyörű virágoskert volt előtte. Csupa olyan virág, amelyikből a méhecskék mézet szedegethetnek. Én ott végighasaltam a szalmadikón és a régi könyveket olvastam. Mert a méhesben voltak olyan könyvek, amiket, úgy látszik, öregapám semmire se becsült már. Ki tudja, mikoriak, még a reformáció idejéből. Kutyaőrbe kötve, a szű megrágtá: ám nagyon rossz família volt a mienk. Sohase tudtunk élni. Mindig csak az agyvelőt fárasztottuk, és mind ilyen keshedt, kákabélú népek voltunk. Azok is elvesztek. Hát persze az öregapám pap volt, hanem olyan fene rebellis természete volt, hogy folyton konzisztórium elé ráncigálták, a végén megunta, farba rúgta a papságot és elment ispánnak. De hát annak meg éppen nem volt jó. Ilyen züllött fajták voltunk mindig. Az egész családunk

szétzüllött. Anyámnak volt egy öccse. Úgy tizennyolc éves korában elment hazulról, azóta senki se látta.

Hahotázott a nagy fehér foghúsát mutatva, olyan keserű és szomorú jelenség volt itt, ebben az erőttől és egészségtől dagadó társaságban.

- Az asszonyok összebújnak, a férfiak politizálnak, kártyáznak, nézze csak meg, nem fogja látni egyik férjet se a feleségével. Nem vette még észre?

A legátus csodálkozott ennek a fiúnak a váratlan ötletein úgy ugrált a beszéde összevissza, ugyan mire jó egy ilyen ember ezen a nehéz Alföldön?

- Minden asszony más férfit keres, az urához nem is szól. Becses a fiatalember, akit férjnek lehet megcsípni. Mindegy az kérem, kopasz, vagy nem kopasz, hozzámennek a fiatal lányok, ha még olyan öreg trotty is. Ha aztán hozzáment, akkor unja.

- Egy igen zseniális grófnő mondta egyszer az asztalnál, hogy a fejedelmi és a királyi házasságokban a házastársak rendszerint nem is értik meg egymást. Ellenben a népnél kölcsönös a jóakarat, a közös munka és a családi élet összetartják a házastársakat. A főrangú körökben csak udvariasak egymással szemben - de a mély rétegekben segítenek egymáson. Rá vannak egymás jószágára és munkájára szorulva, Mert az teszi nehezzé a házasságot, hogy az emberek nem bírják megszokni egymás hibáit. Persze a gazdag emberek nem kénytelenek úgy tűrni egymásnak, mint a szegények. De biz én úgy látom, jó házasság vagy inkább erős családi érzés már sehol sincs. Itt, ebben a körben éppen most bomlik fel a család. Úgy szenvednek a férjek és a feleségek egymástól, mint betegségben... Talán a parasztoknál még megvan a patriarkális érzés és boldogság... De igazi családiasság csak a zsidóknál van: ez az erejük. Vagy ott sincs, csak mi irigyeljük őket, mert nem ismerjük? Amit az ember nem ismer vagy gyűlöli vagy kívánja.

A legátus nevetett rajta, neki még nem sok volt az élettapasztalata, fáradt is volt nagyon. Unta már a sok érdekességet, ami megrohanta, de itt nem látszott kilátás arra, hogy le is lehetne feküdni. Kínjában kóválygott.

A nevelő közben szenvedélyesen cigarettázott, volt neki egy ezüst dohányszelencéje, és abban a legkomiszabb kapadohány, háromkrajcáros. Ebből sodorta szakadatlanul a vékony cigarettákat, amelyek csak néhány szippantást értek.

A szeme a postáskisasszonyt kerülgette. Ő nem táncolt, ellenben a lány kézről kézre járt. Mikor egyedül maradt, hozzá óvakodott.

- Tudja, hogy maga nagyon szép! - mondta neki.

A lány nem felelt, kicsit mosolygott.

- Tudja, mért szép?... Van magában valami ártatlanság.

A lány még mindig nem felelt. Az arcán egy csöppet sem látszott, mit gondol. Majd ezzel a nevelővel fog éppen kikezdeni. Jelentéktelen valakinek tűnt fel előtte, semmi esetre sem olyanak, akihez az ember bizalmas, vagy akire számít. De ez a szó, amit mondott, az elvesztette ártatlanság e harcosának az egyetlen hízogó szó volt, amit nem lehetett közönyösen elereszteni.

- A szája gyönyörű, s a szeme oly tiszta, mint egy frissen nyílt kis virág.

A lány tudta, hogy csak nagyon kevésé van kifejtve, hogy a tánc s az izzadság bajt ne csináljon.

- Maga nem szerelmes természetű? - kérdezte a nevelő.

Még mindig hallgatott, s mintha az arcán lárva volna, vagy a szavak egyáltalán nem érnének be lelkéig... De ki volt hevülve a táncról, s éjféli után volt, és egy parányi bor is volt benne. Hirtelen megszólalt, bár egyáltalán nem méltatta válasza ezt a pesti soványt, akinek semmi pénze, sem modora, s akit világ végéig eleresztene maga elől, mi köze hozzá...

- De igen - mondta egy kis felcsillanó gondolattal: nem kacérsággal, azzal a gondolattal, hogy: hátha...

- Most nincs senkije?

A lány várt, nem felelt, akkor kicsit megrázta a fejét, hogy nincs... Mit akar ez?

- Magának itt mindenki mindegy.

Lehízelegve mosolygott fel, s most ránézett a nevelő epebajos arcára, különös volt, és megszólaltatta a szó:

- Igen.

- Pedig maga szeret táncolni... Illetve, maga csak táncolni szeret, az mindegy, hogy kivel.

A lány kicsit összehúzta a szemét, s úgy nézett rá.

- Igen, én szeretek táncolni - mondta hangsúllyal s most kisült a nevelő előtt, mért oly idegen-szerű a szőke hajával, finom rövid orrával, a viaszbabák művésének ízléséhez való íves, puha arcba beágyazott ajkával, gödrös állával, gömbölyű nyakával s az egész arcán valami fáradt kis kiéltéssel vagy öregséggel...

- Hova való?

- Ja, én német vagyok.

- Jól beszél magyarul.
- Ja, én Szegeden nőttem fel.
- Rendkívül kecses az arca. Nincs is rá más szó, tudja mi az, hogy kecses?
- Tudom.
- Hol járt iskolába?
- Szegeden.
- S mennyi iskolát végzett?

A lány egy pillanatig, kutató, elhárító, pici pillanatig, ellenségesen nézett, akkor túlzott őszinteséggel mondta:

- Ellemit.

A nevelő meghökkent. A lánynak olyan volt az egész külseje, föllépése, s éppen az kapta meg, hogy valami elkallódott magasabb intelligenciát érzett. De ez imponált, hogy bevallotta.

- Elemit? s mind elvégezte az egész elemit?

A lány mosolygott, igen kicsit s finoman.

- Azt hittem, magasabb iskolákat is végzett, mert oly intelligens és az egész lénye annyira finom, olyan maga, mint valami ritka növény, idegen virág, ebben a társaságban olyan, mintha a varjak s csókák közé egy paradicsommadár repül be... De bizonyos, hogy otthon szokott hozzá a jó modorhoz, maguknál otthon biztosan nagyon jó... jobb élet volt...
- Azt igen - szólt önérzettel a lány.

A nevelő nézte.

Nagyon tapasztalt nő lehet, hogy annyira tud hallgatni. Mi ez? Lenézi őt? nem méltatja bizalmára? vagy olyan múlt van mögötte, amelyre nem lehet fényt vetni?

- Mi volt az édesatyja?
- Katonaszabó.

Erre megint meghökkent, s kiábrándult.

- És egyedül él itt?
- Igen.
- Nem sok öröme lehet.

A lány végre megemberelte magát:

- Azt mindegy. Azelőtt én sokat vártam az életben, most nem várok semmit: azt mindegy.
- Nem mindegy. Egy szép nő öröme van teremtvé...
- Ah, én nem is várok örömet. Már én úgy hozzá vagyok szokva, hogy mindig csak baj, s bosszúság ér. Bánat.
- Magát nem érheti bánat, mert csak egy igazi bánat van a világon: ha az embert nem szereti viszont, akit az ember imád...
- Dehogynem, nagyon sok bosszúság van, nagyon sok kellemetlenség, de én már hozzá vagyok szokva.

A nevelő ránézett. Ő is ehhez van szokva. Aki olyan miliőben él, ahova csak úgy bekerülhet, azt csak bánat és bosszúság éri. De nem akart kitérni ilyen messze, megismételte:

- Ez mind semmi: csak egy bánat van, a viszonzatlan szerelem.

- Az nekem nincs - mondta a német lány igen enyhén s közvetlen, és mégis fölényel, sőt életnyugalommal -, talán azért, mert én még olyan igen szerelmes sohasem voltam.

- Aki sokszor szeret, nem is tud mélyen.

- Igaz. Énnálam egy szerelem nem tart soká.

A fiúnak valami emlékre megvillant a szeme.

- Két hét múlva kirúgom?...

- No nem - mondta a lány -, nem két hét, azt soha. Egy évig, másfél évig eltart, hogy valakire gondolkodok. De ha valami olyan adja elő magát, hogy csalódtam, tudja úgy értem, hogy olyan, ami nekem nem megfelel... Ha egy férfi *tud igazodni énhozzám*, soká jó nekem... De ha... olyat észreveszem, ami nem az én ízlésem...

- Ha csalódik a jellemben...

- Akkor én azonnal: vége... Még azután is egy darabig tudom mutatni, mintha jó volnék hozzá, mert sajnálom, ha valaki szenved, de lenézem s megvetem, és soha többet nem tudom szeretni. De ilyenkor mindig szokott kerülni egy más. Tudja, aki megérdemli a bizalmat és szerelmet.

- Igen, lássa, mert maga egy őszinte és igaz ember. Maga nem hazudik.

- Én nem is tudok hazudni.

- A szája ezt megmutatja, egészen gyermeketeg, s szeme tiszta, a homloka is, csak a hajával van baj.

A lány tudta, hogy festi a haját, s ijedten és szigorúan nézett rá.

- Mi baj?

- Kicsit vad.

- Mi?

- Kócos, szilaj, vad. Megrázza a sörényét, s azt mondja: mit törődöm veletek?... De az tudja mért van, hogy oly hamar kerül új a régi helyett?... Mert maga, mikor szeret: zárkózott.

- Igen.

- Hűség.

- Igen.

- Nem ereszt magához senkit. De mikor elbocsátja a régit, csalódottan, akkor újra kinyitja magát s körülnéz és befogadja azt, aki jön... Kinyílt virág... Míg a virágoknak be van csukva a szirma, addig is járnak a lepkék és méhecskék, de nem tudnak hozzájutni. Ahogy kinyílt a kehely, rögtön bejutnak... s maga a legelsőt befogadja.

A lány megértette, picit bólintott. A fiatalember úgy érezte, hogy egész este nem kapott senkitől annyit, mint ettől a lánytól, aki ebben a társaságban s ebben az egész világban legutolsó, csak éppen az élete van biztosítva... Nagyon derék lány lehet, komoly, pontos, szorgalmas, megbízható, s olyan szép és izgató, hogyha a sors kedvezett volna neki, biztosan prostituált lett volna belőle.

Ezen nagyot nevetett s azt mondta:

- Hogy hívják magát?

- Meri.

- Hogy?

- Mary Stein.

A gazdasági gyakornok jött, s összeütötte a bokáját Mary Stein előtt.

- Kisztihand, nagysád.

Mary Stein felállott s szó nélkül elment táncolni. Olyan odaadással táncolt - hm - gondolta magában a fiatalember -, feleségnek éppen olyan jó volna. Hisz az mindegy.

A nevelő tovább szemlélte a társaságot, és a házikisasszonyhoz lépett.

- Szeret táncolni?

- Bizony szeretek - mondta a lány és ránézett.

Nézte az arcát, ahogy elfordult tőle s egyenesen nézett.

- Melyik görög istennőhöz hasonlít maga, Annuska kisasszony?

A lány felkacagott.

- Azt hiszem, egyikhez se.

- Vénuszhoz, a szerelem istennőjéhez. Csak szőkébb volna... Mert csak Vénuszban van ilyen békesség... Nézzen csak újra el, úgy-úgy, félre... Igen, semmit sem kell tennie, s direkt izgató... Az álla olyan puha és kedves domb, s a kicsi tokája, fehér bőre...

De már vigyázott, hogy túlzó szavakat ne mondjon, vigyázott önmagára, hogy lángra ne kapjon, mert amíg beszélt, nyugodtan s elemezve a lány szépségét, semmi sem kellett volna hozzá, hogy levesse magát előtte a földre s a cipőjét csókolja... Milyen furcsa. Az ember némely lány közelében megőrül, ha nem szerelmes is.

A lány kutató furcsa pillantással nézett rá. Lehetséges volna az, hogy ő szeressen egy ilyen idegen embert? Nem érez vele szemben semmit, nem undorodik tőle, de ez mit sem jelent, hiszen férfi s fess fiatalember. És mégis valami olyan idegenség van benne, s miket beszél ez itt?

- Milyen jó magának: az egész lényében valami rendkívüli nyugalom van... Persze, sem gondja, sem bánata nem volt még életében, s azt hiszem, nem is volna képes szomorú lenni.

A lány egy igen kicsit s megvetően elvonta a száját.

- Hm.

És a szeme megvillant. Most hirtelen ráeszmélt ennek a lánynak az igazi alakjára. Valóban ezek a szép, egészséges, kövérségre hajlamos vonások nem valók a szomorúságra, meg is mondta:

- Tudja, vannak női arcok, ha nincs is bennük semmi bánat, árad belőlük a gyász, olyan a fejtartásuk, a bőrük, a hosszúkás arc, a vonásaik, ezek a Mária arcok... érti?...

Panna egy kicsit billentett a szempillájával.

- Maga más, már tudom, mit tud maga: haragudni!

A lánynak összevillantak erős szemöldökei, de csak egy icipici pillanatra, s ez elég volt, hogy a fiú örömmel lássa, hogy helyes a megfigyelése.

- Magával jó lehetne megverekedni!

A lány hangosan, élesen, édesen felkacagott, s kicsit bizalmasabb pillantást vetett rá.

- Azt hiszem - mondta.

- Már verekedett?

- Persze.

- Férfival!

- Igen.

És mindjárt el is mondta.

- Mikor a polgárra készültem, a negyedikre, egy debreceni teológus volt itt nálunk, s az tanított. A bátyám nevelője volt, de engem is előkészített... S nagyon furcsa kívánságai voltak... azt mondtam neki, nem fogom teljesíteni... S egyszer senki sem volt itthon éppen, csak Malvinka, hátul a konyhában és ő követelőzött... Azt hiszem, folyton egy olyan igének egy olyan alakját akarta ragoztatni, amit én nem akartam. Követelte. A bátyám is ragozza. Majd beküldöm a bátyámat s ragoztassa vele. Hogy, nem! Csak én! Azt pedig nem fogja megkapni. Olyan örült lett, hogy meg akart ütni... Azt próbálja meg...

És most is kihúzta magát, gyönyörű szép testét, hogy meztelen, kemény s gömbölyű karjai megfeszültek, erős nagy tüdeje megduzzadt, az arca szögletes lett, s a szeme feketén villámlott.

- Üssön meg! de belemegyek a hasába!

A fiatalember hangosan kacagott, most érezte, hogy ezt a lányt meg fogja verni. Ha feleségül veszi, akkor olyan pofont ad neki egyszer, hogy a szép párnás kemény arca piros lesz az egyik oldalon...

A lány finoman duzzadt ajka picit elvicsorodott.

- Nem mert!...

S győzelmesen mosolygott, de valahogy nesztelen mosollyal.

- Akkor én kinyitottam az ajtót - folytatta -, s kimentem, és azt mondtam neki, hogy: maga most itt marad, én magára rázárom az ajtót, és ha nem akar kellemetlenséget, ott az ablak, ugorjon ki s menjen dolgára, és meg se álljon a debreceni teológiáig.

A lány előadása annyira bájos volt, de a mélyén annyira kemény és elszánt, hogy ideges nevetése közben lúdbőrzött a fiatalember háta.

Most egy perc szünet lett. Hirtelen nem volt mit mondani egymásnak, a lány, sajnálta, hogy ezt elmesélte, a fiú megijedt a leckétől.

Annyira saját magukra gondoltak, hogy csak későn jutott eszébe a fiatalembernek, megkérdezni a mese végét.

- És?

- Mit?

- Elmenekült?

A lány csak intett, egy pici fejmozdulattal, hogy: de mennyire el!...

- No majd én is - gondolta magában a fiatalember. S nézte a lány arcát, amely oly nyugodt volt, egyszerű és ártatlan, mint egy tengerszem a tavaszi napfényen.

- Most elmegyünk? - szólt a lány.

- Ha muszáj - mondta a fiú, aki oly könnyen tudott volna halálosan beleszédülni ebbe a tengerszembe.

De a lány előrement, s oly hideg volt és oly szép s elérhetetlen.

És a fiú utána kullogott. Hogy van? Még nem ébredt fel ennek a lánynak a lelke?... vagy már elégett benne valami?

Legyőzve érezte magát, s tudta, hogy nem is fog nyilatkozni: a lány félelmesen győzött: pirrhusi győzelem, gondolta magában gúnyosan.

- Eh, én sohase fogok megházasodni - tette hozzá. - Én a rossz fizikumommal és lehetetlen természetemmel. Ezeknek való a házasság - és a tanítókisasszony után nézett, akit a patikussegéd táncba vitt.

Szorosan összesimulva táncoltak, egymást meg-meglökték a párok a szűk szobában, az arcok ki voltak pirulva s izzadtak, és mindenki boldog volt, s a férfiak a kezüket fel-felemelték a magasba, s egyet kukorítottak, mint a fiatal kakas, lehunyt szemmel a nap felé, és a testszag éles volt s erős, és a muzsika oly csiklandozó, hogy csak a ritmus tartotta bennük az életet, különben mindnyájan felrepültek volna már a hetedik égbe...

A patikussegédnek az volt az érzése, hogy ő ennek a lánynak nem imponál, s érezte is, hogy alatta van annak a valaminek, ami ezt a magas, jelentékeny, szép lányt lebilincselheti... Nem is engedte szóhoz jutni, minden pillanatban ő beszélt, és a saját dicsőségét hordta fel, hogy ő milyen családból származik, hogy neki milyen volt az iskolai végzettsége, kik a barátai, milyen nagyszerű a vadásztársaság, amelybe járhatna, de ő elvből nem vadászik, és hogy ünneplik őt akármerre megy...

A tanítókisasszony mosolyogva hallgatta, s folyton új meg újabb kérdéseket tett fel a fiúnak, csakugyan mindent tudni akart róla, s beitta a fiatalember szavait, mint a szikkadt föld a vizet, de azért résen volt, s egyszerre csak szinte sok volt már...

- Milyen gyönyörű a maga homloka - mondta a patikus -, olyan, hogy nem is találom rá szót... mikor már meglátom a maga... Én eleinte nem is mertem magához közeledni, akárhányszor meglátom, mindig megijedek, úgy tűnik fel nekem, mintha nem volnék méltó rá, hogy a maga közvetlen közelébe kerüljek, ma este is, mikor megláttam messziről, itt, csak megállt a szívem verése, én nem tudom másnál is így van-e, de én elhalok és ellankadok, mikor megpillantom magát...

A lány beharapta a száját, lesütötte a szemét s kacagott.

Ahogy a fejét lehajtotta, még közelebb hajolt a fiúhoz, aki tánc közben úgy szorította, nem keményen vagy fájdalmasan, de olyan erősen, hogy megmerevedett a karja, s forró szavakat lihegett a fülébe:

- A maga csillogó homloka; imádom a maga isteni homlokát; imádom a maga eszes orrocskáját, imádom a maga harapós szájacskáját, imádom a maga hattyú nyakát, imádom... - s ránézett a ruhavágásból kilobogó darabkára s a lány, bár olyan piros volt, amilyen csak lehetett ennyi vacsora, ennyi tánc és ennyi udvarlás után, most még mélyebbre pirult: „már elég lesz”, mondta magában, egy kis csiklandott nevetéssel.

- És a maga szeme - kezdte újra a fiatalember -, én mindig azt mondtam, hogy kék a maga szeme, de mikor én magát megláttam ma este, s rám nézett azokkal a villogó fekete szemeivel...

A lány, akinek búzavirágkék volt a szeme, hallatlanul felkacagott.

- Talán nem is én voltam az, akiről maga beszél...

A fiú csak sóhajtott s táncolt erején felül. Sajnos, nem volt sem olyan magas, mint kellett volna, sem olyan erős; a lánynak le kellett kicsit ereszkednie, hogy a szemük egy vonalban legyen, s ő jól érezte, hogy ennek a lánynak, ha kihúzná magát, egy dalia kellene, egy szálember, akinek a vállára hajthatja a fejét s akire feltekinthet. Erre megint kitört belőle, hogy megmutassa, ki ő, hogy nem a szalmája teszi...

- Én úgy élek az édesanyámmal - mondta -, nagyon úri módon... Nekem mindenem megvan, annyi pénzem, hogy nem bírom elkölteni: pár év múlva veszek egy patikát, magam ura leszek, s az anyai örökségből úgy megalapozhatom az életemet, hogy mindenkor első család lehet a családom vidéken.

Ez még mindig kevésnek tűnt fel. Mert hisz a lány tudta róla, hogy özvegy anyjával együtt él, cseléd nélkül, csöndesen, valami motoszkált benne, hogy bebizonyítsa, ki ő...

- Ma reggel behoz egy parasztasszony a patikába egy pulykát... Jól van, néni; megvettem s hazaküldtem vele.

Ihajja tyuhajja, sose halunk meg!

Most valami bolond hangulat csapott ki a szívekből, mindenki rikoltzott s mindenki táncolt, mint a csuda.

- Már délre pulykapörköltet ettem.

A lányra oly ellenállhatatlanul komikusan hatott ebben a magas és duhaj hangulatban ez a két szó, hogy megállt s kitört belőle a kacagás:

- Mit evett?

- Pulykapörköltet.

Erre a lány még jobban kacagott. A szemét egészen behunyta, és a fejét oldalra ejtette, úgy kacagott.

- Ilyet még nem hallottam.

- Mit?

- Tudja maga, hogy mit evett? Borjú volt az, nem pulyka.

A fiú egészen zavarba jött.

- Én ettem meg a nyakát - állította.

A lány még jobban kacagott.

- Hisz a pulyka nyakát eldobják az árokba a kutyáknak!...

A fiú elvörösödött.

- Dehogy dobják - mondta idegesen s kereste emlékében, milyen is volt az a nyak s rájött -, csak azt a bőrét: tudja, azt a lilát...

A lány menthetetlenül kacagott. A szomszédok, akikkel szorosan összeszorulva lökdösődtek a tánc hevében, nevetve nézték az ő nevetését s bele-belekurjantottak az arcába? ihajja! sose halunk meg!...

- Utána megittam két pohár snapszot - szólt a fiatalember.

- Arra ihatott - nevetett a lány -, míg lemosta a pulykapörköltet - de mindjárt hozzátette, hogy enyhítse -, milyen snapszot?

- Mixtrum compositum. Nekem van egy eredeti snapszom, abba minden van, különböző likőrök, rum, konyak, minden.

- Mi? - nevetett a lány fuldokolva. - Ez igazán a pulykapörköltöz való.

S hogy a fiatalember igen elkedvetlenedett, egyszerűen mondta:

- A pulykának csak a fehér húsát eszik... tudja?...

A fiú határtalanul szégyellte magát, rágta az ajkát, leforrázva; hogy ezt az ő anyja nem tudja?... igazán nevetséges azon spórolással, még mit nem etet meg vele...

A lány nevetett, nevetett, jaj de jó, hogy végre győzött; nem is tudta, hogy ez győzelem, de isten bizony olyan jó volt már egyszer megkönnyebbülni egy egészséges kacagás által...

- Nahát nálam nem fog pulykapörköltet kapni - mondta önkéntelenül, s fellélegzett.

Erre mindkettőjükön végigfutott valami villamosáram.

A fiatalember előbb merev lett; az arca; a meglepetéstől; aztán lassan elkezdett enyhülni, lágyulni.

A lány szerette volna visszacsinálni; mert jó fiú, az igaz, de... olyan sok minden van... s ki tudja a jövőt... még olyan sok minden lehet... hátha jön egy szebb szerencse még...

- No megnémult - mondta a patikusnak -, meg van sértve, hogy kinevettem a pulykapörköltet?

A fiatalember szemében mély, hűséges és boldog meghatottság volt, úgy nézett, perzselt, s úgy meresztette a szemét, mintha abba akarta volna lenyelni ezt a szép túl nagy lányt...

- Köszönöm - mondta -, köszönöm magának... jövő ősre, ugye...

S érezte, hogy dagadt a szíve: ezért, milyen érdemes lesz ezért a lányért, ezért a világszép asszonyért dolgozni!... roppant úri élet lesz...

A lány elfordította a fejét, s nem szólt, csak az ajkát harapdálta... (hogy tudják csinálni ezek a lányok!... ilyen ravaszul fogni meg a halat!...)

- Jövő ősre már csak a fehér húsát... ugye... a maga fehér húsát...

A zúgó, kavargó, tomboló multság most darabokra bomlott. Mindenféle párok fogták el egymást, s mindenki előtárta élete legfőbb titkát, egyetlen tragédiáját a partnerének. Most megszűnt a közös tombolás, mindenki beleharapott egy másik ember szívbe, és szigeteket képeztek.

Özvegy embernek özvegy asszony a párja. Péchy doktor azon vette észre magát, hogy a kis Babaynéval van kettesben. Különben is, Babay Béla is orvos volt, kollégák, bár csak egyszer találkoztak az életben Nagyváradon. Kicsit emlékszik rá, sovány, fekete, magas, cvikkeres volt.

- Hogy ismerkedtek meg maguk? - kérdezte az özvegyet, aki erre a kérdésre egyszerre kibomlott, virágba borult, s habfehér arca, válla, karja, nyaka egy kis rózsás színt kapott.

- Tudja, az nagyon, nagyon érdekes volt - és mindjárt a rendkívül gyorsan s elevenen és oly boldog édesen mondta el a történetet, ahogy egy nő élete egyetlen kincsével el tud dicsekedni.

- Apa Szegeden volt kórházi igazgató-orvos, és mi hárman voltunk testvérek, s Iduska már gyakran volt bálban, de engem akkor először vittek el, én akkor csak tizenhat éves voltam, és képzelheti, milyen nagy dolog volt ez nekem. Istenem, a Kasba, a nagy terembe, s milyen fényes volt, na, és természetesen úgy éreztem, hogy az egész világ csak velem foglalkozik, úgy jöttek utánam a fiatalemberek, mit mondjak magának, mint a sugár a gyertya után, és akkor jön a papa s azt mondja: „Na, itt az én új beosztottam!” Egy szigorú fekete fiatalembert mutatott be, de mit törődtem én a fiatalemberekkel, törődjenek ők velem!... De ez ezért volt érdekes és más, mint a többi, mert ez bizony nem törődött velem. Alig fogtam vele kezét, azért mégis észrevettem, hogy a nővéremhez ült le, s ez bosszantott. Természetesen Iduska már gyakran volt bálban, ma mindenkinek csak velem kell foglalkozni!... Így gondoltam - Istenem, az ember mikor tizenhat éves... azt képzelem, mindenkinek csak őutána kell tolnakodni, és ez az úr nem tolnakodott, tudja... Különben is olyan komoly volt s szótlan, látszott rajta, hogy ezt nem lehet megfőzni... Úgy éjfél tájban észrevettem, hogy az új alorvos még egyet se táncolt velem. Még mindig Idukánál ül?... Odamegyek s azt mondom: „No megszólaltattad ezt a sőtlan doktort?”

És hangosan és fuldokolva nevetni kezdett. Apró fogacskái oly épek és hibátlanok voltak, s az egész szája oly friss és kíváncsú, mintha nem is volnának ősz szálak a hajában. Most egész bakfis lett megint, kicsi, gömbölyded s kedves és sugárzó, mint egy nyílni kezdő bimbó.

- Képzelheti, hogy meg voltak illetőde, a sőtlan doktor nem is tudott mit válaszolni, Iduka később mondta: „te nem szótlan ez a doktor, azt mondta, hogy *nagyon sokan vannak körülöttem!*” Én körülöttem! Igen megsértődtem, mert nekem senki sem számított, én egészen magamban éreztem magam! Még soha életemben nem hallottam ilyen különös kijelentést, és elhatároztam, hogy soha többet szóba nem állok ezzel a modortalan úrral.

Most nagyon elhallgatott, és szemeit eljáratatta a társaságon, mintha engedni akarna magának egy kis időt, hogy az emlékek, mint valamely titkos mély ciszternából előszivárognak a beszéd csobogójába. Most nem szólt a zene, mindenki ült vagy állt, s mindenféle szemek voltak kéjesen egymásba kapcsolva. Jaj, nagyon boldog hangulat ez, és őszinteségre és odaadásra sodor.

- No és akkor nem is volt több, de másnapra bejelentette délutánra a látogatását, s nekem nem is jutott volna talán eszembe se, ha el nem marad... Nem jelent meg a kellő időre... Ez nagyon bántott... Én persze nem tudtam, hogy apa őt kiküldte falura egy súlyos beteghez, akihez orvost kértek messze, valahova. Szóval a fiatalember azt hitte, hogy apa őt ki fogja menteni, apának pedig kisebb gondja is nagyobb volt: szóval az történt, hogy én rettenetesen fel voltam paprikázva a sőtlan doktor ellen.

És dacos fejecskejét felbiggyesztette, mint egy galamb: az egész asszonyka olyan volt, mint egy édes, begyes kis galamb.

- Na, és mikor hétfő helyett pénteken eljött, akkorára én már egészen megértem. Tudja isten, talán ha minden simán ment volna, semmi se lett volna belőle: de az első perctől kezdve veszedelem és veszekedés volt köztünk. Tudja, folyton civakodtunk. Én csak azért lettem a felesége, hogy megmutassam neki, hogy... mit is... hát hogy megmutassam, hogy én győzők... hogy nekem van igazam, juszt is... Szegényke, aztán már sohasem volt köztünk azután nézeteltérés, úgy éltünk együtt, mint apa és lánya, oly bizalmas voltam hozzá s ő hozzám... Mert nézze, nem úgy volt az, mint más házasságban; mi nem voltunk egyenlők, istenem, én tizenhét éves voltam, ő harminc; én egy kis szeles bohó voltam, ő egy komoly, roppant komoly ember, de nem volt neki olyan gondolata, amit nekem el ne mondott volna... Tudja, hogy mondjam meg? Ne úgy értse, hogy folyton beszélt, s mindent elbeszélt; azt nem; mert nem volt egy beszédes ember, fecsegő; isten ments: de nem is csinált titkot, és mikor beszélt, én úgy éreztem, hogy megtisztelve érzem magam, hogy ezt nekem elmondja. Főlemelve éreztem magam, mintha, tudja, a mellem dagadt volna, és egy kicsit szárnya nőtt volna, hogy könnyebb lett az egész testem, mikor ő beszélt...

A szeme könnyes lett, s letörülte és mosolygott, hogy elfojtsa a könnyeit.

- Szegény jó uram, hivatásának lett áldozata, túl komolyan vette a kötelességét, infekciót kapott operációnál, s belehalt... Sokáig azt hittem, nem fogok többet nevetni, s lássa...

Péchy doktor hallgatott... Milyen abszurdum, hogy mik történnek az emberrel... Éppen ma kellett annak a szerencsétlenségeknek történnie, így elveszíteni barátja miatt az egész vagyonát!... Ha még tegnap volna, s neki nem volna tudomása arról, hogy már koldusbot van a zsebében... kezében... akkor most megfogná ennek a tiszta, drága, egészséges kis özvegynek a kezét... mily rendkívül fehér és jó keze van... az egész nő olyan, mint egy igen kíváncsi falat... hm, s nem veheti ki a tányérjára...

- Úgy el tudtunk mi beszélgetni az urammal - mondta az asszonyka -, pedig ő egy szót sem szólt - mint magam - s azt mondja egyszer a papa: „Nézzétek meg a pincében, menjetek csak le, ezek gyökeret eresztettek, hogy milyen mélyen ment le a gyökér...”

Kedvesen nevetett, s oly halkán, és oly elegáns volt fekete ruhájában, édes kis bögyös galambocská. Olyan volt, mint az üde tavasz felcsillanó emléke az őszben... Az ember látja, s mire észreveszi, eltűnik...

Odahajoltak mindketten a mellettük ülő társasághoz, s belefeledkeztek a fiatal tanítónő beszédébe.

Ez egész idő alatt hallgatott, de most benne is föltámadt a szent közlési vágy, s szólt:

- Ha valaki nehezen élt, én igen, mert kilencéves koromban árván maradtam, s azóta idegenek kegyelméből éltem. Az apám szolgabíró volt Tamásiban a Dunántúl, s az anyám testvére főispán volt Csongrádon, s mikor az édesanyám meghalt, az apám elment a sógorához, s ott együtt mulattak, s megismerkedett egy Dus Klári nevű színésznővel, s azt elhozta magával. Ez volt az én mostohám, aki miatt engemet kilencéves koromban karácsony előestéjén az édesapám kidobott a házból.

Általános elszörnyedés. Az asszonyok, akik úgy hozzá vannak szokva minden lehetetlennek a meghallgatásához, ijedten néztek a kis tanítónéra, akinek kipirult az arca, s szemei ábrándosan néztek, mintha édes tündérmesét mondana.

- Hogy dobott ki, szívem?

- Nagyon egyszerűen, azt mondta, takarodjatok. A mostohaanyám beheccelte ellenünk, s minket, a három gyermekét, karácsony előestéjén egyszerűen kikergetett a házból.

- Látod! a színésznő-feleség!

- Csodálatos, hogy az emberiség megtűri ezt a fajt.

- Csodálatos, hogy azokat is nőknek nevezik.

- Dehogy nők, kedvesem, állatok, csak a percnak élnek!

- Azt hiszem, beszámíthatatlanok.

- Nem is lehet másképp, hogy bírná el egy nő annyi férfinak a befolyását? Hiszen ahány emberrel az életében találkozik, minddel köze van. Náluk az, ami a legnagyobb oltári szentség egy tisztességes asszony életében, csak annyi, mint egy kézfogás egy úrral.

- Ez a gyermekek sorsa.

- Azt hiszed, bármelyik férfi nem tenné meg, ha a felesége meghal? Elveszi a cafatot.

Lamentáltak az asszonyok, s közelebb húzódtak a fiatalasszonyhoz.

- Két idősebb testvérem volt, a nővérem tizenöt éves volt akkor, s a bátyám, aki most törvényszéki albíró, tizenhárom éves, én kilenc, illetve tíz... Mert a szomszédasszony azt tanácsolta, hogy helyeztessük az apámat gondnokság alá, hogy pazarlóan él. A szomszédban élt egy iparos, asztalos volt, s az apámmal halálos ellenségek voltak, mint szomszédok közt szokás, a mi tyúkunk átjárt a kertjükbe, s leette a salátát, s az asztalos merész volt leütni egyet belőlük. Az édesapám aztán minduntalan büntette; megvonta tőle az iparengedélyét, s az illető feljelentette az édesapámat, épp akkor folyt a tárgyalás, s tényleg el is ítélték, mert száz ilyen dolga volt, fegyelmet kapott, aztán elvették tőle a főszolgabíróságot, hivatalos hatalommal való visszaélés miatt, különben azt mondta, „úrnak nem való hivatal”, elment gazdálkodni, s két év alatt elgazdálkodtak mindent, akkor a színésznő otthagya, és ment tovább játszani.

- És ti hogy nevelődtetek fel?

- Minket egy nagybátyánk karol fel... Akkor éjszaka ahhoz a szomszédasszonyhoz menekültünk, de az apánk, ahogy megvirradt, csendőrökkel keresetett...

- Kijózanodott...

- A lelkiismeret...

- Megbánta?

- Nem, hanem hogy elvegyen az ellenségtől s még rosszabb helyre juttasson. De az asztalosné éjszaka szekeret fogadott, s elvitt az állomásra s megmentett bennünket. Aztán a másik nagybátyám, az anyám egyik testvére, maga is özvegyember, s gyereke nincs, zárdába adott bennünket, s ott nevelődtünk fel Nagyváradon. Onnan elkerülten állásba Pécsre, s ott ismerkedtem meg az urammal, aki akkor tanítójelölt volt, derék ember, megszerettük egymást, hozzámementem. Az édesapámtól gratulációképpen azt kaptam, hogy: hogy mehettem egy tanítóhoz?

Oly fantasztikus volt ez az egész mesekavarás, az élet úgy forgott, mint a hinta.

- De az Isten jó, a végén mégis mi tartottuk el az édesapámat haláláig. Sorban élt, egy évig egyiknél, aztán a másiknál.

- Nálatok is?

- Igen.

- Akkor jó volt a tanító?

- Igen. De az uram aztán megunta, azt mondta, hogy összeférhetetlen, s jobb lesz, ha ő visszamegy a maga világába, béreltünk neki egy kis lakást, kerttel, s ott babrálhat s járhat a maga kaszinójába a régi barátai közé. S meg is tettük, a három testvér összeállott s kivettük neki azt a lakást, amelyből kikergetett bennünket annak idején.

- Az isten útjai.

Meghatottan nézték a fiatal asszonykát, s ebben a percben oly közel voltak a szívek egymáshoz, mintha mindannyian egytestvérek lettek volna.

- De ott sem nyugodott meg szegény, bánatában összeadta magát egy cseléddel, és ivott, s egyszer nagy vértódulást kapott, meghalt.

Hallgattak. Mindnyájuk sorsát érezték, a magyar dzsenti sorsát, mintha megsuhogott volna a fejük felett a végzet szárnya.

A lakás minden zugában párok ültek, és mind a legtúlzottabb odaadással beszéltek. A szívek olyanok voltak, mintha a „szezámm nyílj meg!” varázsigéjével érintette volna meg az éjfél tündére. Egyszerre kellene hallani, ahogy párhuzamosan, egymás mellett éjféle virágba nyílnak a lelkek, s az írónak szimultán kellett lezongorázni a sok titkot, melyet a kevergő magyar élet egyszerre röpít föl; titkokat a Midasz nádasába. A tánc is arra kell, a muzsika, a bor, evés, hogy éjfélutánra előkészítse a szíveket, s ez a furcsa nagy közös gyónás megkönnyebbíti, szinte feloldja a hétköznapi élet minden feszültsége alól a lelkeket.

Már újra csámcsogva, csemecse, forró tea, borleves és hideg sült falatozása mellett. Most mindenki a saját szívével, a tulajdon kis életével volt elfoglalva, most semmi egyébről nem tudott senki gondolni, csak az Én-re, s így egy óra eltelt, hogy még a zsidókérdés sem került szóba. Nem volt még benne ezeknek a lelke... Egyiküknek sem volt, sem férfinak, sem nőnek a múltjában...

Három óra tájban nagy száncsengő, csörömpölő láрма lett odakint, és megérkeztek Aradiék.

Mikor a kis, feketeszakállas Aradi beállított a nagy sárga, rókaprémes kocsibundájában, hosszú, koromfekete bajuszára fagyott nagy jégcsapokkal, torzonborzan, berzenkedve, mint egy kandúr, egyszerre kirohantak a szomszéd szobákból az asszonyok és körülfogták a megkésett vendégeket.

- Az istenért, mi történt? Nahát, ez rettenetes, hallatlan, rémítő, szörnyűség! - kiabáltak. Különösen persze Szalay Péterné sikított, aki anélkül is nagy ellensége volt a szánkóútnak és a felborulásoknak.

De a kis Aradi csak állott, állott, darabig komolyan nézett, mint egy kis egér, aztán a szeme elkezdett mosolyogni, olyan fekete szemei voltak, s úgy csillogtak, mint a fekete gyémánt.

- Semmi, semmi - és mosolygott a nagy riadalmon -, nem olyan nagy dolog ez.

Most belépett a háta mögött a felesége, aki úgy esett be, mint egy félhalott. Egy fejjel magasabb volt az uránál, egy olyan foltosra fagyott arcú asszony, aki mindig olyan volt, mintha másállapotban lett volna. Teljesen össze volt omolva, csak beleesett az ölelő asszonyi karokba, és se sírni, se beszélni nem tudott, csak pihegett, keze-lába össze volt fagyva, és engedte magát elvonszoltatni egy kanapéra, ahol leült, leesett, úgy szedték le róla a ruhát, botost.

- Felfordultatok, szívecském - kiáltotta Szalay Péterné olyan hangon, mintha szegény Aradiné megsüketült volna odakint a hidegben. - Mi is úgy jártunk! Majdnem belefordultunk a Papgödörbe! Jaj, majdnem meghaltam a rémülettől!

- Bolondokat beszélsz, édes tubicám - kiabálta túl az ura -, majdnem belefűtünk! Látod, hogy nincs semmi baj, magyar embert még a földrengés se rázza ki úri nyugalmaiból. Ha egyszer ez a nagy Leviathán, aki a hátán cipel bennünket, megunja a magyart, s megrázza tűzokádó gyomrával: akkor se esünk kétségbe!... Míg a magyar kedély megvan, addig nincs baj... Én kilencvenkét éves koromig akarok vígan és boldogan élni, felőlem...

- Háromszor fordultunk - kiáltott fel Aradiné. - Jó isten, azt hittem, már a farkasok esznek meg. Hát kérlek, egyszer csak lementünk az útról, és már nem volt sehová mennünk, mert olyan köd volt, hogy nem lehetett semmit se látni, de az a baj, hogy az uram mindig jobban akar tudni mindent. Én mindig csak azon könyörögtem, hagyja békén azokat a lovakat. A sárga most ellett meg egy hete, aztán nagyon nyugtalan, nem is kellett volna még befogni. De hát őneki mindig ilyen elvei vannak. Tudjátok, hogy nekem is mindig fel kellett kelni harmadnap,

leszállt a kocsis, eltűnt a kocsis, akkor megint leszállt az uram, eltűnt az uram, ott maradtam a szánkóban egyedül, legalább három óra hosszáig magamban voltam a szánkóban. Már én is le akartam szállni, akkor a lovak eliramodtak, és elkezdtek szaladni a szánnal és engemet vittek, s én visítottam, és visítva vittek a szánon a lovak, és ez volt a szerencse, hogy visítottam, mert utolértük a kocsist, aztán meg ő ordított, hogy hol a tekintetes úr. Akkor kérlek megint felfordultunk, no most bele a nagy árokba...

Egyszerre olyan komikussá lett az előadása, hogy mindenki elkezdett hangosan kacagni. Tényleg olyan félelmesnek tűnt fel a helyzet, amin szegény asszony keresztülment, hogy itt a meleg szobában a megmenekülés biztonságában aztán pukkanó kacagást váltott ki a túlzott sírás és kétségbeesett jajgatás.

- Egy félóra az egész, alkonyattól mostanáig. Az uram nagyon meg is ütötte magát, mikor először felfordultunk, de olyan konok ember, hogy azzal a fájós bal karjával mégis ki kellett neki szállni a szánkóból. De nem az a baj, hanem az, hogy elveszett a lábzsák, az uram vadászta a múlt héten, egy nagyszerű lábzsák, ha meg nem kerül, belehalok. És az volt a szerencsénk, hogy ő esett alóla, én meg őrá.

Erre újabb hahota tört ki az egész társaságból.

- Ez a két ló meg tiszta fájló, nem lehet fékezni, rettenetesen szaladtak, úgy szaladtak ezek, mint a villám, mert egész télen ott pihentek, és abrakon tartja őket az uram, nincsen semmi dolguk, olyan kövérek, mint a potyka. Nincs az Istennek az a kocsisa, amelyik megfogja, ha egyszer nekivadulnak.

- Jaj, tudom én, tudom én - kiáltott Szalay Péterné. - Tudom én az ilyet. Mind a férfiak komiszsága miatt van ez. Mert azt hiszik, hogy olyan erősek, mint az ördögök. Pedig hát, ha itt van a baj, akkor ők lesznek a legnagyobb gyerekek.

- Én láttam, hogy gödör van ott, s abban a pillanatban puff. Megint ott voltunk a hóban. Eltűnt a kocsis, eltűntek a lovak, eltűnt az uram, és én ott vagyok a nagy hó közepén. Hát képzelhetitek. De én nem tudom, hogy lehetnek olyan isten gyávái, hogy nem bírnak kiigazodni ezen a kis úton. Mind a háromszor ugyanabba a gödörbe estünk bele.

A kacagás most már egészen frenetikus lett. Az óvókisasszony kiszaladt a szobából, és a példáját sokan követték, mert nem lehetett elviselni, olyan mulatságos volt szegény Aradiné.

- Mindig hallom az ilyen szánfelborulást - szólalt meg váratlanul a fiatal pesti asszonyka -, ez az ókorba való. Nekem ilyenben nincsen részem. Nem szeret az isten.

Nahát erre aztán igazán nagy hangulat kerekedett, most már úgy tűnt fel az egész éjszakai szánkózás, a sok felborulással együtt, mintha bálba lettek volna Aradiék.

- Aztán meg nem tudtak megtalálni az előfogattal. Mert a kocsis nem bírt tájékozódni, és amelletl kegyetlen hideg volt. A hólétől teleázott a ruhám, befolyt a víz még az ingem alá is. Csak úgy viszket az egész testem.

Visítva kacagott mindenki. Nincs az a komédia, ahol annyit nevettek volna, mint az Aradiné bánatán.

- Nagyszerűen bepakoltunk a lábzsákba, hogy megyünk a kastélyba urasan, és egyszer csak rongy férgek lettünk. Ott fagyunk a hóba, szétszakadt a bőrkabát.

Aradi ezt az egészet valami sajátságos, komolykodó mosolygással hallgatta, mintha ő valami kegyetlen nagy hőstettet vitt volna véghez, és ott füle hallatára dalolnák a dicsőeneket.

- Ugyan ne sírjál már annyit, mintha legalábbis háromszor szültél volna az úton.

Ezzel be is volt fejezve az előadás, az egész társaság majd meghasadt. Ennem a túl izgatott késő éjjelutáni hangulatban csak úgy hemperegtek. Volt, aki a földre guggolt nevében és jajgatott, mert már nem bírta a boszorkányszúrást. De Malvinka egy fatálcán hozta a borlevest. Ez aztán jótékonyan hatott az idegekre, és mindenki igyekezett magának minél hamarabb csészét vagy csuprot keríteni. Természetesen legelőször Aradiékat látták el, és a kis Aradi, aki olyan apró volt, mint egy jól megnőtt fiúgyerek, de akkora bajusszal ékeskedett, ami becsületére vált volna még a debreceni püspöknek is, elkezdett a helyzet magaslatára emelkedni, hogy ilyen bátrát mondott.

Egy percnyi csönd lett, s a néni Aradiékra nézve így szólt:

- De miért mondta azt Irma, hogy mi van Aradiékkel! - lám megérezte.

- Az én feleségem messzibe lát! Clairvoyance, telepátia - kiáltott Szalay Péter. - De egész komolyan.

- Tényleg azt mondta, hogy látja a hóban a néniéket - mondta Annuska nagy szemekkel.

- De igazán, tisztára megmondta - zsibongtak többen.

- Hát azt hiszem nem volt nagy vicc, ott voltunk - szólt Aradi a felvilágosultság cinizmusával.

- De nem, de nem - kiabálták egyszerre -, tisztára megmondta, hogy egy hóbucka mellett áll és a lovat keresi!

Erre Aradi is elhallgatott.

- A lovat?

Kísérteties érzés futott át mindnyájuk hátán, s a nagy, vidám társaság oly néma lett, a légy zúgását meg lehetett volna hallani, ha volna légy e késő karácsony éjszakán.

- Nem azt mondta? De azt mondta!

- Igen - és sokan állították.

- Az én feleségemnek megvan ez a képessége, nem első eset - mondta Szalay Péter. - A múltkor a fiának koncertje volt Berlinben, és kérem tudtuk, mikor lesz a koncert, tudtuk az óráját, s egyszer csak felkiált a feleségem: „Elkészik, elkészik!” Ki készít el, aranyos drága lelkem - kérdeztem tőle. - „Bélácska elkészik a koncertjéről.” Hogyhogy? „Ott áll egy kapu alatt, és nem jön se kocsi, semmi. Jaj Istenem, úgy meg van ijedve az a gyerek és én is.” És kérem a kezét tördelte és futkosott a szobában, hogy most mi lesz. És tovább nem látta, s akkor rögtön leült és levelet írt, hogy „Bélácskám, angyalom, azonnal írd meg, mi történt, úgy láttam, mintha egy kapu alatt álltál volna, s esett nagyon az eső, és te igen meg voltál ijedve, hogy elkésel s én még most is remegek, hogy elkéstél a koncertedről, édes angyalom, egyetlen kisfiam.”

- Hallatlan, lehetetlen - mondták a társaságban, s mindenki egy kicsit borzongva nézett a néniére, aki kövéren s egészségesen ült köztünk; ha legalább valami olyan kísértetlátó sovány volna, akire az ember rá se szeret nézni, mert fél, hogy lélekké válik.

- S az a különös - mesélt tovább az ura -, hogy azután már nem látta!... Csak egy villanást!... Látta a kapu alatt; de aztán nem látta, hogy jött-e hát kocsi vagy nem.

- Na és úgy volt?

- Hát persze hogy úgy! Bélácska abban a pillanatban ott állott a kapu alatt, s őrült izgalomban számlálta a perceket, mert zuhogott az eső, s ő frakkban s lakkcipőben volt, s nem jött kocsi. Akkor jött egy hordár, azt elküldte kocsiórt, s késve érkezett be, olyan ideges volt, hogy csak a dobogón szűnt meg az idegessége, írta, hogy az volt az érdekes, hogy minden tagja remegett, s mikor kilépett a dobogóra, semmi se volt tovább, akkor már a művészláz elnyomta a másikat...

- Hát hogy is volt abban a hóba? - mondta csöndesen, mosolyogva Aradi.

- Én nem tudom - mondta Irma néni -, nem volt az semmi, csak én egy pillanatra úgy láttam, hogy maga ott áll egy hóbucka alatt, s a lovakat keresi s igen meg van ijedve.

- Engem nem láttál? - szólt Aradiné.

- Nem, hisz azon ijedtem meg, hogy az uradat láttam egyedül a hóba.

- Ez különben is gyengéje a szívecskémnek, iszonyúan retteg a fölborulástól - mondta Szalay Péter.

- Hm - tűnődött Aradi. - Ez azért különös, mert én az egész kalandon csak nevettem, semmibe se vettem, de volt egy pillanat, amikor eszembe jutott, hogy ennek fele se tréfa, itt mindnyájan megfagyhatunk. Mert a ló, ahogy mondtam, elszaladt s otthagyt bennünket. Most nem láttam se a kocsist, se a szánt, se a feleségemet, s abban a furcsa ködben nem lehetett tájékozódni, neszt se hallani, csak a szélfüvást... Bizony egy pillanatra elszorult a szívem...

- Hát én ezt láttam - szólt Szalayné.

- Egyszer menyasszonykorában volt egy nevezetes esete, az volt az első, mikor azt észrevettem rajta. Hát az természetes ugye, hogy a vőlegény s menyasszony folyton látják egymást, vagy úgy tesznek, mintha látnák egymást, annyira vágynak egymás után, hogy csak a szemüket kell behunyni, és úgy érzik, mintha már ott is volna vágyaik netovábbja... De én egyszer megyek a menyasszonyomhoz, s azt mondja nekem: „mondja, Péter, kik voltak ma magánál?...” „Senki...” De igen, s elkezd mondani, hogy ő látta a szobámat - megjegyzem, nem volt nálam (természetesen) soha - s látta, melyik sarokban van a kályha, s hogy annak ajtaját kinyitottam és bedobtam valami papírokat, s hárman voltak a szobában, s én egy nagykokás überciherben voltam... Hát én kérem, meghaltam a rémülettől. Mert nekem tényleg volt egy nagykokás felöltőm, de már nagyon régi volt, és én abban nem mentem ki soha a szobából, olyan nincs, annál hiúbb voltam. De akkor délután nálam volt három barátom, akivel arról beszélgettünk, hogy meg kell semmisíteni minden nyomot, ami a múltra tartozik, és én összeszedtem a régi szerelmes leveleket, amiket akkor kaptam, amikor még nem ismertem az én édeskedves menyasszonyomat. Ezeket dobtam a kályhába, s biztos, hogy abban a pillanatban igen erősen s ijedten gondoltam őrá, hogy csak ezt meg ne lássa, s boldog voltam, hogy pár perc múlva vége minden áruló nyomnak... S meglátta. Hogy lehet ezt magyarázni.

- Telepátia.

- Én, mondhatom, lúdbőrös lettem, hogy jól nézünk ki, ha az én kis feleségem majd minden lépésemet látja...

Nagy nevetés lett.

- No, de nem lett semmi baj, leéltünk harminc évi házasságot, s soha többet nem kapott rajta, hogy előle valamit titkolni kellett volna.

Ezen még nagyobb nevetés lett, mert voltak, akik jól tudták, hogy nagy kutya volt az öreg, hű szerelme mellett sem szalasztotta el azt ami jó...

Most újra csönd lett, s akkor megszólalt evés közben Aradi:

- Nahát, elsejétől kezdve bérbe megy az uradalom... Igen: ez az uradalom!... A Nyíri grófok bérbe adják ezt az egész ötezer holdas uradalmat.

Erre a váratlan fordulatra egyszerre néma csend lett. S Aradi a fehér porceláncsésze gőzéből, amelyhez a saját gőze is hozzájárult, büszkén tekintett körül a megijesztett társaságon. Annyira megijesztette őket az Aradi megjegyzése, hogy nem is mertek kérdést intézni hozzá. Idő kellett, amíg megnyugszanak a kedélyek.

- Mi az? Sose iszunk?

De elmúlt a jó hangulat, az bizonyos. Mindenkire ráfeküdt valami nyugtalanság, mintha kutyák ólálkodnának a közelben, farkasok, valami ismeretlen fenevadak, akiktől félni kell.

Megérezték, hogy nevezetes esemény közeledik, mert hiszen valamennyiüknek az egzisztenciája összefüggésben volt az uradalom sorsával, s már annak az egy szónak a kiejtése, hogy bérlet, mindenkire azt jelentette, hogy elveszíti a kenyerét, a már megszokott jómódot, és legalábbis valami ismeretlen új állapot elé fog kerülni.

Meg lehetett hallani a borleves szűrcsölését, olyan csend lett lassacskán. A legátus kitágult szemmel és orrlyukkal figyelt, maga sem tudta mire, azt a rémet leste, amelyik itt nyújtogatja karmait.

De a fiatalság meg volt szédülve, örült vigassággal tombolt. Most láncban, kéz a kézben, harsogó nevetéssel húzódtak szobáról szobára. Valami régi társasjáték volt ez, s oly hömpölygő, bolond és mulatságos, hogy valóságos szaturnáliának tetszett.

Pogány Imre volt a vezér, hangosan dirigált, s az ő parancsára bárkinek hol térdepelnie kellett, hol menet közben fél lábon ugrálni vagy szerelmet vallani, cipőt csókolni, a tüzes kályhát megölelni, széken átugrani, tótágast állni, és minél többet csókolózni.

Oly hatalmas volt a vígság, hogy részeg volt mindenki a kacagástól.

- De jól adja!

- Kedves fiú, határozottan kedves! - mondták Pogány Imrere az asszonyok. - Egy dzsentrí nem különb nála, én azt mondom, boldog lehet, akinek a családjába belekerül.

- Ah, kedvesem, az a szerencse, hogy mindenki a más zsidáját üti; akit ismer, azt nem bántja.

- Hiszen csak az öregek ne volnának, de az nehéz lesz, a kóser kosztához hozzászokni - súgta oda alább a kis tanítóné.

- Majd csak meghalnak az öregek, azért öregek, s Pogány Imre már nem az a fajta. Ne féljete, olyan jól a helyén lesz az Országos Kaszinóban, mint akárki.

- Hát ha nem az Országosban, de a szatmári Úrikaszinóban mindenesetre!

Az ujjongás harsogva tört át a másik szobából.

- Gyónni, gyónni! Egészen meggyónni!

- Végrendeletet! Cseresznyét árulni.

- Tüzes kályhát megcsókolni!

- Annuskát! nem a kályhát.

Tomboló taps és kacaj.

Még az öregek is velük nevettek. Istenem, a boldog ifjúság!

- Hát most már meglesz az új gazdasági rendszer - kiáltott fel váratlan Aradi, akinek az a mániája volt, hogy modern gazdálkodást kell folytatni, és cséplőgépet vett magának, s kitanulta mellette a gépmesterséget, s egész télen egy fűtővel maga babrált a gép elromlott alkatrészének a kipreparálásán, Mindenesetre modern gazdának tekintette magát, igaz, hogy mások egyszerűen bogaras embernek nézték, akinek a szavára nemigen kell adni.

- Nagy elégtétel, kedves barátom, ha már így kell lenni. A fiatal gróf a legnagyobb újításokat akarja.

- Újítások? - mondta Lajos bácsi.

- Az bizony, mégpedig a legnagyobb újításokat. Mert elhatározta, hogy a Bábarétjét, azt a szikes mezőt, az egész kétezer holdat halastónak alakítja át. Most csinálják a részvénytársaságot, amelyik meg fogja építeni a töltéseket, a vizet a Tiszából eresztik majd le, és úgy fogják megcsinálni, hogy tavasszal beeresztik, ősszel meg leeresztik.

Egyszerre mindenki nevetni kezdett. Aradi nagyon komikus ember volt, a pici természetével s nagy fekete bajuszával. Éles hangja süvített, és sohase lehetett tudni, mikor beszél komolyan, s mikor tréfál. Ő maga úgy tett, mintha komolyan venné önmagát, de megvolt az a különös adománya, hogy amint a száját kinyitotta, az emberek rögtön nevetni kezdtek.

- Hallottunk már ilyen csodát másszor is. Mégis itt vagyunk - mondta Lajos bácsi.

- Persze, hogy itt vagyunk - mondta Aradi, - azért nem hal meg attól senki semmi esetre, hogyha jobb dolga lesz, meg nem is az a fontos, hogy mi itt vagyunk-e vagy sem. Az emberiség a fontos, barátom. Az a fontos, hogy a föld minél többet teremjen. Annak pedig meg kell szünnie, hogy egy hold föld két-három mázsa búzát hozzon, mint eddig. Ezt az egész mai gazdálkodást fel kell fordítani, tanulni kell a németektől.

- Szivattyúzni kell a földet.

- Etetni a földet, akkor aztán adja a tejet. Mit ér az a jó nagy csontú, fekete nyakú tehén azzal, hogy olyan szép szarva van, szép nagy villás szarva, aztán tejet meg nem ad. Hozni kell svájcer tehenet, annak nincsen szarva, csak kis tömpe kajla, de tőgye akkora, mint egy dézsa. Úgy vagyunk mi a földdel is. Szeretjük nézni, hogy milyen tágas, lapos, egyenes: költészet ez, barátom, de már Petőfi eléggé megénekelte, hát most már felszánthatjuk, fával teleültethetjük, kihasználhatjuk, sose búsuljatok, majd jön egyszer egy másik Petőfi Sándor, annak meg így fog tetszeni. Nekem mindenesetre úgy tetszik, ha tele van a zsák meg a hombár.

Nevettek. Aradi szinte vérszemet kapott.

- Erről van szó, barátom, az egész társaságban. A század utolsó esztendejét kezdjük egy hét múlva. De isten bizony úgy érzem itt magam, mint mikor az ember hajnalfelé elkezd a vendéglőben érezni azt a kellemetlen kóválygást, hogy na, most rögtön jön a fizetőpincér a számlával.

Nevettek. Aradi különös, éles, kattogó hangján, amely ellenállhatatlanul csiklandozóan hatott az emberekre, örült komoly arccal folytatta, egyre nagyobb s egyre fanyarabb csiklandozó kacagást ébresztve.

- A fene egye meg, míg az embernek pénze van, áddig korrekt, tisztességes jellem - mondta különös, éles szóejtéssel, mintha gömöri tót lett volna. - Hogyha pazarol: bőkezű, hogyha smucig: bölcs nemzetgazdád... De ha nincs pénze?... Ha kifizeti a ceppet, azt mondják: hol lopta?... ha nem fizeti ki, azt mondják: ahá, ahá... Így van most az egész magyar fajta. Itt a század utolsó esztendeje, és nem tudja, mit csináljon. Fizessen, ne fizessen... Hátiszen, legjobb volna fizetni, de kérném szépen: mi a fenéből?...

Az urak bólogattak, s egyre keserűbben nevettek.

- Kérlek alássan, a régi nemes osztálynak kampec. Aki elesett, az lecsúszott és lett paraszt vagy kisiparos. Mert élni muszáj. Aki megélt, az lett vármegyei írnok, kárbecslő, és a fia bent van a minisztériumba... A dzsentrinek már csak a vadászkalapja van meg... a fia? - az Istóók-gyerek az új vetőgéppel bevetette Szatmárig az országutat... Úgyis mindegy... igaza van... nem érdemes ezzel valamit kezdeni... Egész komolyan nem érdemes. Inkább legyen egy tiszta számadás: inkább semmi se legyen. Jöjjön a semmi. Akkor a gyerek elmegy eszcájgpucernek Amerikába, s kezdi előlről... De itt nem lehet. Itt hatot vagy vakot. Nem lehet az, hogy az ember elhatározza, hogy holnaptól kezdve egy másfajta ember leszek.

Már nem nevettek. Hátradőltek, pipáztak, szivaroztak. Senki se mert szóvá tenni azt a rettenetes szót, hogy az uradalom bérletbe megy. Mintha a kis Aradi valamennyiük számadását csinálta volna meg.

- Még szól a muzsika, még bor van az asztálon, nem vagyok máris huncut, hogy ne mulassak, míg mindenki mulát. Majd holnap meglátjuk... Elég lesz, ha holnap reggel jön a kátzenjámmer, minek játsszam meg ma a fejfájást, mikor még nem fáj a fejem, csak tudom, hogy holnap úgy fog fájni, mintha fejszével hasogatnák.

Halkabb lett a hangja, s közelebb hajolt.

- Pfuj! az a holnap reggel... Barátom... ha az utolsó garas is elmegy... úgy értem, hogy ha az ember végérvényesen rájön, hogy az *utolsó!* hogy nincs több, és nem is ígérkezik több! hogy már minden nagybácsink meghalt, és az ember nem tud beházasodni semerre... szóval, hogy vége a szép gavallér életnek... Gavallérból duhaj lett... kopott, öreg duhaj, aki még érzi az erejét, és egyszerre megijed, hogy kirepül a gyönyörű szép korhelytanyáról... Akkor mi lesz?... Erkölcsi fertő?!...

Csönd lett, és némán néztek a jövőbe. A házigazda látta a jövődőt, a jégkárbecslő gyalog ivásokat. Péchy doktor az elárverezett házat, Szalay Péter a soha be nem vallott kis panamákat, amelyekből él, a konok Rácz Dániel megérezte, hogy jó lesz melegebben húzódni a német asszony-feleség erős árnyékába, a jegyző nem mert igazat adni, bár paraszttvére helyeselt, de érezte, hogy magával sodorja a világszakadás őt is...

- Barátom, máris kész az egész helyzet: nincs egy boldog házasság az egész országban. Az asszonyok érzik, hogy sürgősen szükség lesz rájuk, mert a végén mindig az asszonyok isszák meg a levét. Ezért aztán rögtön ők állanak sarokra, és ahol az asszony okosabb, ott baj van... De mit csináljunk? mit csináljunk. Az asszonyok száját egyébbel betömni nem lehet, csak pénzzel. Meg kell mutatni a tele bugyellárist... Mit csináljunk?... meg kell tömni a bugyellárist?... Mivel?... amivel lehet... aki a tűz közelében ül, az melegszik... aki a húsos fazék mellé jut, az kanalaz... Barátom, eljön az idő, hogy megrendül a föld, de akkor a gyerekeink nem fognak habozni a legveszekedettebb dolgoktól sem, hogy megmentsék a pozíciójukat!

- Micsoda beszéd ez! - kiáltott fel a házigazda - ebben az országban ezer esztendő óta minden a mienk. Mi harcoltunk itt, a mi vérünk ömlött, itt minden a mienk. Ki rántja ki a lábunk alól a jogot?

- Úgy van - kiáltották a többiek. - Az Isten irgalmas ne legyen neki, aki hozzá mer nyúlni a magyar ember jussához.

- Ennek a vélt hatalomnak a tudatában, hogy őket illeti minden: a fiaink nem fognak habozni a legkalandosabb beugrásoktól sem.

- Mikor?

- Nemsokára! Nemsokára! Már mi csak ki hagyjuk semmizni magunkat, mert elfogyott az energia bennünk. De a következők. A gyerekeink vagy az unokáink... Mi már nem fogunk lesiklani az ősi morális útról - süvöltött az Aradi hangja -, de nem vállalom jót a gyérékéért.

- Micsoda butaság az, amit itt beszéltek - kiáltott Szalay Péter, aki egyszerre fáradt lett és lehangolt a késő éjjeli órában.

Elhallgattak. A másik szobából a vad tombolás hallatszott. A fiatalok kint örölte dobogtatták a padlót, taktusra, mintha egy ezred ügetett volna. A Pogány Imre hangja rekedtre visított, s hol csönd lett, hol tombolás.

- Vesztit érzi valaki - morgott Péchy doktor.

Újra rágyújtott a kialudt szivarokra, pipákra.

- Ha mi veszünk, majd aratnak a zsidók - mondta Rácz Dániel.

- Csúnya lesz - visított az Aradi hangja -, nem lesz jó megélni. Mikor majd a keresztény bűnöket a zsidók, a zsidó bűnöket a keresztények kurkásszák. Pedig mind a két bűn ugyanaz az egy lesz: nem a becsületért, nem a szerelemért, nem a nemzetért, csak pénzért, pénzért, pénzért!... És addig csak megy, míg a kórság csak a szegény embereket gyötri, akkor lesz itt a baj, ha a gazdagok a feudális vezető elemek érzik a torkukon a kést... Jön az özönvíz, barátom, csak azt megérje a magyarság, hogy lefolyjon a víz, és a fű újra nőni kezdjen csöndesen.

- Kezünkben a hatalom! Nem kell kiengedni.

- Nem is fogjuk, az istenit.

- Hát mit fogsz csinálni? Csalni, lopni, bankót hamisítani, hogy megtartsd?

- A magam házában úr vagyok, azt csinálom, amit akarok.

A vita újra tréfába fordult, s Rácz Dániel reccsenve mondta:

- Nahát, gyerünk akkor, nézzünk azután, amiből élünk.

Aradi szokása szerint megint váratlanul bökte ki a legfontosabbat.

- Különb a fiatal gróf házasodik.

Csend. Mindenki megijedt.

- Kicsoda?

- A gróf.

- Házasodik?! - általános volt a meghökkenés.

- Kit vesz el?

- A Marietta lányát.

Olyan izgalom lett, hogy Szalay Péter átkiáltott a másik szobába, hogy:

- Asszony, gyere csak ide!

Szalayné bedugta a fejét az ajtón.

- Házasodik a gróf.

Szalayné összezsápta a kezét.

- Kit vesz el?

Az egész társaság úgy állott, mint a panoptikum figurái: egy érzés viaszlágy merevségében az arcokon s az egész testen.

- A Marietta lányát.

- Azt a vastagot?

Szalayné szaladt az asszonyokhoz, és a fülükbe kiáltotta, hogy házasodik a gróf.

Annuska az ajtóban állott, erre a szóra ijedten visszafordult, és megremegettető testtel figyelt.

Egy pillanat múlva már tudta, hogy az erős férfi, a hatalmas férfi, a vastag Hedviget veszi el. Lehunyta a szemét, és mintha megindult volna benne egy zuhogó, mély áradat lefelé, egyre lefelé, isten tudja, milyen magasságból, egy Niagara-zuhatag omlott végig a testén le a mélységbe.

Akkor eszmélt magára, mikor egy gyöngéd kéz gyöngéden megérintette. Ijedten felnyitotta a szemét, Pogány Imre kihevült arca nézett a szemébe.

Valami határtalan ijedtség támadt föl benne. Azt hitte, hogy meg kell halnia, azt hitte, hogy fel fog visítani, mint egy tetszhalott, aki a koporsóban ébred föl. Nagy lélegzetet vett, és a másik pillanatban már uralkodott magán, és engedte, hogy Pogány Imre keze felcsússzon a nyakára, a testére, a hajába, és valami áruló mosoly, mintegy álarc jelent meg az arcán.

- Maga is érdekből házasodik?... - szólt.

Pogány Imre meghökkenve, értetlenül bámult rá.

Annuska fölnevetett.

- Úgy gondolom, hogy maga tudna érdekből házasodni?...

Pogány Imre nem felelt; majd rekedten szólt:

- Mit nevez maga érdeknek? Érdék nélkül házasodni, az a legnagyobb véték.

Annuska egyszerre megdermedt, és kitágult szemmel nézett körül. Nem hallotta tovább a fiatalember magyarázatát, aki azt mondta:

- Mert ha valakinek nem az az egyetlen érdeke, hogy az övé legyen az a lány, akit feleségül akar venni, hát az nem is ember. Én érdekből házasodom, mert hogy én megkapjam magát, Annuska, az nekem olyan szent valami, olyan rettenetesen nagy érdek, hogy én azért ki tudnám dobni az apámat, az anyám sírját, a testvéreimet, az egész rokonságomat, az egész fajtámat, mit akar még? hogy bizonyítsam be, hogy milyen érdek nekem ez a dolog?

Annuska, aki pár pillanatig úgy állott a fiatalember mellett, hogy mindenki rájuk nézett, s mindenki azt hitte, hogy azért van odaát a másik szobában valami különösebb láрма, mert megtörtént a lánykérés. Már az a veszedelem fenyegette, hogy megélné az őket és gratulálni jönnek, de ő kettészakította. Elrohant a fiatalember karjából, közelségéből, szelesen, bolondul kirohant a konyha felé, hamar bezárkózott abba a szobába, amelyikben a kabátok és bundák voltak felhalmozva, bereteszte az ajtót, levetette magát a bundahegy puhaságába, és hallatlan zokogásba tört ki.

Ezalatt az asszonyok betódultak a kártyaszobába és Aradit vallatták a részletek felől.

- Hát mondom, hogy a Hedvig konteszt... Megkapja vele a farkaszugi birtokot.

- Négyezer-kétszáz hold.

- De fele többet ér, mint az egész birtok. Ott is van ugyan egy kis futóhomok, de szikes föld nincs. És az öreg Marietta grófnő (tulajdonképpen ez a szerelmes a Józsi grófba) kikötötte, hogy az ő birtokán gazdálkodjanak. Ő maga kap egy külön appartement-t a Csillag utcai palotában, és vissza akar vonulni, hogy végre gondtalanul élhessen. Mióta özvegy, azóta nagyon megutálta a gazdálkodást. Fia nincs, csak ez a négy lánya. Edit, az úgymint apáca. Hát az már biztosítva van, nagyon szépen és jól fog élni, főnöknő lesz a tiszaléleki kolostorban, Gizella kontesz alapítványi hölgy. Mária megörökölte a nagynénjét és nem fog valószínűleg férjhez se menni, mert az nagyon karakán természetű, így aztán a kicsi kapja a birtokot.

- Szép kicsi, olyan, mint egy hétakós hordó!

Aradi emelt hangon jelentette ki:

- Már kérem, én nem vagyok a grófok imádója. Sok kritikám van velük szemben, általában sok mindent helytelenítek náluk, de fajkiválasztás szempontjából sok okos dolog van az ő életükben. Egyáltalán nagyon helyes a politikájuk. Mi itt, kisemberek, úgy élünk, nincsen ennek semmi értelme. De ők, messzelátó szempontokkal rendezik az életüket.

- Az önzés uralkodik ott, az önzés, barátom.

- Önzés ide, önzés oda, mindenki önző, de egészen más az egyének önzése és egészen más a családok önzése. És mégis sokkal másabb egy uralkodóháznak az önzése. Persze, ők még onnan veszik az iskolát, hogy Róbert károly óta, Nagy Lajos óta kötött birtok, kötött családi politika uralkodik rajtuk. Ez az egész ország nem maradt volna fenn, hogyha ez alatt a félezer esztendő alatt nem a főúri politika irányítja az életünket. Sohase volt ebben az országban semmi biztos, csak a grófi uradalmaknak a sorsa. Nem volt biztos még az uralkodóház dolga sem. Mert azzal szemben mindig szemben állott az egész nemzetnek a rebellis lázadása. De az uradalmak, az valami nagyszerű és biztos dolog volt. Azt még a törökök is respektálták, meg a császár is respektálta, a kisnemesség is respektálta. És utóvégre ők voltak a nemzet...

- Nahát, ez hozzáillik egy olyan modern gazdálkodóhoz, aki mindent fel akar forgatni.

- Bizony hozzáillik. Mert én nem azt mondtam, hogy ezt így kell folytatni a jövőben, hanem azt mondom, hogy meg kell tanulni ezt a politikát nekünk kisembereknek is, mégpedig nem azért, hogy most már mi is majoreszkókat neveljünk és a fiatalabb gyerekeinket kidobjuk kondásnak meg a semmibe, hanem azért, hogy valahogy biztosítsuk a magyar földnek a sorsát. Ha már a grófok elvégezték ötszáz esztendő alatt a kötelességüket ezen a téren, most át kell venni valaki másnak ezt a munkát.

Mindenki hallgatott, senki se figyelt. A végzet szárnyának suhogását hallották újra.

Aradi emelt hangon folytatta.

- És mondhatom, hogy a fiatal Józsi gróf ma is példát mutathat mindnyájunknak. Nem bolondság ám az, amit ő akar. Ha ezt a birtokot most bérbe adja, mégpedig hosszú időre, huszonkét esztendőre. Ő most huszonnyolc éves, ötvenéves korában fogja visszakapni. De nagyon kemény feltételekkel van ám a bérleti szerződés megkötve, mert fenntartotta magának az állandó felügyeleti jogot. És itt egy mintagazdálkodást kell berendezni a bérlőnek. Legelőször is szeszgyárat csinál, a mi homokunkon úgy terem a krumpli, mintha a homok mindjárt átalakulna krumplivá, csak úgy önti. Namármost, a szeszgyár mellé jön a marhahízlalás, ingyen van a melasz, és azt nem is lehet másképp értékesíteni, és neki készen van a piac, csak berakja a vagonba a kész marhát; és viszik Bécsbe. Aztán a homokra merinói juhászatot, aztán egy minta sertéstelepet. Már ebből a három históriából úgy behozza a bérlő a bérösszeget, amit fizetnie kell, hogy meggazdagodjék rajta. És még hozzá halastó. Ha a halastó nem sikerül, akkor az egész szerződés felbomlik, és a grófnak joga van az építkezési költségek, az állandó instrukciók megtérítése után, öt esztendő múlva felmondani az egész bérletet.

Némán hallgatta mindenki, mintha a harang kongana, a lélekharang a múlt felett.

- Ki ez a híres bérlő? - kérdezte végre maga a házigazda.

Aradi hosszút szippantott szivarjából, s mielőtt szólt volna, egy elfojtott mosolyt hallgattatott el az arcán, akkor kimondta:

- Lichtenstein Adolf és Ármin bécsi borkereskedők.

Egy pillanatig csend, mindenki a házigazdára nézett, aki mintha most érte volna el a kétségbeesés szélütéses ereje, egészen feketére és agyag színűre változott.

- Zsidók?

Csend.

Senki sem szólalt meg. Ez a szó úgy súrlódott a fülükbe, mintha a kriptá ajtaján megfordították volna a címet, s annak hangját hallották volna. Mindenki az öregúrra nézett. Ez felállott, nagy nehézkes tuhutum termetét felemelte, szédülő kábultsággal állott talpra, s imbolygó léptekkel ment az ajtó felé.

Utána néztek. Megfagyott bennük a vér, most mi lesz.

Az ajtóban megállott, Üveges szemmel belenézett a táncolók sorába.

- Hol a lányom? Az én Pannuskám?

Futkosni kezdtek, s a tánc abbamaradt, a sor megzavarodott, a lányok a konyha felé szaladtak, és Annuskát kiabálták.

Ő pedig csak ott állott és nézett, és a háta mögött csend volt, mindenki hallgatott, s ez a csend átragadt az előtte levőkre is.

Kínos pár perc múlva Annuska megjelent az apjával szemben, kisírt szemmel, de ragyogó szépségben, s mintha együtt dobbant volna a szíve az apjáéval, a két ember egymás karjába rohant. Az öregúr csak kitérte nagy vastag karjait s beölelte a lányát, aki keblére borulva ugyanolyan görcsös zokogásban tört ki, amelyet már, azt hitte, örökre otthagyt a bundahegyek nedves, bőrszagú sötétségében.

Az öreg ház, a meszelt deszkamennyezet, a falon az öreg képek, régi angol metszetek, a pattogzott politúrú, ódon bútorok ugyanolyan bánattal néztek a jelenetre, mint a jelenlevők: a szívek gyásza borult rá a világra. Mintha a kataklizma percében volnának, feszültség és izgalom:

- No, no, no - veregette gyöngéden kislányának a vállacskáját az öregúr.

Nem bírt szólni, még az ő zordon szíve is elérzékenyült,

- Nem kell azért pityeregni... Ej no, a manóba jövőre Szegeden, a tisztikaszinóban fogsz táncolni kislányom.

Annuska felemelte a szájacskáját és forrón, melegen, hosszan megcsókolta az apja édes, napégette, szélkifújta, kemény ábrázatát, bedörzsölte puha arcocskáját a deres szakálltorzsákba és kimondhatatlan forró szeretettel csókolta, csókolta.

Pogány Imre nézte a jelenetet, nem értette, elébük lépett.

- Édes, jó István bátyám... - nem tudta folytatni: az öregúr nagy távolságból idegenül, csodálkozva nézett az *idegen* emberre.

Furcsán, hüvösen, csodálkozó szemmel nézett rá:

- Nincs itt semmi szó, *Pogány úr...* gyűnnek a *rokonai*.

Pogány Imre semmit sem tudott, de megérezte, hogy mindennek vége. Szédült fejét hátrakapta, a legátus merően nézte: most nagyon helyes volt. Egy kis bor is volt benne, a haja a szemébe csapzott, igazán olyan virtuosos, legényes hetykeség látszott rajta.

- *A rokonaim...* jószágigazgató úr?

Az öregúr felemelte nagy, vastag, nehéz mancsát és rátette a fiatalember vállára.

- Hát *maguk mindnyájan rokonok...* Liscsány... Nincs magának Liscsány nevű rokona?... Lihtenstájn.

Pogány Imre elfakult, a zsidóságára támadnak: dacosan emelte föl a fejét.

- De vannak, kérem.

Az öregúr egy parányit továbbmosolyodott.

- Na lássa... Van azoknak egy lyánya, úgy hívják, hogy Szálíka, Rozika, a neve...

Ottfelejtett nagy tenyerével meglóbálta őt, mint valami surján fácskát, s nagy barátságos, nagyon enyhe szóval mondta:

- Lichtenstein Adolf és Ármin nevezetű bécsi borkereskedő urak bérbe vették ezt az uradalmat Pista gróftól, és kegyedet, kedves barátom általam szívesen meghívják vízkeresztre úri házukhoz, ide ebbe a lakásba e... Na!

Pogány Imrének elviselhetetlenül kényelmetlen volt ez a helyzet. Mindenki rábámult, s ő nem tudta, mit csináljon. Inzultálja ezt az öreg embert, vagy legalább kitépje magát a nehéz keze alól, megérezte, hogy most minden elveszett.

A kartávolságnyira levő szép lány olyan messze tűnt el előle, oly kimondhatatlan messze, a fajok évezredes tengere szakadt föl rögtön közöttük.

A legátus tágra nyílt szemmel nézett: most értette meg... Most tisztult ki előtte a mai éjszaka titkossága... Hogy ő ezt eddig föl nem fogta, hogy Pogány Imre zsidó... S már egyszerre látta is rajta az idegen vonást, a kis szeplőt, a vonásaiban valamit, élesebb, erősebbet, amire eddig nem ügyelt... A szíve hevesen vert: még soha ily tragikus pillanatot nem ért. S remegve nézte, ahogy Pogány Imre hátrább lépett és igen csendesen, úriasan, de halálsápadtan, éles hangon szólt:

- Köszönöm szépen... a szíves közlést... Kezét csókolom, Annus kisasszony.

A lány teste megvonaglott, s nem fordult vissza az a szép arc.

Pogány Imre még egyszer meghajtotta magát, és sarkon fordult.

Farkasbéléses bekecse itt lógott a kályha mellett; mint vőlegényjelölt, úri előjogot élvezett, mikor jött; most magára vette, csak úgy panyókára, vállára kanyarította, süvegét fejére húzta, még egyszer meghajtotta magát az egész társaságnak, s kiment az ajtón.

Bent a szobában dermedt csend volt, most mindenki mindent tisztán látott, mindenkinek ott volt a szívében valami rémület, s a postamester hozzáfogott a zöld tokba behúzni a hegedűjét.

De Péterke kiugrott a szoba közepére és harsány hangon elkezdett ordítani:

- Húzd rá, azt a ragyogó csillagát az apádnak! Kedves Leksi bátyám! Tiszta a levegő!

Azzal fogta a nagy, zöld cserépkorsót, a barnavirágos nagy boroskorsót félig borral, hogy belevágja az ajtóba, amelyiken elment az idegen.

De az apja, az öregúr, fölemelte vastag barna ujját s szólt:

- Vendég... vót...

Öten-hatan fogták le Péterkét, de azt nem tudták megakadályozni, hogy el ne vonítsa magát:

- Pájesz!

Erre általános rivalgó kacagásba törtek ki. A postamester ismét ledobta a zöld tokot a hegedűről:

- Hát tovább muzsikáljunk?

- Tovább, tovább - üvöltötte Péterke -, ugye, kedves apám, kivilágos-kivirradtig.

És ezzel valamennyien belekezdtek egy dühöngő csárdásba, a lányokat úgy rángatták, mint a rongyot, s mindenki úgy szédült és bódult és bőgött: vad nótába fojtották bele a síró dühöt.

- Boszorkányszombat! - mondta Aradi. - Sose lesz a magyarból semmi.

- Menj a fenébe - rikoltották rá. - Zsidóbérenc. Hazaáruló.

Aradi sápadtan s komikusan pislogott köztük.

A legátus bágyadtan, bódultan szédült ki a tornácra, friss levegőre. Kint a kutyák üvöltöttek, mint az ördögök, és egy lovasember trappolt keresztül az udvaron az istállók felől.

Pogány Imre volt, aki a hajnalodó fehér hóvilágban lova nyakára hajolva, egy falka kutya vonításától kísérve vágatott ki a tágra nyitva álló kapun.

Bent a muzsika szólt, s amint a legátus bepillantott, mintha örült cirkuszt látott volna: komikus és groteszk volt, ahogy ez embernek nevezett állatkák összeölelkezve forogtak, nyüzsögtek a hegedű cincogására... Az nem tetszik neki, az a bolha, amelyik elpattan, s ők tetszenek egymásnak.

.oOo.